

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

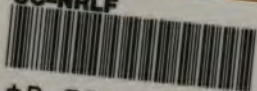
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

5296
D8
889

UC-NRLF

8B 311 044

10 30020

THE LIBRARY
OF
THE UNIVERSITY
OF CALIFORNIA

CERF LIBRARY
PRESENTED BY
REBECCA CERF '02
IN THE NAMES OF
CHARLOTTE CERF '95
MARCEL E. CERF '97
BARRY CERF '02

*Access
p. 1
7*

M. TULLII CICERONIS
LIBRORUM DE RE PUBLICA SEX
QUAE SUPERSUNT.

discoversal - 1820.

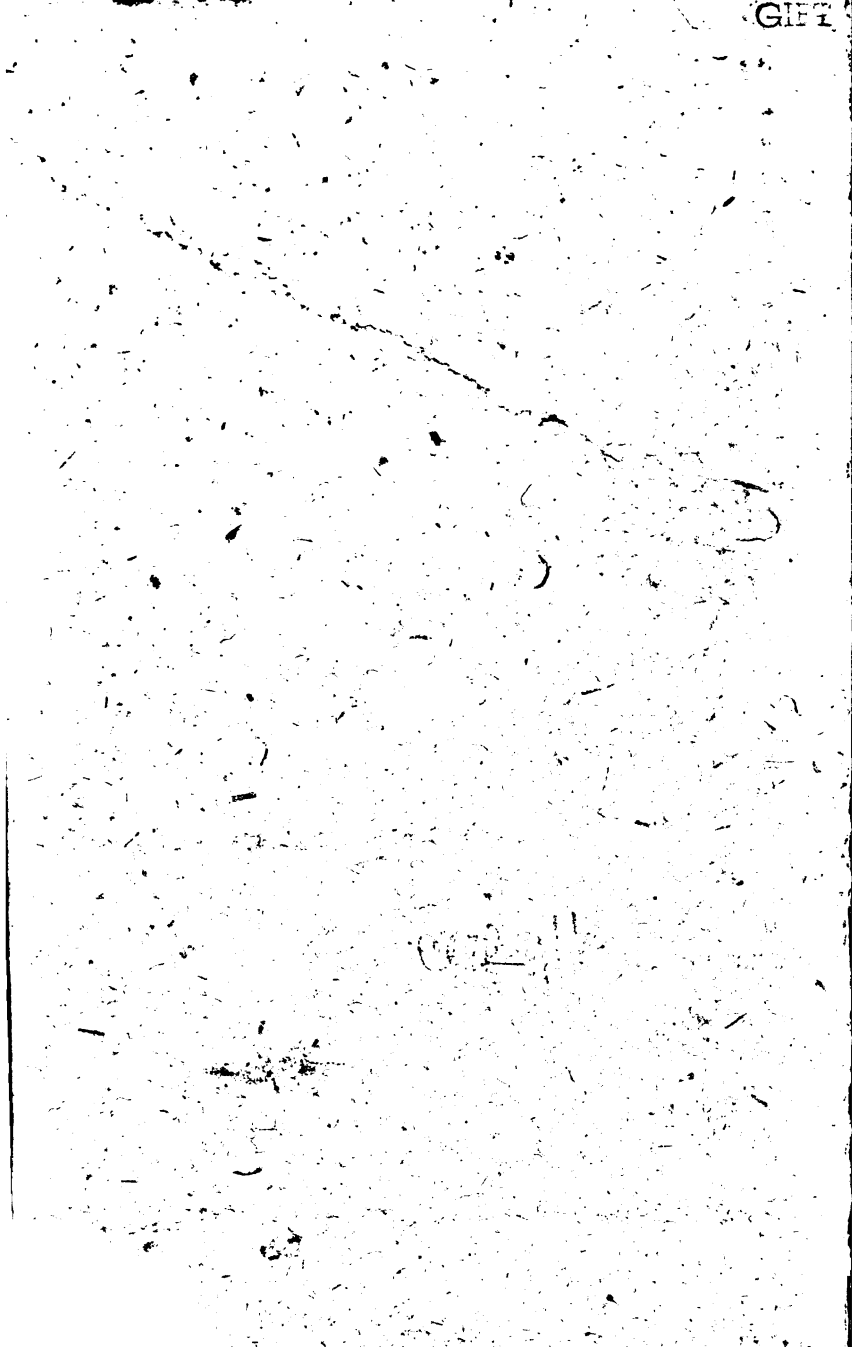
RECOGNOVIT

C. F. W. MÜLLER.

LIPSIAE
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.

MDCCLXXXIX.

PA6296

Q. learf.
U.6.'03D8
1889

M. TULLII CICERONIS
DE REPUBLICA
LIBRORUM SEX QUAE MANSERUNT.

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Cum M. Tullii libri de re publica, in quibus scribendis iam inde ab anno u. c. 700 occupatus fuerat, ediderat autem fere anno u. c. 703, diu desiderati essent et, sicubi spes eorum recuperandorum subnata esset, semper evanisset, tandem Angelus Maius has, quas nunc habemus, eorum librorum reliquias in codice Vaticano palimpsesto invenit et coniunctas cum ceteris fragmentis edidit anno huius saeculi XXII. Quae ad primum librum pertinent, de iis fere haec dicenda sunt.

Cicero Platonis et Aristotelis exemplo de re publica instituit scribere, ut, si qua posset labantem iam Romanorum rem publicam consilio sustentare, nihil omisisse videretur. Ut vero sine ulla invidia disputaret, disputationem non a se aut suo tempore, sed ab Africano minore Tuditano Aquilio coss. (625 a. u. c.) habitam fingit. Ad hunc, paulo ante quam extinctus est, feriis Latinis convenerant aliquot familiares, Q. Aelius Tubero, Pauli ex Aemilia nepos, sorore Africani, L. Furius Philus, P. Rutilius Rufus, Sp. Mummius, Achaici frater, C. Fannius, Laelii gener, Q. Mucius Scaevola, C. Laelius Sapiens, M. Manilius. Quorum ceteri cum de rebus caelestibus sermonarentur, Laelius magis ad se pertinere ostendit sermonem de re publica; quem ut instituat Africanus suamque de ea re sententiam exponat, ceteris adsentientibus ille impetrat. Hic igitur (cap. 24) tandem exordiens primum definit notionem rei

M575623

publicae, quam dicit esse rem populi, populum autem coetum multitudinis consensu iuris et utilitatis communione sociatum (cap. 25). Deinde omnem rem publicam, sive a rege sive ab optimatibus sive ab ipso populo administraretur, consilio regendam esse censet. Tum interrogatus a Laelio, quam de tribus istis administrandae illius formis optimam iudicet, nullam earum sibi satis facere respondet, sed quartam quandam temperatam et compositam ex omnibus (cap. 29). Instante autem Laelio, ut, quam de tribus illis administrationis rationibus maxime probet, aperte profiteatur, regiam reliquis duabus anteposit cum ceterorum plurimorum, tum ipsius populi Romani atque rei et domesticae et bellicae usu unice commendatam; quamquam consilium in optimatum, in populi imperio libertatem collaudat. Denique redit ad eam, quam iam supra professus est, sententiam, genus rei publicae regendae optimum illud sibi videri, quod mixtum sit e tribus illis generibus. Quod quoniam Romanae rei publicae exemplo illustrare propositum habet, antea, quantum haec ceteris praestet, sibi ostendendum esse dicit (c. 30—46). Hunc autem Africani eiusque familiarium sermonem Cicero sibi et amico cuidam, cui opus inscripsit, fortasse Attico, Smyrnae Lepido Catulo cess. anno a. u. c. 676 a P. Rutilio illo, qui sermoni interfuerat, traditum narrat.

[*Desiderantur in cod. Vaticano paginae XXXIV.*]

¹ Cod. p. 63] . . . impetu liberavissent, nec C. Duellius, A. Atilius, L. Metellus terrore Karthaginis, non duo Scipiones oriens incendium belli Punici secundi sanguine suo restinxissent, nec id excitatum maioribus copiis aut Q. Maximus enervavisset aut M. Marcellus contudisset aut a portis huius urbis avolsum P. Africanus compulisset intra hostium moenia. M. vero p. 64] Catoni, homini ignoto et novo, quo omnes, | qui isdem rebus studemus, quasi exemplari ad industriam virtutemque ducimur, certe licuit Tusculi se in otio ¹⁰ delectare salubri et propinquo loco. Sed homo demens, ut isti putant, cum cogeret eum necessitas nulla, in his undis et tempestatibus ad summam senectutem maluit iactari quam in illa tranquillitate atque otio iucundissime vivere. Omitto innumerabilis viros, quo- ¹⁵ rum singuli saluti huic civitati | fuerunt, et quia

sunt *haud* procul ab aetatis huius memoria, commemorare eos desino, ne quis se aut suorum aliquem praetermissum queratur. Unum hoc definitio, tantam esse necessitatem virtutis generi hominum a natura tantumque amorem ad communem salutem defendendam datum, ut ea vis omnia blandimenta voluptatis otiique vicerit.

Nec vero habere virtutem satis est quasi artem aliquam, nisi | utare; etsi ars quidem, cum ea [p. 78] non utare, scientia tamen ipsa teneri potest, virtus in usu sui tota posita est; usus autem eius est maximus civitatis gubernatio et earum ipsarum rerum, quas isti in angulis personant, reapse, non oratione perfectio. Nihil enim dicitur a philosophis, quod quidem recte honesteque dicatur, quod *non* ab iis partum confirmatumque sit, a quibus civitatibus iura discripta sunt. Unde | enim pietas aut a quibus religio? [p. 123] unde ius aut gentium aut hoc ipsum civile quod dicitur? unde iustitia, fides, aequitas? unde pudor, continentia, fuga turpitudinis, adpetentia laudis et honestatis? unde in laboribus et periculis fortitudo? Nempe ab iis, qui haec disciplinis informata alia moribus confirmarunt, sanxerunt autem alia legibus. Quin etiam Xenocraten ferunt, nobilem in primis philosophum, cum quae|reretur ex eo, quid adsequerentur eius discipuli, respondisse, ut id sua sponte facerent, quod cogerentur facere legibus. Ergo ille civis, qui id cogit omnis imperio legumque poena, quod vix paucis persuadere oratione philosophi possunt, etiam iis, qui illa disputant, ipsis est praefendus doctoribus. Quae est enim istorum oratio tam exquisita, quae sit anteponenda bene constitutae civitati publico iure et moribus? Equidem | quem [p. 125] ad modum 'urbes magnas atque imperiosas', ut appellat Ennius, viculis et castellis praefendas puto, sic eos, qui his urbibus consilio atque auctoritate praesunt, iis, qui omnis negotii publici expertes sint,

longe duco sapientia ipsa esse antepone[n]dos. Et quoniam maxime rapimur ad opes augendas generis humani studemusque nostris consiliis et laboribus tutiorem et opulentio[re]m vitam hominum reddere et ad p. 126] hanc | voluptatem ipsius naturae stimulis incitatur, teneamus eum cursum, qui semper fuit optimi cuiusque, neque ea signa audiamus, quae receptui canunt, ut eos etiam revocent, qui iam processerint.

- 3
4 His rationibus tam certis tamque inlustribus opponuntur ab iis, qui contra disputant, primum labores, qui sint re publica defendenda sustinendi, leve sane impedimentum vigilant[is] et industrio, neque sop. 91] lum | in tantis rebus, sed etiam in mediocribus vel studiis vel officiis vel vero etiam negotiis contemnendum. Adiunguntur pericula vitae, turpisque ab 15 his formido mortis fortibus viris opponitur, quibus magis id miserum videri solet, natura se consumi et senectute, quam sibi dari tempus, ut possint eam vitam, quae tamen esset reddenda naturae, pro patria potissimum reddere. Illo vero (se loco copiosos et disertos | 20 p. 92] putant) cum calamitates clarissimorum virorum iniuriasque iis ab ingratis inpositas civibus colligunt.
- 5 Hinc enim illa et apud Graecos exempla, Miltiadem, victorem domitoremque Persarum, nondum sanatis vulneribus iis, quae corpore adverso in clarissima victoria accepisset, vitam ex hostium telis servatam in 25 civium vinclis profudisse, et Themistoclem patria, quam [p. 73] liberavisset, pulsum atque proteritum non in Graeciae portus per se servatos, sed in barbariae sinus confugisse, quam affixerat; nec vero levitatis 30 Atheniensium crudelitatisque in amplissimos civis exempla deficiunt; quae nata et frequentata apud illos etiam in gravissimam civitatem nostram dicuntur
- 6 redundasse; nam vel exilium Camilli vel offensio commemoratur Ahalae vel invidia Nasicae vel expulsio 35 p. 74] Laenatis vel Opimii | damnatio vel fuga Metelli vel acerbissima C. Marii clades principumque caedes

vel eorum multorum pestes, quae paulo post secutae sunt. Nec vero iam meo nomine abstinent et, credo, quia nostro consilio ac periculo sese in illa vita atque otio conservatos putant, gravius etiam de nobis queruntur et amantius. Sed haud facile dixerim, cur, cum ipsi discendi aut visendi causa maria tramittant....

Experiences of Cicero.
[Desiderantur paginae duae.]

....salvam esse consulatu abiens in con- [p. 259] ⁴/₇
tione populo Romano idem iurante iuravisse, facile
iniuriarum omnium compensarem curam et molestiam.
10 Quamquam nostri casus plus honoris habuerunt quam
laboris neque tantum molestiae, quantum gloriae,
maiolemque laetitiam ex desiderio bonorum percepimus
quam ex laetitia improborum dolorem. Sed si
aliter, ut dixi, accidisset, qui possem queri? | cum [p. 260]
15 mihi nihil inproviso nec gravius, quam expectavissem,
pro tantis meis factis evenisset. Is enim fueram,
cui cum liceret aut maiores ex otio fructus capere
quam ceteris propter variam suavitatem studiorum,
in quibus a pueritia vixeram, aut si quid accideret
20 acerbius universis, non praecipuam, sed parem cum
ceteris fortunae condicionem subire, non dubitaverim
me gravissimis tempestatibus | ac paene fulmi- [p. 49]
nibus ipsis obvium ferre conservandorum civium causa
meisque propriis periculis parere commune reliquis
25 otium. Neque enim hac nos patria lege genuit aut 8
educavit, ut nulla quasi alimenta expectaret a nobis
ac tantum modo nostris ipsa commodis serviens tu-
tum perfugium otio nostro suppeditaret et tranquil-
lum ad quietem locum, sed ut plurimas et maximas
30 nostri ani|mi, ingenii, consilii partis ipsa sibi [p. 50]
ad utilitatem suam pigneraretur tantumque nobis in
nostrum privatum usum, quantum ipsi superesse pos-
set, remitteret. *subterfuge of the recreant.*
Iam illa perfugia, quae sumunt sibi ad excusatio- ⁵/₉
35 nem, quo facilius otio perfruantur, certe minime sunt

audienda, cum ita dicunt, accedere ad rem publicam plerumque homines nulla re bona dignos, cum quibus p. 89] comparari sordidum, configere | autem multitudine praesertim ^{partem} incitata miserum et periculosum sit. Quam ob rem neque sapientis esse accipere habenas, cum insanos atque indomitos impetus volgi cohibere non possit, neque liberi cum impuris atque inmanibus adversariis decertantem vel contumeliarum verbera subire vel expectare sapienti non ferendas iniurias; proinde quasi p. 90] bonis et fortibus et magno animo praeditis | ulla sit ad rem publicam adeundi causa iustior, quam ne pareant improbis neve ab isdem lacerari rem publicam patiantur, cum ipsi auxilium ferre, si cupiant, non queant.

⁶ Illa autem exceptio cui probari tandem potest, ¹⁰ quod negant sapientem suscepturum ullam rei publicae partem, extra quam si eum tempus et necessitas coegerit? quasi vero maior cuiquam necessitas accidere possit, quam accidit nobis; in qua quid facere p. 83] potuissem, | nisi tum consul fuisset? Consul autem esse qui potui, nisi eum vitae cursum tenuissem a pueritia, per quem equestri loco natus pervenirem ad honorem amplissimum? Non igitur potestas est ex tempore, aut cum velis, opitulandi rei publicae, quamvis ea prematur periculis, nisi eo loco sis, ut tibi id facere liceat. Maximeque hoc in hominum ²⁵ doctorum oratione mihi mirum videri solet, quod, qui p. 84] tranquillo | mari gubernare se negent posse, quod nec didicerint nec umquam scire curaverint, iidem ad gubernacula se accessuros profiteantur excitatis maximis fluctibus. Isti enim palam dicere atque in eo ³⁰ multum etiam gloriari solent, se de rationibus rerum publicarum aut constituendarum aut tuendarum nihil nec didicisse umquam nec docere, earumque rerum p. 85] scientiam non doctis hominibus | ac sapientibus, sed in illo genere exercitatis concedendam putant. ³⁵ Quare qui convenit polliceri operam suam rei publicae tum denique, si necessitate cogantur? cum, quod

Fault
in my
thinking
that they
should
have to
with
politics
only when
there is a
crisis

est multo proclivius, nulla necessitate premente rem publicam regere nesciant. Equidem, ut verum esset sua voluntate sapientem descendere ad rationes civitatis non solere, sin autem temporibus cogere, |
 5 tum id munus denique non recusare, tamen arbi- [p. 86
 trarer hanc rerum civilium minime neglegendam scientiam sapienti, propterea quod omnia essent ei prae-
 paranda, quibus nesciret an aliquando uti necesse esset.

Haec pluribus a me verbis dicta sunt ob eam ⁷
 10 causam, quod his libris erat instituta et suscepta mihi ¹²
 de re publica disputatio; quae ne frustra haberetur, dubitationem ad rem publicam adeun|di in pri- [p. 79
 mis debui tollere. Ac tamen si qui sunt, qui philo-
 15 sopherum auctoritate moveantur, dent operam parum-
 per atque audiant eos, quorum summa est auctoritas apud doctissimos homines et gloria; quos ego existimo, etiamsi qui ipsi rem publicam non gesserint, tamen, quoniam de re publica multa quaesierint et scripserint, functos esse aliquo rei publicae munere. Eos vero
 20 septem, quos Graeci sapientis nomi|naverunt, [p. 80
 omnis paene video in media re publica esse versatos. Neque enim est ulla res, in qua propius ad deorum numen virtus accedat humana, quam civitatis aut condere novas aut conservare iam conditas.

25 Quibus de rebus, quoniam nobis contigit, ut iidem ⁸
 et in gerenda re publica aliquid essemus memoria ¹³
 dignum consecuti et in explicandis rationibus rerum civilium quandam facultatem non modo usu, [p. 55
 30 sed etiam studio discendi et docendi † essemus auctores, cum superiores alii fuissent in disputationibus perpolitati, quorum res gestae nullae invenirentur, alii in gerendo probabiles, in disserendo rudes. Nec vero nostra quaedam est instituenda nova et a nobis inventa ratio, sed unius aetatis clarissimorum ac sa-
 35 pientissimorum nostrae civitatis virorum disputatio repetenda memoria | est, quae mihi tibi que [p. 56
 quondam adulescentulo est a P. Rutilio Rufo, Smyrnae

*785. l. 3 data
 of unum
 sation.*

cum simul essemus compluris dies, exposita, in qua nihil fere, quod magno opere ad rationes omnium rerum pertineret, est praetermissum.

lemonia 9
1290.6.
Speeting
Nam cum ^{P. Africanus} P. Africanus hic, Pauli filius, feriis Latinis Tuditano cons. et Aquilio constituisset in hortis esse familiarissimique eius ad eum frequenter per eos dies p. 273] ventituros se esse dixissent, Latinis ipsis mane ad eum primus sororis filius venit ^{frater} G. Tubero; quem cum comiter Scipio appellavisset libenterque vidisset, Quid tu, inquit, tam mane, Tubero? dabant enim hae feriae tibi oportunam sane facultatem ad explicandas tuas litteras. Tum ille: Mihi vero omne tempus est ad meos libros vacuum; numquam enim sunt illi occupati; te autem permagnum est nancisci otiosum, hoc p. 274] praesertim motu rei publicae. Tum Scipio: 15 Atqui nactus es, sed mehercule otiosiore opera quam animo. Et ille: At vero animum quoque relaxes oportet; sumus enim multi, ut constituimus, parati, ~~quo~~ commodo fieri potest, abuti tecum hoc otio. SC. Libente me vero, ut aliquid aliquando de doctrinae 20 studiis admoneamur. ✓

Stoic Philo
sopher.
4. This
impulsim
die die
10
15 Tum ille: Visne igitur, quoniam et me quodam modo invitas et tui spem das, hoc primum, Africane, p. 97] videamus, ante quam veniunt alii, quidnam sit, de isto altero sole quod nuntiatum est in senatu? 25 neque enim pauci neque leves sunt, qui se duo soles vidisse dicant, ut non tam fides non habenda quam ratio quaerenda sit. Hic Scipio: Quam vellem Panaetium nostrum nobiscum haberemus! qui cum cetera, tum haec caelestia vel studiosissime solet quaerere. 30 p. 33] Sed ego, Tubero, (nam tecum aperte, quod sentio, loquar) non nimis adsentior in omni isto genere nostro illi familiari, qui, quae vix coniectura qualia sint possumus suspicari, sic adfirmat, ut oculis ea cernere videatur aut tractare plane manu. Quo 35 etiam sapientiore Socratem soleo iudicare, qui omnem

eius modi curam deposuerit eaque, quae de natura quaerentur, aut maiora, quam hominum ratio consequi posset, aut nihil omnino ad vitam hominum adtinere dixerit. Dein Tubero: Nescio, Africane, cur ita memoriae proditum sit, Socratem omnem istam disputationem reiecisse et tantum de vita et de moribus solitum esse quaerere. Quem enim auctorem de illo locupletio^{ri} Platone laudare possumus? cuius in libris multis locis ita loquitur Socrates, ut etiam, cum de moribus, de virtutibus, denique de re publica disputet, numeros tamen et geometriam [p. 37 et harmoniam studeat Pythagorae more coniungere. Tum Scipio: Sunt ista, ut dicis; sed audisse te credo, Tubero, Platonem Socrate mortuo primum in Aegyptum discendi causa, post in Italiam et in Siciliam contendisse, ut Pythagorae inventa perdisceret, eumque et cum Archyta Tarentino et cum Timaeo Locro multum fuisse et Philoleo commentarios esse nactum, cumque eo tempore in iis locis Pythagorae [p. 263 nomen vigeret, illum se et hominibus Pythagoreis et studiis illis dedisse. Itaque cum Socratem unice dilexisset eique omnia tribuere voluisset, leporem Socraticum subtilitatemque sermonis cum obscuritate Pythagorae et cum illa plurimarum artium gravitate contextit. 11

25 Haec Scipio cum dixisset, L. Furius repente venientem aspexit, eumque ut salutavit, amicissime adprehendit et in lecto suo conlocavit. Et cum simul P. Rutilius venisset, qui est nobis huius sermonis auctor, eum quoque ut salutavit, propter Tuberonem 17

30 iussit adsidere. Tum Furius: Quid vos agitis? num sermonem vestrum aliquem diremit noster interventus? Minime vero, Africanus; soles enim tu haec studiose investigare, quae sunt in hoc genere, de quo instituerat paulo ante Tubero quaeferere; Rutilius [p. 209 quidem noster etiam sub ipsis Numantiae moenibus solebat mecum interdum eius modi aliquid conquirere. Quae res tandem inciderat? inquit Philus. Tum ille:

De solibus istis duobus; de quo studeo, Phile, ex te audire quid sentias.

12
18 Dixerat hoc ille, cum puer nuntiavit venire ad eum Laelium domoque iam exisse. Tum Scipio calceis et vestimentis sumptis e cubiculo est egressus, p. 210] et cum paululum inambu|lavisset in porticu, Laelium advenientem salutavit et eos, qui una venerant, Spurium Mummius, quem in primis diligebat, et C. Fannium et Quintum Scaevolam, generos Laelii, doctos adulescentes, iam aetate quaestorios; quos cum 10 omnis salutavisset, convertit se in porticu et coniecit in medium Laelium; fuit enim hoc in amicitia quasi quoddam ius inter illos, ut militiae propter eximiam p. 197] belli gloriam | Africanum ut deum coleret Laelius, domi vicissim Laelium, quod aetate anteedebat, observaret in parentis loco Scipio. Dein cum 15 essent perpauca inter se uno aut altero spatio conlocuti Scipionique eorum adventus periucundus et pergratus fuisset, placitum est, ut in aprico maxime pratuli loco, quod erat hibernum tempus anni, considerent; quod cum facere vellent, intervenit vir prudens p. 198] omnibus|que illis et iucundus et carus, M. Manilius, qui a Scipione ceterisque amicissime consalutatus adsedit proximus Laelio.

13
19 Tum Philus: Non mihi videtur, inquit, quod hi 25 venerunt, alius nobis sermo esse quaerendus, sed agendum accuratius et dicendum dignum aliquid horum auribus. Hic Laelius: Quid tandem agebatis, aut cui sermoni nos intervenimus? PH. Quaesierat ex me Scip. p. 269] pio, | quidnam sentirem de hoc, quod duo soles visos esse constaret. L. Ain vero? Phile, iam explorata nobis sunt ea, quae ad domos nostras quaeque ad rem publicam pertineant? siquidem, quid agatur in caelo, quaerimus. Et ille: An tu ad domos nostras non censes pertinere scire, quid agatur et quid fiat 35 domi? quae non ea est, quam parietes nostri cingunt, sed mundus hic totus, quod domicilium quamque pa-

triam di nobis communem secum dederunt, [p. 270 cum praesertim, si haec ignoremus, multa nobis et magna ignoranda sint. Ac me quidem, ut hercule etiam te ipsum, Laeli, omnisque avidos sapientiae
 5 cognitio ipsa rerum consideratioque delectat. Tum 20
 Laelius: Non inpedio, praesertim quoniam feriati sumus; sed possumus audire aliquid an serius venimus?
 PH. Nihil est adhuc disputatum, et, | quoniam [p. 43 est integrum, libenter tibi, Laeli, ut de eo disseras,
 10 equidem concessero. L. Immo vero te audiamus, nisi forte Manilius interdictum aliquod inter duos soles putat esse componendum, ut ita caelum possideant, ut uterque possederit. Tum Manilius: Pergisne eam,
 Laeli, artem inludere, in qua primum excellis ipse,
 15 deinde sine qua scire nemo potest, quid sit suum, quid alienum? | Sed ista mox; nunc audiamus [p. 44 Philum, quem video maioribus iam de rebus quam me aut quam P. Mucium consuli. ✓

Tum Philus: Nihil novi vobis adferam, neque quod
 20 a me sit cogitatum aut inventum; nam memoria teneo 14
 C. Sulpicium Gallum, doctissimum, ut scitis, hominem, 21
 cum idem hoc visum diceretur et esset casu apud M. Marcellum, qui cum eo consul fuerat, sphaeram, quam M. Marcelli avus captis | Syracusis ex urbe lo- [p. 103
 25 cupletissima atque ornatissima sustulisset, cum aliud nihil ex tanta praeda domum suam deportavisset, iussisse proferri; cuius ego sphaerae cum persaepe propter Archimedi gloriam nomen audissem, speciem ipsam non sum tanto opere admiratus; erat enim illa venustior et nobilior in vulgus, quam ab eodem Archimede factam posuerat in templo Virtutis Marcellus idem. Sed posteaquam | coepit rationem huius [p. 104 22
 operis scientissime Gallus exponere, plus in illo Siculo ingenii, quam videretur natura humana ferre
 35 potuisse, iudicavi fuisse. Dicebat enim Gallus sphaerae illius alterius solidae atque plenae vetus esse inventum, et eam a Thalete Milesio primum esse tor-

natam, post autem ab Eudoxo Cnidio, discipulo, ut ferebat, Platonis, eandem illam astris stellisque, quae p. 65] caelo inhaerent, esse descriptam; cuius omnem ornatum et descriptionem sumptam ab Eudoxo multis annis post non astrologiae scientia, sed poetica quadam facultate versibus Aratum extulisse. Hoc autem sphaerae genus, in quo solis et lunae motus inessent et earum quinque stellarum, quae errantes et quasi vagae nominarentur, in illa sphaera solida non potuisse finiri, atque in eo admirandum esse inventum | 10 p. 66] Archimedi, quod excogitasset, quem ad modum in dissimillimis motibus inaequabiles et varios cursus servaret una conversio. Hanc sphaeram Gallus cum moveret, fiebat, ut soli luna totidem conversionibus in aere illo, quot diebus in ipso caelo, succederet, ex 15 quo et in [caelo] sphaera solis fieret eadem illa defectio et incideret luna tum in eam metam, quae esset umbra terrae, cum sol e regione

Scilicet talis [Octo paginae hic a Maio desiderantur.]

15 p. 59] fuit, quod et ipse hominem diligebam
23 et in primis patri meo ^{claudio} Paulo probatum et carum 20
fuisse cognoveram. Memini me admodum adulescentulo, cum pater in Macedonia consul esset et essemus in castris, perurbari exercitum nostrum religione et metu ^{hunc} quod serena nocte subito candens et plena luna defecisset. Tum ille, cum legatus noster esset anno 25 p. 60] fere ante, | quam consul est declaratus, haud dubitavit postridie palam in castris docere nullum esse prodigium, idque et tum factum esse et certis temporibus esse semper ^{meo} futurum, cum sol ita locatus fuisset, ut lunam suo lumine non posset attingere. 30
Ain tandem? inquit Tubero; docere hoc poterat ille homines paene agrestes et apud imperitos audebat haec dicere? S. Ille vero et magna quidem cum

[Hic Maio duae minimum paginae videntur deesse.]

24 p. 71] neque insolens ostentatio neque oratio abhor- 35

rens a persona hominis gravissimi; rem enim magnam adsecutus est, quod hominibus perturbatis inanem religionem timoremque deiecerat.

Atque eius modi quiddam etiam bello illo maximo, ¹⁶₂₆ quod Athenienses et Lacedaemonii summa inter se contentione gesserunt, Pericles ille, et auctoritate et eloquentia et consilio princeps civitatis suae, cum obscurato | sōle tenebrae factae essent repente [p. 72 Atheniensiumque animos summus timor occupavisset, docuisse civis suos dicitur, id quod ipse ab Anaxagora, cuius auditor fuerat, acceperat, certo illud tempore fieri et necessario, cum tota se luna sub orbem solis subiecisset; itaque, etsi non omni intermenstruo, tamen id fieri non posse nisi certo intermenstruo tempore. Quod cum disputando ratio|nibusque do- ¹⁵ [p. 279 cuisset, populum liberavit metu; erat enim tum haec nova et ignota ratio, solem lunae oppositu solere deficere, quod Thaletem Milesium primum vidisse dicunt. Id autem postea ne nostrum quidem Ennium fugit; ²⁰ qui ut scribit, anno trecentesimo quinquagesimo fere post Romam conditam

Nonis Iunis soli luna obstitit et nox.

Atque hac in re tanta inest ratio atque sollertia, | ut [p. 280 ex hoc die, quem apud Ennium et in maximis annalibus consignatum videmus, superiores solis defec- ²⁵ tiones reputatae sint usque ad illam, quae Nonis Quinctilibus fuit regnante Romulo; quibus quidem Romulum tenebris etiamsi natura ad humanum exitum abripuit, virtus tamen in caelum dicitur sustulisse. ³⁰ Tum Tubero: Videsne, ~~Africane~~ Africane, quod paulo ante ¹⁷₂₆ secus tibi videbatur, doc . . .

[*Desiderantur paginae duae.*]

. . . . lis, quae videant ceteri. Quid porro aut [p. 121 praeclarum putet in rebus humanis, qui haec deorum regna perspexerit, aut diuturnum, qui cognoverit, quid ³⁵ sit aeternum, aut gloriosum, qui viderit, quam parva

sit terra, primum universa, deinde ea pars eius, quam
 homines incolant, quamque nos in exigua eius parte
 adfixi plurimis ignotissimi gentibus speremus tamen
 p. 122] nostrum nomen volitare et vagari | latissime?
 27 Agros vero et aedificia et pecudes et immensum ar- 5
 genti pondus atque auri qui bona nec putare nec ap-
 pellare soleat, quod earum rerum videatur ei levis
 fructus, exiguus usus, incertus dominatus, saepe etiam
 deterrimorum hominum immensa possessio, quam est
 hic fortunatus putandus! cui soli vere liceat omnia 10
 non Quiritium, sed sapientium iure pro suis vindi-
 p. 139] care, nec civili nexo, (sed communi lege natu- de
rae), quae vetat ullam rem esse cuiusquam nisi eius, im
qui tractare et uti sciat; qui imperia consulatusque
 nostros in necessariis, non in expetendis rebus, mu- 15
 neris fungendi gratia subeundos, non praemiorum aut
 gloriae causa adpetendos putet; qui denique, ut Afri-
 canum avum meum scribit Cato solitum esse dicere,
 p. 140] possit idem de se praedicare, numquam | se plus
 agere, quam nihil cum ageret, numquam minus so- 20
 28 lum esse, quam cum solus esset. // Quis enim putare
 vere potest plus egisse Dionysium tum, cum omnia
 moliendo eripuerit civibus suis libertatem, quam eius
 civem Archimedes, cum istam ipsam sphaeram, nihil
 cum agere videretur, [de qua modo dicebatur] effecerit? 25
 p. 141] quis autem non magis solos esse, qui in foro
 turbaque, quicum conloqui libeat, non habeant, quam
 qui nullo arbitro vel secum ipsi loquantur vel quasi
 doctissimorum hominum in concilio adsint, cum eorum
 inventis scriptisque se oblectent? Quis vero divitio- 30
 rem quemquam putet quam eum, cui nihil desit, quod
 quidem natura desideret, aut potentiorum quam illum,
 p. 142] qui omnia, quae expetat, consequatur, aut bea-
 tiorum, quam qui sit omni perturbatione animi libe-
 ratus, aut firmiore fortuna, quam qui ea possideat, 35
 quae secum, ut aiunt, vel e naufragio possit eferre? ^{par} ^{quid}
 Quod autem imperium, qui magistratus, quod regnum ^{quis} ^{ven}

they carried none of his property in
 him said that he carried it all.

potest esse praestantius quam despicientem omnia humana et inferiora sapientia ducentem nihil umquam nisi sempiternum et divinum animo | volutare? [p. 127 cui persuasum sit appellari ceteros homines, esse solos
 5 eos, qui essent politi propriis humanitatis artibus; ut mihi Platonis illud, seu quis dixit alius, perelegans 29
 esse videatur; quem cum ex alto ignotas ad terras tempestas et in desertum litus detulisset, timentibus ceteris propter ignorationem locorum animadvertisse dicunt in arena geometricas formas quasdam
 10 esse descriptas; | quas ut vidisset, exclamavisse, [p. 128 ut bono essent animo; videre enim se hominum vestigia; quae videlicet ille non ex agri consitura, quam cernebat, sed ex doctrinae indiciis interpretabatur.
 15 Quam ob rem, Tubero, semper mihi et doctrina et eruditi homines et tua ista studia placuerunt.

Tum Laelius: Non audeo quidem, inquit, ad ista, 18
 Scipio, dicere, neque tam te aut Philum aut Manilium. .. 30

[*Desiderantur paginae duae.*]

20 in ipsius paterno genere fuit noster [p. 285 ille amicus, dignus huic ad imitandum,

Egregie cordatus homo, catus Aelius Sextus, qui 'egregie cordatus' et 'catus' fuit et ab Ennio dictus est, non quod ea quaerebat, quae numquam
 25 inveniret, sed quod ea respondebat, quae eos, qui quaesissent, et cura et negotio solverent, cuique contra Galli studia disputanti in ore semper erat ille | de [p. 286 Iphigenia Achilles:

Astrologorum signa in caelo quid fit observationis,

30 Cum capra aut nepa aut exoritur nomen aliquod beluarum!

Quod est ante pedes nemo spectat, caeli scrutantur plagas.

Atque idem (multum enim illum audiebam et libenter)

Zethum illum Pacuvii nimis inimicum doctrinae esse dicebat; magis eum delectabat Neoptolemus Ennii, qui p. 181] se ait 'philosophari | velle, sed paucis; nam omnino haud placere'. Quodsi studia Graecorum vos tanto opere delectant, sunt alia liberiora 5 et transfusa latius, quae vel ad usum vitae vel etiam ad ipsam rem publicam conferre possumus. Istae quidem artes, si modo aliquid valent, *id valent*, ut paulum acuunt et tamquam inritent ingenia puerorum, quo facilius possint maiora discere. 10

19
81 p. 182] Tum Tubero: | Non dissentio a te, Laeli, sed quaero, quae tu esse maiora intellegas. L. Dicam mehercule et contemnar a te fortasse, cum tu ista caelestia de Scipione quaesieris, ego autem haec, quae videntur ante oculos esse, magis putem quaerenda. 15 Quid enim mihi L. ~~Pauli~~ ^{Pauli} nepos, hoc avunculo, nobilissima in familia atque in hac tam clara re publica natus, quaerit, quo modo duo soles visi sint, non quaerit, cur in una re publica duo senatus et duo p. 213] paene iam populi sint? Nam, ut videtis, mors 20 Tiberii Gracchi et iam ante tota illius ratio tribunatus divisit populum unum in duas partis; sobtrectatores autem et invidi Scipionis initiis factis a P. Crasso et Appio Claudio tenent nihilo minus illis mortuis senatus alteram partem dissidentem a vobis auctore 25 Metello et P. Mucio neque hunc, qui unus potest, concitatis sociis et ~~Latino~~ ^{Latino} nomine Latino, foederibus violatis, p. 214] triumviris seditiosissimis aliquid cotidie novi molientibus, bonis viris [locupletibus] perturbatis his 32 tam periculosus rebus subvenire patiuntur. Quam ob 30 rem, si me audietis, adulescentes, solem alterum ne metueritis; aut enim nullus esse potest, aut sit sane, ut visus est, modo ne sit molestus, aut scire istarum rerum nihil aut, etiamsi maxime sciemus, nec meliores ob eam scientiam nec beatiores esse possumus; 35 p. 215] senatum vero et populum ut unum habeamus, et fieri potest, et permolestum est, nisi fit, et secus

esse scimus et videmus, si id effectum sit, et melius nos esse victuros et beatius.

Tum Mucius: Quid esse igitur censes, Laeli, discendum nobis, ut istud efficere possimus ipsum, quod postulas? *L.* Eas artis, quae efficiant, ut usui civitati simus; id enim esse praeclarissimum sapientiae munus maximumque virtutis | vel documentum vel officium puto. Quam ob rem, ut hae feriae nobis ad utilissimos rei publicae sermones potissimum conferantur, Scipionem rogemus, ut explicet, quem existimet esse optimum statum civitatis. Deinde alia quaeremus; quibus cognitis spero nos ad haec ipsa via perventuros earumque rerum rationem, quae nunc instant, explicaturos.

Cum id et Philus et Manilius et Mummius admodum adprobavissent....

[*Desiderantur paginae duae.*]

Sane dixerunt auctores 'simulat' per 'u', hoc est ὁμοιάζει, ut Cicero de re publica: Nullum est exemplum, cui malimus adsimulare rem publicam. (Dionysius lib. I p. 365. 20 Keil.)

M. Tullius de re publica lib. I: Quare, si placet, deduc orationem tuam de caelo ad haec citeriora. (Nonius p. 85. 19 et p. 289. 8.)

....non solum ob eam causam fieri volui, quod erat aequum de re publica potissimum principem rei publicae dicere, sed etiam quod memineram persaepe te cum Panaetio disserere solitum coram Polybio, duobus Graecis vel peritissimis rerum civilium, multa que colligere ac docere, optimum longe statum civitatis esse eum, quem maiores nostri nobis reliquissent. Qua in disputatione quoniam tu paratior es, feceris, ut etiam pro his dicam, si, de re publica quid sentias, explicaris, nobis gratum omnibus.

Tum ille: Non possum equidem dicere me ulla in cogitatione acrius aut diligentius solere versari quam

- in ista ipsa, quae mihi, Laeli, a te proponitur. Etenim cum in suo quemque opere artificem, qui quidem excellat, nihil aliud cogitare, meditari, curare videam, p. 221] nisi quo sit in illo genere melior, ego, cum mihi sit unum opus hoc a parentibus maioribusque 5 meis relictum, procuratio atque administratio rei publicae, non me inertiores esse confitear quam opificem quemquam, si minus in maxima arte, quam illi 36 in minimis, operae consumpserim? Sed neque his contentus sum, quae de ista consultatione scripta nobis 10 summi ex Graecia sapientissimique homines reliquere, p. 222] runt, neque ea, quae mihi videntur, anteferre illis audeo. Quam ob rem peto a vobis, ut me sic audiatis, neque ut omnino expertem Graecarum rerum neque ut eas nostris in hoc praesertim genere ante- 15 ponentem, sed ut unum e togatis patris diligentia non inliberaliter institutum studioque discendi a pueritia incensum, usu tamen et domesticis praeceptis 20 multo magis eruditum quam litteris.
- 23 p. 223] Hic Philus: Non | hercule, inquit, Scipio, du- 20
37 bito, quin tibi ingenio praestiterit nemo, usu quidem in re publica rerum maximarum facile omnis viceris; quibus autem studiis semper fueris, tenemus. Quam ob rem, si, ut dicis, animum quoque contulisti in istam rationem et quasi artem, habeo maximam gratiam 25 Laelio; spero enim multo uberiora fore, quae a te dicentur, quam illa, quae a Graecis hominibus scripta p. 224] sunt, omnia. Tum ille: Permagnam tu quidem expectationem, quod onus est ei, qui magnis de rebus dicturus est, gravissimum, inponis orationi meae. Et 30 Philus: Quamvis sit magna, tamen eam vinces, ut soles; neque enim est periculum, ne te de re publica disserentem deficiat oratio.
- 24 Hic Scipio: Faciam, quod vultis, ut potero, et in- 35
38 grediar in disputationem ea lege, qua credo omnibus p. 195] in rebus disserendis utendum esse, si errorem velis tollere, ut eius rei, de qua quaeretur, si, nomen

quod sit, conveniat, explicetur, quid declaretur eo nomine; quod si convenerit, tum demum decebit ingredi in sermonem; numquam enim, quale sit illud, de quo disputabitur, intellegi poterit, nisi, quid sit, fuerit intellectum prius. Quare, quoniam de re publica quaerimus, hoc primum videamus, quid sit id ipsum, quod quaerimus. | Cum adprobavisset Laelius, Nec [p. 196 vero, inquit Africanus, ita disseram de re tam industri tamque nota, ut ad illa elementa revolver, quibus uti
 10 docti homines his in rebus solent, ut a prima congressione maris et feminae, deinde a progenie et cognatione ordiar verbisque, quid sit et quot modis quidque dicatur, definiam saepius; apud prudentes enim homines et in maxima re publica summa cum [p. 61
 15 gloria belli domique versatos cum loquar, non committam, ut non sit industrius illa ipsa res, de qua disputem, quam oratio mea; nec enim hoc suscepi, ut tamquam magister persequerer omnia, neque hoc polliceor me effecturum, ut ne qua particula in hoc sermone
 20 praetermissa sit. Tum Laelius: Ego vero istud ipsum genus orationis, quod polliceris, expecto.

Est igitur, inquit Africanus, res publica | res [p. 62 ²⁵₃₉
 populi, populus autem non omnis hominum coetus quoquo modo congregatus, sed coetus multitudinis iuris
 25 consensu et utilitatis communione sociatus. Eius autem prima causa coeundi est non tam inbecillitas quam naturalis quaedam hominum quasi congregatio; non est enim singulare nec solivagum genus hoc, sed ita generatum, ut ne in omnium quidem rerum affluentia....

[*Desiderantur paginae duae.*]

30 [Quid est res publica nisi res populi? res ergo communis res utique civitatis. Quid est autem civitas nisi multitudo hominum in quoddam vinculum redacta concordiae? Apud eos (auctores Romanos) enim ita legitur: Brevi multitudo dispersa atque vaga concordia civitas
 35 facta erat. (Augustinus ep. 138. 10 T. II p. 414 Ben.)

*De sociis
 contra*

Urbis condendae originem atque causam non unam intulerunt, sed alii eos homines, qui sint ex terra primitus nati, cum per silvas et campos erraticam degerent vitam nec ullo inter se sermonis aut iuris vinculo cohaerent, sed frondes et herbam pro cubilibus, speluncas et antra pro domibus haberent, bestiis et fortioribus animalibus praedae fuisse commemorant. Tum eos, qui aut laniati effugerant aut laniari proximos viderant, admonitos periculi sui ad alios homines decurrisse, praesidium implorasse et primo nutibus voluntatem suam significasse, deinde sermonis initia temptasse ac singulis quibusque rebus nomina imprimendo paulatim loquendi perfecisse rationem. Cum autem nec multitudinem ipsam viderent contra bestias esse tutam, oppida etiam coepisse munire, vel ut quietem noctis tutam sibi facerent vel ut incursiones atque impetus bestiarum non pugnando, sed obiectis aggeribus arcerent.... Haec aliis delira visa sunt, ut fuerunt, dixeruntque non ferarum laniatus causam fuisse coeundi, sed ipsam potius humanitatem; itaque inter se congregatos, quod natura hominum solitudinis fugiens et communionis ac societatis adpetens esset. (Lactantius in-

26
41 p. 211] ...quaedam quasi semina, neque reliquarum virtutum nec ipsius rei publicae reperitur ulla institutio. Hi coetus igitur hac, de qua exposui, causa instituti sedem primum certo loco domiciliorum causa constituerunt; quam cum locis manuque saepsissent, eius modi coniunctionem tectorum oppidum vel urbem appellaverunt delubris distinctam spatiisque communibus. Omnis ergo populus, qui est talis coetus multitudinis, qualem | exposui, omnis civitas, quae est constitutio populi, omnis res publica, quae, ut dixi, populi res est, consilio quodam regenda est, ut diuturna sit. Id autem consilium primum semper ad eam causam referendum est, quae causa genuit civitatem. Deinde aut uni tribuendum est aut delectis quibusdam aut suscipiendum est multitudini atque omnibus. Quare

cum penes unum est omnium summa rerum, regem illum | unum vocamus et regnum eius rei publicae statum. Cum autem est penes delectos, tum illa civitas optimatum arbitrio regi dicitur. Illa autem est civitas popularis (sic enim appellant), in qua in populo sunt omnia. Atque horum trium generum quodvis, si teneat illud vinculum, quod primum homines inter se rei publicae societate devinxit, non perfectum illud quidem neque mea sententia optimum est, sed tolerabile | tamen, ut aliud alio pos- sit esse praestantius. Nam vel rex aequus ac sapiens vel delecti ac principes cives vel ipse populus, quamquam id est minime probandum, tamen nullis interiectis iniquitatibus aut cupiditatibus posse videtur aliquo esse non incerto statu.

Sed et in regnis nimis expertes sunt ceteri communis iuris et consilii, et in optimatum dominatu vix particeps libertatis potest esse | multitudo, cum omni consilio communi ac potestate careat, et cum omnia per populum geruntur quamvis iustum atque moderatum, tamen ipsa aequabilitas est iniqua, cum habet nullos gradus dignitatis. Itaque si Cyrus ille Perses iustissimus fuit sapientissimusque rex, tamen mihi populi res (ea enim est, ut dixi antea, publica) non maxime expetenda fuisse illa videtur, cum regeretur unius nutu ac | modo; si Massilienses, nostri clientes, per delectos et principes cives summa iustitia reguntur, inest tamen in ea condicione populi similitudo quaedam servitutis; si Athenienses quibusdam temporibus sublato Areopago nihil nisi populi scitis ac decretis agebant, quoniam distinctos dignitatis gradus non habebant, non tenebat ornatum suum civitas.

Atque hoc loquor de tribus his generibus rerum publicarum non turbatis atque permixtis, sed suum statum tenentibus. Quae genera primum sunt in iis singula vitiis, quae ante dixi, deinde habent

perniciosa alia vitia; nullum est enim genus illarum rerum publicarum, quod non habeat iter ad finitimum quoddam malum praeceps ac lubricum. Nam illi regi, ut eum potissimum nominem, tolerabili aut, si voltis, etiam amabili, Cyro, subest ad inmutandi animi licentiam crudelissimus ille Phalaris, cuius in similitudinem dominatus unius proclivi cursu et facile delabitur. Illi autem Massiliensium paucorum et principum administrationi civitatis finitimus est, qui fuit quodam tempore apud Athenienses triginta *virorum* consensus et factio. Iam Atheniensium populi potestatem omnium rerum ipsi, ne alios requiramus, ad furorem multitudinis licentiamque conversam pesti....

[*Desiderantur paginae duae.*]

29
45 p. 75]deterimus et ex hac vel optimatum vel factiosa tyrannica illa vel regia vel etiam persaepe popularis, itemque ex ea genus aliquod eflorere ex illis, quae ante dixi, solet, mirique sunt orbes et quasi circumitus in rebus publicis commutationum et vicissitudinum; quos cum cognosse sapientis est, tum vero prospicere inpendentis in gubernanda re publica moderantem cursum atque in sua potestate retinentem magni cuiusdam civis et divini paene est viri. Itaque quartum quoddam genus rei publicae maxime probandum esse sentio, quod est ex his, quae prima dixi, moderatum et permixtum tribus.

30
46 Hic Laelius: Scio tibi ita placere, Africane; saepe enim ex te audivi; sed tamen, nisi molestum est, ex tribus istis modis rerum publicarum velim scire quod optimum iudices. Nam vel profuerit aliquod ad cog....

[*Desiderantur paginae duae.*]

31
47 p. 51]et talis est quaeque res publica, qualis eius aut natura aut voluntas, qui illam regit. Itaque nulla alia in civitate, nisi in qua populi potestas summa est, ullum domicilium libertas habet; qua qui-

*Scio tibi
natura
viri
tury.*

dem certe nihil potest esse dulcius, et quae, si aequa non est, ne libertas quidem est. Qui autem aequa potest esse, omitto dicere in regno, ubi ne obscura quidem est aut dubia servitus, sed in istis civitatibus, in quibus verbo sunt liberi omnes? ferunt enim [p. 52 suffragia, mandant imperia, magistratus, ambiuntur, rogantur, sed ea dant, quae, etiamsi nolint, danda sint, et quae ipsi non habent, unde alii petunt; sunt enim expertes imperii, consilii publici, iudicii delectorum iudicum, quae familiarum vetustatibus aut pecuniis ponderantur. In libero autem populo, ut Rhodi, ut Athenis, nemo est civium, qui. . . . #

[*Desiderantur paginae duae.*]

.populo aliquis unus pluresve divitiores [p. 175 ³² opulentioresque extitissent, tum ex eorum fastidio et ₄₈ superbia nata esse commemorant cedentibus ignavis et inbecillis et adrogantiae divitum succumbentibus. Si vero ius suum populi teneant, negant quicquam esse praestantius, liberius, beatius, quippe qui domini sint legum, iudiciorum, belli, pacis, foederum, capitibus unius cuiusque, pecuniae. Hanc unam | rite rem [p. 176 publicam, id est rem populi, appellari putant. Itaque et a regum et a patrum dominatione solere in libertatem rem populi vindicari, non ex liberis populis reges requiri aut potestatem atque opes optimatum. Et vero negant oportere indomiti populi vitio genus hoc totum liberi populi repudiari, concordi populo et omnia referente ad incolumitatem et ad libertatem suam nihil | esse inmutabilius, nihil firmitus; [p. 169 facillimam autem in ea re publica esse concordiam, in qua idem conducat omnibus; ex utilitatis varietatibus, cum aliis aliud expediat, nasci discordias; itaque, cum patres rerum potirentur, numquam constitisse civitatis statum; multo iam id in regnis minus, quorum, ut ait Ennius, 'nulla [regni] sancta societas nec fides est.' Quare cum lex sit civilis societatis

p. 170] vinculum, ius autem legis aequale, quo iure societas civium teneri potest, cum par non sit condicio civium? Si enim pecunias aequari non placet, si ingenia omnium paria esse non possunt, iura certe paria debent esse eorum inter se, qui sunt cives in eadem re publica. Quid est enim civitas nisi iuris societas?....

[*Desiderantur paginae quattuor.*]

³³₅₀ p. 53] Ceteras vero res publicas ne appellandas quidem putant iis nominibus, quibus illae sese appellari velint. Cur enim regem appellem Iovis optimi nomine hominem dominandi cupidum aut imperii singularis, populo oppresso dominantem, non tyrannum potius? tam enim esse clemens tyrannus quam [rex] inportunus potest; ut hoc populorum intersit, utrum comi domino an aspero serviant; quin serviant | ¹⁵
p. 54] quidem, fieri non potest. Quo autem modo adsequi poterat Lacedaemo illa tum, cum praestare putabatur disciplina rei publicae, ut bonis uteretur iustisque re-
gibus, cum esset habendus rex, quicumque genere regio natus esset? Nam optimatis quidem quis ferat, ²⁰
qui non populi concessu, sed suis comitiis hoc sibi nomen adrogaverunt? Qui enim iudicatur iste optimus? doctrina, artibus, studiis....

enjoy of civitate government.
[*Desiderantur paginae quattuor.*]

³⁴₅₁ p. 179]si fortuito id faciet, tam cito evertetur quam navis, si e vectoribus sorte ductus ad gubernacula accesserit. Quodsi liber populus deliget, quibus se committat, deligetque, si modo salvus esse vult, optimum quemque, certe in optimorum consiliis posita est civitatum salus, praesertim cum hoc natura tulerit, non solum ut summi virtute et animo ³⁰
praessent inbecillioribus, sed ut hi etiam parere sum-
p. 180] mis velint. Verum hunc optimum statum pravis hominum opinionibus eversum esse dicunt, qui

*virtutes meanant irregularly
religions, then have the
sense.*

ignoratione virtutis, quae cum in paucis est, tum a paucis indicatur et cernitur, opulentos homines et copiosos, tum genere nobili natos esse optimos putant. Hoc errore vulgi cum rem publicam opes paucorum, non virtutes tenere coeperunt, nomen illi principes optimatum mordicus tenent, re autem carent [eo nomine]. Nam divitiae, | nomen, opes vacuae consilio et [p. 117 vivendi atque aliis imperandi modo dedecoris plenae sunt et insolentis superbiae, nec ulla deformior species est civitatis quam illa, in qua opulentissimi optimi putantur. Virtute vero gubernante rem publicam quid potest esse praeclarius? cum is, qui inperat aliis, servit ipse nulli cupiditati, cum, quas ad res civis instituit et vocat, eas omnis complexus est | ipse nec leges inponit populo, quibus [p. 118 ipse non pareat, sed suam vitam ut legem praeferat suis civibus. Qui si unus satis omnia consequi posset, nihil opus esset pluribus; si universi videre optimum et in eo consentire possent, nemo delectos principes quaereret. Difficultas ineundi consilii rem a rege ad plures, error et temeritas populorum a multitudine ad paucos transtulit. Sic inter infirmitatem unius temeritatemque multorum medium opti- [p. 233 mates possederunt locum, quo nihil potest esse moderatius; quibus rem publicam tuentibus beatissimos esse populos necesse est vacuos omni cura et cogitatione aliis permissio otio suo, quibus id tuendum est neque committendum, ut sua commoda populus negligi a principibus putet. Nam aequabilitas quidem iuris, 53 quam amplexantur liberi populi, neque servari potest (ipsi enim | populi, quamvis soluti ecfrenatique [p. 234 sint, praecipue multis multa tribuunt, et est in ipsis magnus dilectus hominum et dignitatum), eaque, quae appellatur aequabilitas, iniquissima est. Cum enim par habetur honos summis et infimis, qui sint in omni populo necesse est, ipsa aequitas iniquissima est; quod 55 in iis civitatibus, quae ab optimis reguntur, accidere

p. 235] non potest. Haec fere, Laeli, et quaedam eiusdem generis ab iis, qui eam formam rei publicae maxime laudant, disputari solent.

35

Tum Laelius: Quid tu, inquit, Scipio? ~~e~~ tribus istis quod maxime probas? S. Recte quaeris, quod maxime e tribus, quoniam eorum nullum ipsum per se separatim probo anteponoque singulis illud, quod conflatum fuerit ex omnibus. Sed si unum ac simplex probandum sit, regium probem..... pri..... in

55

p. 236] | hoc loco appellatur, occurrit nomen quasi patrium regis, ut ex se natis, ita consulentis suis civibus et eos conservantis studiosius quamentis.....temis.....tibusuos sustentari unius optimi et summi viri diligentia. Adsunt optimates, qui se melius hoc idem facere profiteantur plusque fore dicant in pluribus consilii quam in uno et eandem tamen aequitatem et fidem. Ecce autem maxima voce clamat populus neque se uni neque paucis velle parere; libertate ne feris quidem quicquam esse dulcius; hac omnes carere, sive regi sive optimatibus serviant. Ita caritate nos capiunt reges, consilio optimates, libertate populi, ut in comparando difficile ad eligendum sit, quid maxime velis. L. Credo, inquit, sed expe- p. 132] diri, | quae restant, vix poterunt, si hoc inco- hatum reliqueris.

S. Imitemur ergo Aratum, qui magnis de rebus dicere exordiens a Iove incipiendum putat. L. Quo Iove? aut quid habet illius carminis simile haec oratio? S. Tantum, inquit, ut rite ab eo dicendi principia capiamus, quem unum omnium deorum et hominum regem esse omnes docti indoctique consentiunt. Quid? inquit Laelius. Et ille: Quid censes, p. 165] nisi quod est | ante oculos? Sive haec ad utilitatem vitae constituta sunt a principibus rerum publicarum, ut rex putaretur unus esse in caelo, qui nutu, ut ait Homerus, totum Olympum converteret

Homerus Aristocritus

notat in hoc loco in Astronomia

Common- that is, common- sense

de oratione

509 B. B. Exposition of Terence

Christ was born in B. C. 4
 when Rome founded by Romulus
 by Augustus.

idemque et rex et pater haberetur omnium, magna auctoritas est multique testes, siquidem omnis multos appellari placet, ita consensisse gentes decretis videlicet principum, nihil esse rege melius, quoniam [p. 166] deos omnis censent unius regi numine; sive haec in errore inperitorum posita esse et fabularum similia didicimus, audiamus communis quasi doctores eruditorum hominum, qui tamquam oculis illa viderunt, quae nos vix audiendo cognoscimus. Quinam, inquit Laelius, isti sunt? Et ille: Qui natura omnium rerum pervestiganda senserunt omnem hunc mundum mente....

[Desiderantur paginae quattuor.]

[Longum est recensere, quae de summo deo vel Thales vel Pythagoras et Anaximenes antea vel postmodum Stoici, Cleanthes et Chrysippus et Zenon, vel nostrorum Seneca Stoicos secutus et ipse Tullius praedicaverint, cum hi omnes et, quid sit deus, definire tentaverint et ab eo solo regi mundum adfirmaverint nec ulli subiectum esse naturae, cum ab ipso sit omnis natura generata. (Laelius tantius epit. 4. 3.)]

....Sed, si vis, Laeli, dabo tibi testes nec [p. 99] nimis antiquos nec ullo modo barbaros. L. Istos, inquit, volo. S. Videsne igitur minus quadringentorum annorum esse hanc urbem, ut sine regibus sit? L. Vero minus. S. Quid ergo? haec quadringentorum annorum aetas ut urbis et civitatis num valde longa est? L. Ista vero, inquit, adulta vix. S. Ergo his annis quadringentis Romae rex erat? L. Et superbus quidem. | S. Quid supra? L. Iustissimus, et deinceps retro usque ad Romulum, qui ab hoc tempore anno sescentesimo rex erat. S. Ergo ne iste quidem pervetus? L. Minime ac prope senescente iam Graecia. S. Cedo, num, Scipio, barbarorum Romulus rex fuit? L. Si, ut Graeci dicunt omnis aut Graios esse aut barbaros, vereor, ne barbarorum rex fuerit; sin-

Christian
 facher, ad
 54. 2. sent
 58. 1. 1. 1. 1.
 61. 1. 1. 1. 1.
 62. 1. 1. 1. 1.
 63. 1. 1. 1. 1.

Apr 26
 1853.
 Britany
 of Rome.

any one
 who could
 not speak
 Greek.

Latin made him very one
 who lacked culture not being
 we who could not Latin.

nostri penes singulos esse voluerunt, quorum ipsum nomen vim suae potestatis indicat. Nam dictator quidem ab eo appellatur, quia dicitur, sed in nostris libris vides eum, Laeli, magistrum populi appellari. *L.* Video, inquit. Et Scipio: Sapienter igitur illi veteres....

[*Desiderantur paginae duae.*]

41 p. 149]iusto quidem rege cum est populus or-
64 batus, 'pectora diu tenet desiderium', sicut ait Ennius, 'post optimi regis obitum';

simul inter 10

Sese sic memorant: 'o Romule, Romule die, Qualem te patriae custodem di genuerunt!

O pater, o genitor, o sanguen dis oriundum!'

Non eros nec dominos appellabant eos, quibus iuste paruerunt, denique ne reges quidem, sed patriae custodes, sed patres, sed deos; nec sine causa; quid p. 150] | enim adiungunt?

Tu produxisti nos intra luminis oras.

Vitam, honorem, decus sibi datum esse iustitia regis existimabant. Mansisset eadem voluntas in eorum posteris, si regum similitudo permansisset, sed vides unius iniustitia concidisse genus illud totum rei publicae. *L.* Video vero, inquit, et studeo cursus istos mutatio- p. 147] num | non magis in nostra quam in omni re publica noscere.

42 Et Scipio: Est omnino, cum de illo genere rei
65 publicae, quod maxime probo, quae sentio, dixero, accuratius mihi dicendum de commutationibus rerum publicarum, etsi minime facile eas in ea re publica futuras puto. Sed huius regiae prima et certissima est illa mutatio: Cum rex iniustus esse coepit, perit illud ilico genus, et est idem ille tyrannus, deterrimus p. 148] mum | genus et finitimum optimo; quem si optimates oppresserunt, quod ferme evenit, habet statum res publica de tribus secundarium; est enim quasi 35

regium, id est patrium consilium populo bene consulentium principum. Sin per se populus interfecit aut eiecit tyrannum, est moderatior, quoad sentit et sapit, et sua re gesta laetatur tuerique vult per se constitutam rem publicam. Si quando aut regi iusto vim populus | attulit regnove eum spoliavit aut etiam, [p. 243 id quod evenit saepius, optimatum sanguinem gustavit ac totam rem publicam substravit libidini suae (cave putes autem mare ullum aut flammam esse tantam, quam non facilius sit sedare quam effrenatam insolentia multitudinem), tum fit illud, quod apud Platonem est luculente dictum, si modo id exprimere Latine potuero; difficile factu | est, sed conabor [p. 244 tamen. ~~¶~~ Cum' enim inquit 'inexplebiles populi

43
66

15 fauces exaruerunt libertatis siti malisque usus ille ministris non modice temperatam, sed nimis meracam libertatem sitiens hausit, tum magistratus et principes, nisi valde lenes et remissi sint et large sibi libertatem ministrent, insequitur, insimulat, arguit, praepotentes, reges, tyrannos vocat.' Puto enim tibi haec esse nota. L. Vero mihi, inquit ille, no- [p. 151 tissima. S. Ergo illa sequuntur: 'eos, qui parent

67

25 principibus, agitari ab eo populo et servos voluntarios appellari; eos autem, qui in magistratu privatorum similes esse velint, eosque privatos, qui efficiant, ne quid inter privatum et magistratum differat, ferunt laudibus et mactant honoribus, ut necesse sit in

30 eius modi re publica plena libertatis esse omnia, ut et privata domus omnis vacet dominatione et hoc malum usque ad bestias [p. 152 perveniat, denique ut pater filium metuat, filius patrem neglegat, absit omnis pudor, ut

35 plane liberi sint, nihil intersit, civis sit an peregrinus, magister ut discipulos metuat et iis blandiatur spernantque discipuli magistros,

adulescentes ut senum sibi pondus adsumant, senes autem ad ludum adulescentium descendant, ne sint iis odiosi et graves; ex quo fit, ut p. 161] etiam servi se liberius | gerant, uxores eodem iure sint, quo viri, inque tanta libertate canes etiam et equi, aselli denique liberi sic incurrant, ut iis de via decedendum sit. Ergo ex hac infinita, inquit, licentia haec summa cogitur, ut ita fastidiosae mollesque mentes evadant civium, ut, si minima vis adhibeatur imperii, irascantur et perferre nequeant; ex quo leges quoque incipiunt neglegere, ut plane sine ullo domino sint.'

44
68 p. 162] Tum Laelius: | Prorsus, inquit, expressa sunt a te, quae dicta sunt ab illo. S. Atque, ut iam ad 15 sermonis mei auctorem revertar, ex hac nimia licentia, quam illi solam libertatem putant, ait ille ut ex stirpe quadam existere et quasi nasci tyrannum. Nam ut ex nimia potentia principum oritur interitus principum, sic hunc nimis liberum populum libertas ipsa 20 servitute adficit. Sic omnia nimia, cum vel in temp. 257] pesta|te vel in agris vel in corporibus laetiora fuerunt, in contraria fere convertuntur, maximeque *id* in rebus publicis evenit, nimiaque illa libertas et populis et privatis in nimiam servitatem cadit. Itaque 25 ex hac maxima libertate tyrannus gignitur et illa iniustissima et durissima servitus. Ex hoc enim populo indomito vel potius immani deligitur aliqui plerum- p. 258] que dux contra illos principes ad|flictos iam et depulsos loco audax, impurus, consecretans proterve 30 bene saepe de re publica meritos, populo gratificans et aliena et sua; cui quia privato sunt oppositi timores, dantur imperia et ea continuantur, praesidiis etiam, ut Athenis Pisistratus, saepiuntur, postremo, a quibus producti sunt, existunt eorum ipsorum tyranni; quos 35 si boni oppresserunt, ut saepe fit, recreatur civitas; p. 133] sin audaces, fit il|la factio, genus aliud tyran-

norum, eademque oritur etiam ex illo saepe optimatum praeclaro statu, cum ipsos principes aliqua pravitas de via deflexit. Sic tamquam pilam rapiunt inter se rei publicae statum tyranni ab regibus, ab iis autem principes aut populi, a quibus aut factiones aut tyranni, nec diutius umquam tenetur idem rei publicae modus.

Quod ita cum sit, ex tribus primis generibus longe⁴⁵ praestat mea sententia regium, | regio autem [p. 134⁶⁹ ipsi praestabit id, quod erit aequatum et temperatum ex tribus optimis rerum publicarum modis. Placet enim esse quiddam in re publica praestans et regale, esse aliud auctoritati principum inpartitum ac tributum, esse quasdam res servatas iudicio voluntatique multitudinis. Haec constitutio primum habet aequabilitatem quandam magnam, qua carere diutius vix possunt liberi, deinde firmitudinem, quod et illa [p. 163 prima facile in contraria vitia convertuntur, ut existat ex rege dominus, ex optimatibus factio, ex populo turba²⁰ et confusio, quodque ipsa genera generibus saepe commutantur novis, hoc in hac iuncta moderateque permixta conformatione rei publicae non ferme sine magnis principum vitiis evenit. Non est enim causa conversionis, ubi in suo | quisque est gradu [p. 164²⁵ firmiter collocatus et non subest, quo praecipitet ac decidat.

Sed vereor, Laeli vosque homines amicissimi ac⁴⁶ prudentissimi, ne, si diutius in hoc genere verser, quasi⁷⁰ praecipientis cuiusdam et docentis et non vobiscum³⁰ simul considerantis esse videatur oratio mea. Quam ob rem ingrediar in ea, quae nota sunt omnibus, quaesita autem a nobis iam diu. Sic enim decerno, sic | sentio, sic adfirmo, nullam omnium rerum [p. 177 publicarum aut constitutione aut discriptione aut disciplina conferendam esse cum ea, quam patres nostri³⁵ nobis acceptam iam inde a maioribus reliquerunt. Quam, si placet, quoniam ea, quae tenebatis ipsi,

etiam ex me audire voluistis, simul et qualis sit et optimam esse ostendam expositaque ad exemplum p. 178] nostra re publica accommo|dabo ad eam, si potero, omnem illam orationem, quae est mihi habenda de optimo civitatis statu. Quod si tenere et 5 consequi potuero, cumulate munus hoc, cui me Laelius praeposuit, ut opinio mea fert, effecero.

47 Tum Laelius: Tuum vero, inquit, Scipio, ac tuum
71 quidem unius. Quis enim te potius aut de maiorum dixerit institutis, cum sis clarissimis ipse maioribus? 10 p. 155] aut de optimo statu civitatis? quem | si habemus, etsi ne nunc quidem, tum vero quis te possit esse florentior? aut de consiliis in posterum providendis, cum tu duobus huius urbis terroribus depulsis in omne tempus prospexeris? 15

LIBRI I DE RE PUBLICA

FRAGMENTA INCERTAE SEDIS.

1. *Plin. nat. hist. praef. 7 Praeterea est quaedam publica etiam eruditorum reiectio. Utitur illa et M. Tullius extra omnem ingenii aleam positus et, quod miremur, per advocatum defenditur:*

nec doctissimis. 20

oprate
Aristotele + Manium Persium haec legere nolo, Iunium Congum volo. *separat*
Common
Quodsi hoc Lucilius, qui primus condidit stili nasum, dicendum sibi putavit, si Cicero mutuandum, praesertim cum de re publica scriberet, quanto nos causatius ab aliquo iudice defendimus? 25

2. Nonius p. 426. 9 Cicero de re publ. lib. I: Sic, quoniam plura beneficia continet patria et est antiquior parens quam is, qui creavit, maior ei profecto quam parenti debetur gratia.

3. *Non. p. 526. 5 Cicero de re publ. lib. I: Nec tantum Karthago habuisset opum sescentos fere annos sine consiliis et disciplina.*

4. *Non. p. 276. 5 M. Tullius de re publ. lib. I: Cognoscere mehercule, inquit, consuetudinem istam et studium sermonis.*

5. *Lactant. inst. div. III 16. 5 Non ergo utilitatem ex philosophia, sed oblectationem petunt, quod quidem Cicero testatus est: Profecto, inquit, omnis istorum disputatio, quamquam uberrimos fontes virtutis et scientiae continet, tamen collata cum eorum actis perfectisque rebus vereor ne non tantum videatur attulisse negotii hominibus, quantam oblectationem.*

6. *Arusianus Messius exempl. elocut. p. 216 Lindem. Avocat ab illa re Cic. de re publ. lib. I: A qua isti avocabant.*

M. TULLII CICERONIS
DE RE PUBLICA
LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Hoc libro Africanus Catonis confirmat sententiam, Romanorum rem publicam ceteris praestare civitatibus, quod non subito unius hominis arbitrio, sed complurium deinceps virorum consilio, pietate, virtute sit constituta. Qua mente enarrat, quibus illa civitas auspiciis a Romulo condita sit et quibus beneficiis, artibus praesidiisque ab eodem ceterisque regibus aucta et firmata (cap. 1—22) tyrannidis impatiens tandem excusso Tarquinii iugo se in libertatem vindicaverit (cap. 23—27). Iam exposita tyrannidis natura (cap. 28, 29) Scipio non minimae, qualem Plato cogitatione finxerit, sed maximae, quae re vera fuerit, Romanorum civitatis imaginem adumbrando novam se

disputandi viam ingredi profitetur (cap. 30). Hinc proposito P. Valerii Publicolae exemplo, paulo post reges exactos quater consulis, quanta primo tempore senatorum, consulum, dictatorum auctoritas et quam modica populi libertas fuerit, paucis significat (cap. 31, 32). Mox plebem aere alieno pressam et a patribus vexatam prima in montem sacrum secessione facta Postumo Cominio Sp. Cassio coss. (a. u. c. 261) plus iuris adeptam esse constituta potestate tribunicia (cap. 33 sq.), populum autem tanto tuendae libertatis studio flagrasse, ut Sp. Cassium regnum appetentem ipse pater occiderit (a. u. c. 300) et plebes potestatis decemviralis libidine exacerbata iterum (a. u. c. 304) in montem sacrum secesserit (cap. 35—37). Iam enarrata rerum Romanarum historia Scipio Tuberoni arguenti se de conservandae rei publicae rationibus disputaturum pollicetur (cap. 38 sq.).

¹₁ p. 275] *Cum omnes flagrarent cupiditate* audiendi, ingressus est sic loqui Scipio: Catonis hoc senis est, quem, ut scitis, unice dilexi maximeque sum admiratus cuique vel patris utriusque iudicio vel etiam meo studio me totum ab adulescentia dedidi; cuius me ⁵ numquam satiare potuit oratio; tantus erat in homine usus rei publicae, quam et domi et militiae cum opp. 276] time, tum etiam | diutissime gesserat, et modus in dicendo et gravitate mixtus lepos et summum vel discendi studium vel docendi et orationi vita ad- ¹⁰ 2 modum congruens. Is dicere solebat ob hanc causam praestare nostrae civitatis statum ceteris civitatibus, quod in illis singuli fuissent fere, qui suam quisque rem publicam constituissent legibus atque institutis | p. 277] suis, ut Cretum Minos, Lacedaemoniorum Ly- ¹⁵ curgus, Atheniensium, quae persaepe commutata esset, tum Theseus, tum Draco, tum Solo, tum Clisthenes, tum multi alii, postremo exsanguem iam et iacentem doctus vir Phalereus sustentasset Demetrius, nostra autem res publica non unius esset ingenio, sed mul- ²⁰ torum, nec una hominis vita, sed aliquot constituta p. 278] saeculis et aetatibus. Nam | neque ullum ingenium tantum extitisse dicebat, ut, quem res nulla

fugeret, quisquam aliquando fuisset, neque cuncta ingenia conlata in unum tantum posse uno tempore providere, ut omnia complecterentur sine rerum usu ac vetustate. Quam ob rem, ut ille solebat, ita nunc ³
⁵ mea repetet oratio populi originem; libenter enim etiam verbo utor Catonis. Facilius autem, quod est propositum, | consequar, si nostram rem publi- [p. 287
 cam vobis et nascentem et crescentem et adultam et iam firmam atque robustam ostendero, quam si mihi
¹⁰ aliquam, ut apud Platonem Socrates, ipse finxero.

Hoc cum omnes adprobavissent, Quod habemus, ²
 inquit, institutae rei publicae tam clarum ac tam ⁴
 omnibus notum exordium quam huius urbis condendae principium profectum a Romulo? qui patre Marte natus (concedamus enim famae hominum, prae- [p. 288
¹⁵ sertim non inveteratae solum, sed etiam sapienter a maioribus proditae, bene meriti de rebus communibus ut genere etiam putarentur, non solum ingenio esse divino) — is igitur, ut natus sit, cum Remo fratre
²⁰ dicitur ab Amulio, rege Albano, ob labefactandi regni timorem ad Tiberim exponi iussus esse; quo in loco cum esset silvestris beluae | sustentatus uberi- [p. 289
 bus pastoresque eum sustulissent et in agresti cultu laboreque aluissent, perhibetur, ut adoleverit, et corporis viribus et animi ferocitate tantum ceteris prae-
²⁵ stitisse, ut omnes, qui tum eos agros, ubi hodie est haec urbs, incolebant, aequo animo illi libenterque parent. Quorum copiis cum se ducem prae buisset, ut iam a fabulis ad facta veniamus, oppressisse Lon-
³⁰ gam Albam, validam urbem et potentem | tem- [p. 290
 poribus illis, Amuliumque regem interemisse fertur.

Qua gloria parta urbem auspiciato condere et firmare dicitur primum cogitavisse rem publicam. Urbi autem locum, quod est ei, qui diuturnam rem publicam serere conatur, diligentissime providendum, incredibili oportunitate delegit. Neque enim ad mare admovit, quod ei fuit illa manu copiisque facillimum, ³
³⁵

p. 157] ut in agrum Rutulorum Aboriginum|que pro-
 cederet, aut in ostio Tiberino, quem in locum multis
 post annis rex Ancus coloniam deduxit, urbem ipse
 conderet, sed hoc vir excellenti providentia sensit ac
 vidit, non esse oportunitissimos situs maritimos urbi- 5
 bus eis, quae ad spem diuturnitatis conderentur atque
 imperii, primum quod essent urbes maritimae non so-
 p. 158] lum multis periculis oppositae, sed etiam | cae-
 6 cis. Nam terra continens adventus hostium non modo
 expectatos, sed etiam repentinos multis indiciis et 10
 quasi fragore quodam et sonitu ipso ante denuntiat;
 neque vero quisquam potest hostis advolare terra,
 quin eum non modo esse, sed etiam quis et unde sit,
 scire possimus. Maritimus vero ille et navalis hostis
 ante adesse potest, quam quisquam venturum esse 15
 p. 167] suspicari queat, nec vero, cum venit, praese | fert,
 aut qui sit aut unde veniat aut etiam quid velit, de-
 nique ne nota quidem ulla, pacatus an hostis sit, dis-
 cerni ac iudicari potest.

4
 7 Est autem maritimis urbibus etiam quaedam cor- 20
 ruptela ac demutatio morum; admiscentur enim novis
 sermonibus ac disciplinis et inportantur non merces
 solum adventiciae, sed etiam mores, ut nihil possit
 p. 168] in patriis institutis manere in|tegrum. Iam
 qui incolunt eas urbes, non haerent in suis sedibus, 25
 sed volucris semper spe et cogitatione rapiuntur a domo
 longius, atque etiam cum manent corpore, animo ta-
 men exulant et vagantur. Nec vero ulla res magis
 labefactatam diu et Carthaginem et Corinthum per-
 vertit aliquando quam hic error ac dissipatio civium, 30
 p. 227] quod mercandi cupiditate et navigandi et agro-
 8 rum et armorum cultum reliquerant. Multa etiam ad
 luxuriam invitamenta perniciose civitatibus subpedi-
 tantur mari, quae vel capiuntur vel inportantur; at-
 que habet etiam amoenitas ipsa vel sumptuosas vel 35
 desidiosas inlecebras multas cupiditatum. Et, quod
 de Corintho dixi, id haud scio an liceat de cuncta

Graecia verissime dicere; nam et ipsa Peloponnesus fere tota in mari est, | nec praeter Phliuntios [p. 228 ulli sunt, quorum agri non contingant mare, et extra Peloponnesum Aenianes et Doris et Dolopes soli ab-
 5 sunt a mari. Quid dicam insulas Graeciae? quae fluctibus cinctae natant paene ipsae simul cum civitatum institutis et moribus. Atque haec quidem, ut
 9 supra dixi, veteris sunt Graeciae. Coloniarum vero quae est deducta a Graiis in Asiam, Thracam, Ita-
 10 liam, Siciliam, Africam praeter unam Magnesium, quam unda non adluat? Ita barbarorum agris quasi
 adtexta | quaedam videtur ora esse Graeciae; [p. 229 nam e barbaris quidem ipsis nulli erant antea mari-
 tumi praeter Etruscos et Poenos, alteri mercandi causa,
 15 latrocinandi alteri. Quae causa perspicua est malorum commutationumque Graeciae propter ea vitia
 maritimarum urbium, quae ante paulo perbreve ad-
 tigi. Sed tamen in his vitiis inest illa magna com-
 moditas, et, quod ubique genitum | est, ut [p. 230
 20 ad eam urbem, quam incolas, possit adnare, et rursus ut id, quod agri efferant sui, quascumque velint in
 terras, portare possint ac mittere.

Qui potuit igitur divinius et utilitates complecti ⁵
 10 maritimas Romulus et vitia vitare, quam quod urbem
 25 perennis amnis et aequabilis et in mare late influen-
 tis posuit in ripa? quo posset urbs et accipere a
 mari, quo egeret, et reddere, quo redundaret, | eo- [p. 231
 demque ut flumine res ad victum cultumque maxime
 necessarias non solum mari † absorberet, sed etiam
 30 invectas acciperet ex terra, ut mihi iam tum divinasse
 ille videatur hanc urbem sedem aliquando et domum
 summo esse imperio praebituram; nam hanc rerum
 tantam potentiam non ferme facilius ulla in parte
 Italiae posita urbs tenere potuisset.

35 Urbis autem ipsius nativa praesidia quis | est [p. 232 ⁶
 11 tam negligens qui non habeat animo notata ac plane
 cognita? cuius is est tractus ductusque muri cum Ro-

muli, tum etiam reliquorum regum sapientia definitus ex omni parte arduis praeruptisque montibus, *ut unus* aditus, qui esset inter Esquilinum Quirinalemque montem, maximo aggere obiecto fossa cingeretur vastissima, atque ut ita munita arx circumiectu arduo et 5
 p. 261] qua|si circumciso saxo niteretur, ut etiam in illa tempestate horribili Gallici adventus incolumis atque intacta permanserit. Locumque delegit et fontibus abundantem et in regione pestilenti salubrem; colles enim sunt, qui cum perflantur ipsi, tum adfe- 10
 runt umbram vallibus.

7 Atque haec quidem perceleriter confecit; nam et 12
 urbem constituit, quam e suo nomine Romam iussit p. 262] nominari, et ad firman|dam novam civitatem novum quoddam et subagreste consilium, sed ad mu- 15
 niendas opes regni ac populi sui magni hominis et iam tum longe providentis secutus est, cum Sabinas honesto ortas loco virgines, quae Romam ludorum gratia venissent, quos tum primum anniversarios in circo facere instituisset, Consualibus rapi iussit eas- 20
 p. 271] que in familiarum amplissimarum | matrimoniis 13 colloca-rit. Qua ex causa cum bellum Romanis Sabini intulissent proeliique certamen varium atque anceps fuisset, cum T. Tatio, rege Sabinorum, foedus icit matronis ipsis, quae raptae erant, orantibus; quo foe- 25
 dere et Sabinos in civitatem adscivit sacris communi- catis et regnum suum cum illorum rege sociavit.

8 Post interitum autem Tatii cum ad eum dominatus 14
 p. 272] omnis recidisset, | quamquam cum Tatio in re- gium consilium delegerat principes (qui appellati sunt 30
 propter caritatem patres) populumque et suo et Tatii nomine et Lucumonis, qui Romuli socius in Sabino proelio occiderat, in tribus tris curiasque triginta di- scripserat (quas curias earum nominibus nuncupavit, quae ex Sabinis virgines raptae postea fuerant ora- 35
 trices pacis et foederis) — sed quamquam ea Tatio p. 237] sic erant | discripta vivo, tamen eo interfecto

multo etiam magis Romulus patrum auctoritate consilioque regnavit.

Quo facto primum vidit iudicavitque idem, quod ⁹₁₅ Spartae Lycurgus paulo ante viderat, singulari imperio et potestate regia tum melius gubernari et regi civitates, si esset optimi cuiusque ad illam vim dominationis adiuncta auctoritas. Itaque hoc consilio et quasi senatu fultus | et munitus et bella [p. 238 cum finitimis felicissime multa gessit et, cum ipse nihil ex praeda domum suam reportaret, locupletare ¹⁰ civis non destitit. Tum, id quo retinemus hodie magna ¹⁶ cum salute rei publicae, auspiciis plurimum obsecutus est Romulus. Nam et ipse, quod principium rei publicae fuit, urbem condidit auspicato et omnibus publicis ¹⁵ rebus instituendis, qui sibi essent in auspiciis, ex singulis tribubus singulos cooptavit augures et [p. 239 habuit plebem in clientelas principum discriptam (quod quantae fuerit utilitati, post videro) multaeque dictione ovium et bovum (quod tum erat res in pecore et locorum possessionibus, ex quo pecuniosi et locupletes vocabantur), non vi et suppliciis coercerat.

Ac Romulus cum septem et triginta regnavisset ¹⁰₁₇ annos et haec egregia duo firmamenta rei publicae peperisset, | auspicia et senatum, tantum est [p. 240 ²⁵ consecutus, ut, cum subito sole obscurato non comparuisset, deorum in numero conlocatus putaretur; quam opinionem nemo umquam mortalis adsequi potuit sine eximia virtutis gloria. Atque hoc eo magis est in ¹⁸ Romulo admirandum, quod ceteri, qui dii ex hominibus facti esse dicuntur, minus eruditis hominum saeculis fuerunt, ut fingendi proclivis esset ratio, [p. 241 cum imperiti facile ad credendum inpellerentur, Romuli autem aetatem minus his sescentis annis iam inveteratis litteris atque doctrinis omnique illo antiquo ex ³⁰ inculta hominum vita errore sublato fuisse cernimus. Nam si, id quod Graecorum investigatur annalibus, Roma condita est secundo anno Olympiadis septumae,

- p. 242] in id saeculum Romuli cecidit aetas, cum | iam plena Graecia poëtarum et musicorum esset minorque fabulis nisi de veteribus rebus haberetur fides. Nam centum et octo annis postquam Lycurgus leges scribere instituit, prima posita est Olympias, quam quidam nominis errore ab eodem Lycurgo constitutam putant; Homerum autem, qui minimum dicunt, Lycurgi aetati triginta annis anteponunt fere. Ex quo p. 301] intellegi potest permultis annis ante Homerum fuisse quam Romulum, ut iam doctis hominibus ac temporibus ipsis eruditis ad fingendum vix quicquam esset loci. Antiquitas enim recepit fabulas fictas etiam non numquam incondite, haec aetas autem iam exulta praesertim eludens omne, quod fieri non potest, respuit. (*Augustinus de civ. dei XXII 6.*)
- 19 p. 302]us nepos eius, ut dixerunt quidam, ex filia. Quo autem ille mortuus, eodem est anno natus Simonides Olympiade sexta et quinquagesima, ut facilius intellegi possit tum de Romuli immortalitate creditum, cum iam inveterata vita hominum ac tractata esset et cognita. Sed profecto tanta fuit in eo vis ingenii atque virtutis, ut id de Romulo Proculo Iulio, homini agresti, crederetur, quod multis iam ante saeculis nullo alio de mortali homines credidissent; qui impulsu patrum, quo illi a se invidiam interitus Romuli pellerent, in contione dixisse fertur a p. 68] se visum esse in eo colle | Romulum, qui nunc Quirinalis vocatur; eum sibi mandasse, ut populum rogaret, ut sibi eo in colle delubrum fieret; se deum esse et Quirinum vocari.
- 11 21 Videtisne igitur unius viri consilio non solum ortum novum populum neque ut in cunabulis vagientem relictum, sed adultum iam et paene puberem? Tum Laelius: Nos vero videmus, et te quidem ingressum p. 81] ratione ad disputandum nova, quae | nusquam est in Graecorum libris. Nam princeps ille, quo nemo in scribendo praestantior fuit, aream sibi sumsit, in

qua civitatem extrueret arbitrato suo, praeclaram ille quidem fortasse, sed a vita hominum abhorrentem et moribus, reliqui disseruerunt sine ullo certo exemplari ²² formaque rei publicae de generibus et de rationibus ⁵ civitatum; tu mihi videris utrumque facturus; es enim ita ingressus, ut, quae ipse reperias, tri- [p. 82 buere aliis malis quam, ut facit apud Platonem Socrates, ipse fingere et illa de urbis situ revoces ad rationem, quae a Romulo casu aut necessitate facta ¹⁰ sunt, et disputes non vaganti oratione, sed defixa in una re publica. Quare perge, ut instituisti; prospicere enim iam videor te reliquos reges persequente quasi perfectam rem publicam.

Ergo, inquit Scipio, cum ille | Romuli se- [p. 281 ¹² ²³ natus, qui constabat ex optimatibus, quibus ipse rex tantum tribuisset, ut eos patres vellet nominari patricosque eorum liberos, temptaret post Romuli excessum, ut ipse regeret sine rege rem publicam, populus id non tulit desiderioque Romuli postea regem ²⁰ flagitare non destitit; cum prudenter illi principes novam et inauditam ceteris gentibus interregni ineundi rationem excogitaverunt, ut, quoad cer- [p. 282 tus rex declaratus esset, nec sine rege civitas nec diuturno rege esset uno nec committeretur, ut quis- ²⁵ quam inveterata potestate aut ad deponendum imperium tardior esset aut ad optinendum munitior. Quo ²⁴ quidem tempore novus ille populus vidit tamen id, quod fugit Lacedaemonium Lycurgum, qui regem non deligendum duxit, si modo hoc in Lycurgi potestate | ³⁰ potuit esse, sed habendum, qualiscumque is fo- [p. 283 ret, qui modo esset Herculis stirpe generatus; nostri illi etiam tum agrestes viderunt virtutem et sapientiam regalem, non progeniem quaeri oportere.

Quibus cum esse praestantem Numam Pompilium ¹³ ²⁵ fama ferret, praetermissis suis civibus regem alienigenam patribus auctoribus sibi ipse populus adscivit eumque ad regnandum | Sabinum hominem [p. 284

Romam Curibus accivit. Qui ut huc venit, quamquam populus curiatis eum comitiis regem esse iusserat, tamen ipse de suo imperio curiatam legem tulit, hominesque Romanos instituto Romuli bellicis studiis ut vidit incensos, existimavit eos paulum ab illa consuetudine esse revocandos.

14
26 Ac primum agros, quos bello Romulus ceperat, p. 87] divisit viritim civibus | docuitque sine depopulatione atque praeda posse eos colendis agris abundare commodis omnibus amoremque eis otii et pacis 10 iniecit, quibus facillime iustitia et fides convalescit, et quorum patrocínio maxime cultus agrorum perceptioque frugum defenditur. Idemque Pompilius et auspiciis maioribus inventis ad pristinum numerum duo augures addidit et sacris e principum numero 15 p. 88] pontifices quinque praefecit et animos propositis legibus his, quas in monumentis habemus, ardentis consuetudine et cupiditate bellandi religionum caerimoniis mitigavit adiunxitque praeterea flamines, Salios virginesque Vestales omnisque partis religionis 20 27 statuit sanctissime. Sacrorum autem ipsorum diligentiam difficilem, apparatus perfacilem esse voluit; nam p. 69] quae perdiscenda quaeque observanda essent, multa constituit, sed ea sine impensa. Sic religionibus colendis operam addidit, sumtum removit, idemque 25 mercatus, ludos omnesque conveniendi causas et celebritates invenit. Quibus rebus institutis ad humanitatem atque mansuetudinem revocavit animos hominum studiis bellandi iam immanis ac feros. Sic ille p. 70] cum undequadráginta annos summa in pace 30 concordiaque regnavisset (sequamur enim potissimum Polybium nostrum, quo nemo fuit in exquirendis temporibus diligentior), excessit e vita duabus praeclarissimis ad diuturnitatem rei publicae rebus confirmatis, religione atque clementia. 35

15
28 Quae cum Scipio dixisset, Verene, inquit Manilius, hoc memoriae proditum est, Africanae, regem istum

Numam Pythagorae ipsius discipulum aut certe Pythagoreum fuisse? | saepe enim hoc de maiori- [p. 295
 bus natu audivimus et ita intellegimus vulgo existi-
 mari; neque vero satis id annalium publicorum auc-
 toritate declaratum videmus. Tum Scipio: Falsum
 est enim, Manili, inquit, id totum, neque solum
 fictum, sed etiam imperite absurdeque fictum; ea sunt
 enim demum non ferenda in mendacio, quae non
 solum ficta esse, sed ne fieri quidem potuisse cer-
 nimus. Nam quartum | iam annum regnante [p. 296
 Lucio Tarquinio Superbo Sybarim et Crotonem et in
 eas Italiae partis Pythagoras venisse reperitur; Olym-
 pias enim secunda et sexagesima eadem Superbi regni
 initium et Pythagorae declarat adventum. Ex quo 29
 intellegi regis annis dinumeratis potest anno fere
 centesimo et quadragesimo post mortem Numae pri-
 mum Italiam Pythagoram | attigisse; neque hoc [p. 39
 inter eos, qui diligentissime persecuti sunt temporum
 annales, ulla est umquam in dubitatione versatum.
 Di immortales, inquit Manilius, quantus iste est ho-
 minum et quam inveteratus error! Ac tamen facile
 patior non esse nos transmarinis nec inportatis arti-
 bus eruditos, sed genuinis domesticisque virtutibus. 16
 Atqui multo id facilius cognosces, inquit Africanus, 30
 si | progredientem rem publicam atque in op- [p. 40
 timum statum naturali quodam itinere et cursu ve-
 nientem videris; quin hoc ipso sapientiam maiorum
 statues esse laudandam, quod multa intelleges etiam
 aliunde sumta meliora apud nos multo esse facta,
 quam ibi fuissent, unde huc translata essent atque
 ubi primum extitissent, intellegesque non fortuito po-
 pulum Romanum, sed consilio et disciplina confir-
 ma, tum esse nec tamen adversante fortuna. [p. 217
 Mortuo rege Pompilio Tullum Hostilium populus 17
 regem interrege rogante comitiis curiatis creavit, isque 31
 de imperio suo exemplo Pompilii populum consuluit
 curiatim. Cuius excellens in re militari gloria ma-

gnaeque extiterunt res bellicae, fecitque idem et saepsit de manubiis comitium et curiam constituitque ius, quo bella indicerentur, quod per se iustissime inventum p. 218] sanxit | fetiali religione, ut omne bellum, quod denuntiatum indictumque non esset, id iniustum esse atque inpium iudicaretur. Et ut advertatis animum, quam sapienter iam reges hoc nostri viderint, tribuenda quaedam esse populo (multa enim nobis de eo genere dicenda sunt), ne insignibus quidem regiis Tullus nisi iussu populi est ausus uti. Nam ut sibi 11 duodecim lictores cum fascibus anteire liceret....

[Desiderantur paginae duae.]

32 *De Tullo quippe etiam Hostilio, qui tertius a Romulo rex fuit, qui et ipse fulmine absumptus est, dicit in eisdem libris idem Cicero propterea et istum non creditum in deos receptum tali morte, quia fortasse, quod erat in Romulo 15 probatum, id est persuasum, Romani vulgare noluerunt, id est vile facere, si hoc et alteri facile tribueretur. (Augustinus de civ. dei III 15.)*

18 p. 171]neque enim serpit, sed volat in optimum
33 statum instituto tuo sermone res publica. S. Post eum 20 Numae Pompilii nepos ex filia rex a populo est Ancus Marcius constitutus, itemque de imperio suo legem curiatam tulit. Qui cum Latinos bello devicisset, adscivit eos in civitatem, atque idem Aventinum et Caesium montem adiunxit urbi, quosque agros ceperat, 25 p. 172] divisit et silvas maritimas omnis publicavit, | quas ceperat, et ad ostium Tiberis urbem condidit colonisque firmavit. Atque ita cum tres et viginti regnavisset annos, est mortuus. Tum Laelius: Laudandus etiam iste rex; sed obscura est historia Romana, si- 30 quidem istius regis matrem habemus, ignoramus patrem. S. Ita est, inquit; sed temporum illorum tantum fere regum inlustrata sunt nomina.

19 Sed hoc loco primum videtur insitiva quadam |
34

disciplina doctior facta esse civitas. Influxit [p. 173 enim non tenuis quidam e Graecia rivulus in hanc urbem, sed abundantissimus amnis illarum disciplinarum et artium. Fuisse enim quendam ferunt Demaratum Corinthium et honore et auctoritate et fortunis facile civitatis suae principem; qui cum Corinthiorum tyrannum Cypselum ferre non potuisset, fugisse cum magna pecunia dicitur ac se contulisse Tarquinos, [p. 174 in urbem Etruriae florentissimam. Cumque audiret dominationem Cypseli confirmari, defugit patriam vir liber ac fortis et adscitus est civis a Tarquiniensibus atque in ea civitate domicilium et sedes collocavit. Ubi cum de matre familias Tarquiniensi duo filios procreavisset, omnibus eos artibus ad Graecorum disciplinam erudit....

[*Desiderantur paginae duae.*]

....facile in civitatem receptus esset, prop- [p. 219
 35 ter humanitatem atque doctrinam Anco regi familiaris est factus usque eo, ut consiliorum omnium particeps et socius paene regni putaretur. Erat in eo
 20 praeterea summa comitas, summa in omnis civis opis, auxilii, defensionis, largiendi etiam benignitas. Itaque mortuo Marcio cunctis populi suffragiis rex est creatus L. Tarquinius; sic enim | suum no- [p. 220
 men ex Graeco nomine inflexerat, ut in omni genere
 25 huius populi consuetudinem videretur imitatus. Isque ut de suo imperio legem tulit, principio duplicavit illum pristinum patrum numerum et antiquos patres maiorum gentium appellavit, quos priores sententiam rogabat, a se adscitos minorum. Deinde equitatum 36
 30 ad hunc morem constituit, qui usque adhuc [p. 37 est retentus, nec potuit Titiensium et Rhamnensium et Lucerum mutare, cum cuperet, nomina, quod auctor ei summa augur gloria Attus Navius non erat. Atque etiam Corinthios video publicis equis adsignandis et
 35 alendis orborum et viduarum tributis fuisse quondam

diligentis. Sed tamen prioribus equitum partibus se p. 38] cundis additis ∞ 10 CCC fecit | equites numerumque duplicavit. Postea bello subegit Aequorum magnam gentem et ferocem et rebus populi Romanum imminentem, idemque Sabinos cum a moenibus urbis reppulisset, equitatu fudit belloque devicit. Atque eundem primum ludos maximos, qui Romani dicti sunt, fecisse accepimus aedemque in Capitolio Iovi optimo maximo bello Sabino in ipsa pugna vovisse p. 31] facientem mortuumque esse, cum duodequadraginta regnavisset annos.

21 Tum Laelius: Nunc fit illud Catonis certius, nec
37 temporis unius nec hominis esse constitutionem rei publicae; perspicuum est enim, quanta in singulos reges rerum bonarum et utilium fiat accessio. Sed sequitur is, qui mihi videtur ex omnibus in re publica vidisse plurimum. Ita est, inquit Scipio. Nam post p. 32] eum Servius Tullius primus iniussu populi regnavisse traditur, quem ferunt ex serva Tarquiniense natum, cum esset ex quodam regis cliente conceptus. Qui cum famulorum in numero educatus ad epulas regis adsisteret, non latuit scintilla ingenii, quae iam tum elucebat in puero; sic erat in omni vel officio vel sermone sollers. Itaque Tarquinius, qui admodum parvos tum haberet liberos, sic Servium diligebat, ut p. 291] is eius vulgo haberetur filius, atque eum summo studio omnibus iis artibus, quas ipse didicerat, ad exquisitissimam consuetudinem Graecorum erudit. Sed cum Tarquinius insidiis Anci filiorum interisset Serviusque, ut ante dixi, regnare coepisset non iussu, sed voluntate atque concessu civium, quod, cum Tarquinius p. 292] ex vulnere aeger fuisse et vivere falso diceretur, ille regio ornatum ius dixisset obaeratosque pecunia sua liberavisset multaue comitate usus iussu Tarquinii se ius dicere probavisset, non commisit se patribus, sed Tarquinio sepulto populum de se ipse consuluit iussusque regnare legem de imperio suo cu-

riatam tulit. **Et** primum Etruscorum iniurias bello est ultus; ex qua cum ma....

[*Desiderantur paginae duae.*]

....duodeviginti censu maximo. Deinde [p. 107²²₃₉]
 equitum magno numero ex omni populi summa se-
 5 parato relicuum populum distribuit in quinque classis
 senioresque a iunioribus divisit easque ita disparavit,
 ut suffragia non in multitudinis, sed in locupletium
 potestate essent, curavitque, quod semper in re pu-
 blica tenendum est, ne plurimum valeant plurimi.
 10 Quae | discriptio si esset ignota vobis, expli- [p. 108
 caretur a me; nunc rationem videtis esse talem, ut
 † equitum centuriae cum sex suffragiis et prima classis
 addita centuria, quae ad summum usum urbis fabris
 tignariis est data, LXXXVIII centurias habeat; qui-
 15 bus ex centum quattuor centuriis (tot enim reliquae
 sunt) octo solae si accesserunt, confecta est vis populi
 universa, relicuaque multo maior multitudo sex et
 nonaginta centuriarum | neque excluderetur suf- [p. 93
 fragiis, ne superbum esset, nec valeret nimis, ne esset
 20 periculosum. In quo etiam verbis ac nominibus ipsis 40
 fuit diligens; qui cum locupletis assiduos appellasset
 ab asse dando, eos, qui aut non plus mille quingentos
 aeris aut omnino nihil in suum censum praeter caput
 attulissent, proletarios nominavit, ut ex iis quasi
 25 proles, id est quasi progenies civitatis, | ex- [p. 94
 pectari videretur. Illarum autem sex et nonaginta
 centuriarum in una centuria tum quidem plures cen-
 sebantur quam paene in prima classe tota. Ita nec
 prohibebatur quisquam iure suffragii, et is valebat in
 30 suffragio plurimum, cuius plurimum intererat esse in
 optimo statu civitatem. Quin etiam accensis velatis,
 liticinibus, cornicinibus, proletariis....

[*Desiderantur paginae quattuor.*]

M. Tullius de re p. lib. II: Statu esse optimo con-²³₄₁
 stitutam rem publicam, quae ex tribus generibus illis,

regali et optumati et populari, confusa modice **nec** puniendo inritet animum inmanem ac ferum. (*Nonius* p. 342. 28.)

42 p. 45] *quinque et sexaginta annis antiquior*, quod erat xxxviii ante primam Olympiadem condita. Et antiquissimus ille Lycurgus eadem vidit fere. Itaque ista aequabilitas atque hoc triplex rerum publicarum genus videtur mihi commune nobis cum illis populis fuisse. Sed, quod proprium est in nostra re publica, quo nihil possit esse praeclarius, id perse- p. 46] quar, si potero, subtilius; quod erit eius | modi, nihil ut tale ulla in re publica reperiat. Haec enim, quae adhuc exposui, ita mixta fuerunt et in hac civitate et in Lacedaemoniorum et in Karthaginensium, 43 ut temperata nullo fuerint modo. Nam in qua re 1 publica est unus aliquis perpetua potestate, praesertim regia, quamvis in ea sit et senatus, ut tum fuit Romae, cum erant reges, ut Spartae Lycurgi legibus, p. 145] et ut sit aliquod etiam populi | ius, ut fuit apud nostros reges, tamen illud excellit regium nomen, 20 neque potest eius modi res publica non regnum et esse et vocari. Ea autem forma civitatis mutabilis maxime est hanc ob causam, quod unius vitio praecipitata in perniciosissimam partem facillime decedit. Nam ipsum regale genus civitatis non modo non est re- 25 p. 146] prehendum, sed haud scio an reliquis | simplicibus longe anteponendum, si ullum probarem simplex rei publicae genus, sed ita, quoad statum suum retinet. Is est autem status, ut unius perpetua potestate et iustitia omnique sapientia regatur salus et 30 aequabilitas et otium civium. Desunt omnino ei populo multa, *qui* sub rege est, in primisque libertas, quae non in eo est, ut iusto utamur domino, sed ut nullo

[*Desiderantur paginae duae.*]

24 p. 15] ferebant. Etenim illi iniusto domino atque 35
44 acerbo aliquam diu in rebus gerundis prospera fortuna

comitata est. Nam et omne Latium bello devicit et Suessam Pometiam, urbem opulentam refertamque, cepit et maxima auri argentique praeda locupletatus votum patris Capitolii aedificatione persolvit et colonias deduxit et institutis eorum, a quibus ortus erat, dona magna quasi libamenta praedarum [p. 16 Delphos ad Apollinem misit.

Hic ille iam vertetur orbis, cuius naturalem motum atque circuitum a primo discite agnoscere. Id enim est caput civilis prudentiae, in qua omnis haec nostra versatur oratio, videre itinera flexusque rerum publicarum, ut, cum sciatis, quo quaeque res inclinet, retinere aut ante possitis | occurrere. Nam rex ille, [p. 255 de quo loquor, primum optimi regis caede maculatus integra mente non erat, et cum metueret ipse poenam sceleris sui summam, metui se volebat; deinde victoriis divitiisque subnixus exultabat insolentia neque suos mores regere poterat neque suorum libidines. Itaque cum maior eius filius Lucretiae, Tricipitini filiae, Conlatini uxori, vim attulisset mulierque pudens et nobilis ob illam iniuriam sese ipsa morte multavisset, tum vir ingenio et virtute praestans, L. Brutus, depulit a civibus suis iniustum illud durae servitutis iugum. Qui cum privatus esset, totam rem publicam sustinuit primusque in hac civitate docuit in conservanda civium libertate esse privatum neminem. Quo auctore et principe concitata civitas et hac recenti querebella Lucretiae patris ac propinquorum et recordatione superbiae Tarquinii multarumque iniuriarum et ipsius et filiorum exulem et regem ipsum et liberos eius et gentem Tarquiniorum esse iussit.

Videtisne igitur, ut de rege dominus extiterit uniusque vitio genus rei publicae ex bono in deterrimum conversum sit? Hic est enim dominus populi, quem Graeci tyrannum vocant; nam regem illum volunt esse, qui consulit ut parens populo conservat-

que eos, quibus est praepositus, quam optima in conditione vivendi, sane bonum, ut dixi, rei publicae genus, sed tamen inclinatum et quasi pronum ad perniciosissimum statum. Simul atque enim se inflexit hic rex in dominatum iniustiore, fit continuo tyrannus, quo neque taetrius neque foedius nec dis hominibusque invisius animal ullum cogitari potest; qui quamquam figura est hominis, morum tamen inmanitate vastissimas vincit beluas. Quis enim hunc hominem rite dixerit, qui sibi cum suis civibus, qui denique cum omni hominum genere nullam iuris communionem, nullam humanitatis societatem velit? Sed erit hoc de genere nobis alius aptior dicendi locus, p. 30] cum res ipsa admonuerit, ut in eos dicamus, qui etiam liberata iam civitate dominationes adpetiverunt.

27 Habetis igitur primum ortum tyranni; nam hoc
49 nomen Graeci regis iniusti esse voluerunt; nostri quidem omnes reges vocitaverunt, qui soli in populos perpetuam potestatem haberent. Itaque et Spurius 20 Cassius et M. Manlius et Spurius Maelius regnum occupare voluisse dicti sunt, et modo *Tib. Gracchus*....

[*Desiderantur paginae duae.*]

28 p. 135] *Lycurgus γέροντας* Lacedaemone appellavit, nimis is quidem paucos, XXVIII, quos penes summam consilii voluit esse, cum imperii summam 25 rex teneret; ex quo nostri idem illud secuti atque interpretati, quos senes ille appellavit, nominaverunt senatum, ut iam Romulum patribus lectis fecisse diximus; tamen excellit atque eminent vis, potestas nomenque regium. Inperti etiam populo potestatis | 30 p. 136] aliquid, ut et Lycurgus et Romulus; non satiaris eum libertate, sed incenderis cupiditate libertatis, cum tantum modo potestatem gustandi feceris; ille quidem semper inpendebit timor, ne rex, quod plerumque evenit, existat iniustus. Est igitur fragilis 35

ea fortuna populi, quæ posita est in unius, ut dixi antea, *vel voluntate vel moribus.*

Quare prima sit hæc forma et species et origo tyranni inventa nobis in ea re publica, quam [p. 189] 20
 5 auspicato Romulus condiderit, non in illa, quam, ut perscripsit Plato, sibi ipse Socrates tripertito illo in sermone depinxerit, ut, quem ad modum Tarquinius, non novam potestatem nactus, sed, quam habebat, usus iniuste totum genus hoc regiae civitatis everterit; sit huic oppositus alter, bonus et sapiens et peritus utilitatis dignitatisque civilis quasi tutor et procurator rei publicae; sic enim appelletur, quicumque erit rector et gubernator civitatis. Quem virum facite ut agnoscatis; is est enim, qui consilio et opera civitatem tueri potest. Quod quoniam nomen minus est adhuc tritum sermone nostro saepiusque genus eius hominis erit in reliqua nobis oratione tractandum....

[*Desiderantur paginae duodecim.*]

....sas requisivit civitatemque optandam [p. 187] 30
 20 magis quam sperandam, quam minimam potuit, non quæ posset esse, sed in qua ratio rerum civilium perspici posset, effecit. Ego autem, si [quo] modo consequi potuero, rationibus eisdem, quas ille vidit, non in umbra et imagine civitatis, sed in amplissima re publica enitar, ut cuiusque et boni publici et mali causam tamquam virgula videar attingere. | Iis [p. 188] enim regiis quadraginta annis et ducentis paulo cum interregnis fere amplius præteritis expulsoque Tarquinio tantum odium populum Romanum regalis nominis tenuit, quantum tenuerat post obitum vel potius excessum Romuli desiderium. Itaque ut tum carere rege, sic pulso Tarquinio nomen regis audire non poterat. Hic facultatem cum....

[*Desiderantur paginae sedecim.*]

Cicero de re publ. lib. II: Itaque illa praeclara 31

constitutio Romuli cum ducentos annos et viginti fere firma mansisset. . . . (*Nonius p. 526. 7.*)

[*Hinc est, quod regalem dominationem non ferentes annua imperia binosque imperatores sibi fecere, qui consules appellati sunt a consulendo, non reges aut domini a regnando atque dominando. (Augustinus de civ. dei V 12.)*]

p. 35] . . . lex illa tota sublata est. Hac mente tum nostri maiores et Conlatinum innocentem suspitione cognationis expulerunt et reliquos Tarquinius offensione nominis; eademque mente P. Valerius et fasces primus demitti iussit, cum dicere in contione coepisset, et aedis suas detulit sub Veliam, posteaquam, quod in excelsiore loco Veliae coepisset aedificare eo p. 36] ipso, ubi rex | Tullus habitaverat, suspitionem populi sensit moveri; idemque, in quo fuit Publicola maxime, legem ad populum tulit eam, quae centuriatis comitiis prima lata est, ne quis magistratus civem Romanum adversus provocationem necaret neve verberaret. Provocationem autem etiam a regibus fuisse declarant pontificii libri, significant nostri etiam p. 119] augurales, | itemque ab omni iudicio poenaeque provocari licere indicant XII tabulae conpluribus legibus; et quod proditum memoriae est, xviros, qui leges scripserint, sine provocatione creatos, satis ostenderit reliquos sine provocatione magistratus non fuisse; Luciique Valerii Potiti et M. Horatii Barbati, hominum concordiae causa sapienter popularium, consularum p. 120] ris lex sanxit, | ne qui magistratus sine provocatione crearetur; neque vero leges Porciae, quae tres sunt trium Porciorum, ut scitis, quicquam praeter sanctionem attulerunt novi. Itaque Publicola lege illa de provocatione perlata statim securis de fascibus demi iussit postridieque sibi collegam Sp. Lucretium subrogavit suosque ad eum, quod erat maior natu, lictores p. 185] transire iussit instituitque primus, ut singulis consulibus alternis mensibus lictores praeirent, ne

plura insignia essent imperii in libero populo quam in regno fuissent. Haud mediocris hic, ut ego quidem intellego, vir fuit, qui modica libertate populo data facilius tenuit auctoritatem principum. Neque ego haec nunc sine causa tam vetera vobis et tam obsoleta decanto, | sed inlustribus in personis temporibusque exempla hominum rerumque definitio, ad quae reliqua oratio derigatur mea.

Tenuit igitur hoc in statu senatus rem publicam temporibus illis, ut in populo libero pauca per populum, pleraque senatus auctoritate et instituto ac more gererentur, atque uti consules potestatem haberent tempore dumtaxat annuam, | genere ipso ac iure regiam. Quodque erat ad optinendam potentiam nobilium vel maximum, vehementer id retinebatur, populi comitia ne essent rata, nisi ea patrum adprobavisset auctoritas. Atque his ipsis temporibus dictator etiam est institutus decem fere annis post primos consules, T. Larcus, novumque id genus imperii visum est et proximum similitudini regiae. Sed | ta-

Sed id, quod fieri natura rerum ipsa cogebat, ut plusculum sibi iuris populus adscisceret liberatus a regibus, non longo intervallo, sexto decimo fere anno, Postumo Cominio Sp. Cassio consulibus consecutus est; in quo defuit fortasse ratio, sed tamen vincit ipsa rerum publicarum natura saepe rationem. Id enim tenetote, quod initio dixi, nisi aequabilis haec in civitate compensatio sit et iuris et officii et muneris, ut et potestatis satis in magistratibus et auctoritatis in principum consilio et libertatis in populo sit, non posse hunc incommutabilem rei publicae conservari statum. Nam cum esset ex aere alieno commota civitas, plebs montem sacrum prius, deinde

Aventinum occupavit. Ac ne Lycurgi quidem disciplina tenuit illos in hominibus Graecis frenos; nam etiam Spartae regnante Theopompo sunt item quinque, quos illi ephoros appellant, in Creta autem decem, qui cosmoe vocantur, ut contra consulare p. 191] imperium tribuni pl., sic illi contra vim | regiam constituti.

34 † Fuerat fortasse aliqua ratio maioribus nostris in
59 illo aere alieno medendi, quae neque Solonem Atheniensem non longis temporibus ante fugerat neque post aliquanto nostrum senatum, cum sunt propter unius libidinem, omnia nexa civium liberata nectierque postea desitum; semperque huic generi, cum plep. 192] bes publica calamitate inpendiis debilitata deficeret, salutis omnium causa aliqua sublevatio et medicina quaesita est. Quo tum consilio praetermisso causa populo nata est, duobus tribunis plebis per seditionem creatis ut potentia senatus atque auctoritas minueretur; quae tamen gravis et magna remanebat sapientissimis et fortissimis et armis et consilio civi- p. 129] tatem tueantibus, quorum auctoritas maxime florebat, quod, cum honore longe antecellerent ceteris, voluptatibus erant inferiores nec pecuniis ferme superiores; eoque erat cuiusque gratior in re publica virtus, quod in rebus privatis diligentissime singulos cives opera, consilio, re tuebantur.

35 Quo in statu rei publicae Sp. Cassium de occu-
60 pando regno molientem, summa apud populum gratia p. 130] florentem, quaestor | accusavit, eumque, ut audistis, cum pater in ea culpa esse conperisse se dixisset, cedente populo morte mactavit. Gratamque etiam illam legem quarto circiter et quinquagesimo anno post primos consules de multa et sacramento Sp. Tarpeius et A. Aternius consules comitiis centuriatis tulerunt. Annis postea xx ex eo, quod L. Papius P. Pinarius censores multis dicendis vim armentorum a privatis in publicum averterant, levis

aestumatio pecudum in multa lege C. Iulii P. Papirii consulum constituta est.

Sed aliquot ante annis, cum summa esset auctoritas in senatu populo patiente atque parente, inita ratio est, ut et consules et tribuni pl. magistratu se abdicarent, atque ut xviri maxima potestate sine provocacione crearentur, qui et summum imperium [p. 42] haberent et leges scriberent. Qui cum x tabulas summa legum aequitate prudentiaque conscripsissent, in annum posterum decemviros alios subrogaverunt, quorum non similiter fides nec iustitia laudata. Quo tamen e collegio laus est illa eximia C. Iulii, qui hominem nobilem, L. Sestium, cuius in cubiculo e fossam esse se praesente mortuum diceret, cum ipse potestatem summam haberet, quod decemvirum sine provocatione esset, vades tamen poposcit, quod se legem illam praeclaram neglecturum negaret, quae de capite civis Romani nisi comitiis centuriatis statui vetaret.

Tertius est annus xviralis consecutus, cum iidem essent nec alios subrogare voluissent. | In hoc [p. 138] statu rei publicae, quem dixi iam saepe non posse esse diuturnum, quod non esset in omni ordine civitatis aequabilis, erat penes principes tota res publica praepositis xviris nobilissimis, non oppositis tribunis pl., nullis aliis adiunctis magistratibus, non provocatione ad populum contra necem et verbera relicta. Ergo horum ex iniustitia subito exorta est maxima perturbatio et totius commutatio rei publicae; [p. 183] qui duabus tabulis iniquarum legum additis, quibus, etiam quae diiunctis populis tribui solent conubia, haec illi ut ne plebei cum patribus essent, inhumanissima lege sanxerunt, quae postea plebei scito Canuleio abrogata est, libidino seque omni imperio et acerbe et avare populo praefuerunt. Nota scilicet illa res et celebrata monumentis plurimis litterarum, cum [p. 184] Decimus quidam Verginius virginem filiam propter

unius ex illis xviris intemperiem in foro sua manu interemisset ac maerens ad exercitum, qui tum erat in Algido, confugisset, milites bellum illud, quod erat in manibus, reliquisse et primum montem sacrum, sicut erat in simili causa antea factum, deinde Aven-⁵ tinum armatos insedisse....

[*Desiderantur paginae octo.*]

Dixere maritum pro designavere. Cic. de re publ. sic: dictatore L. Quinctio dicto. (Philargyrius ad Vergil. Georg. III 125.)

p. 193]maiores nostros et probavisse maxime¹⁰ et retinuisse sapientissime iudico.

³⁸
⁶⁴ Cum ea Scipio dixisset silentioque omnium reliqua eius expectaretur oratio, tum Tubero: Quoniam nihil ex te, Africane, hi maiores natu requirunt, ex me audies, quid in oratione tua desiderem. Sane, inquit¹⁵ Scipio, et libenter quidem. Tum ille: Laudavisse mihi videris nostram rem publicam, cum ex te non de | p. 194] nostra, sed de omni re publica quaesisset Laelius. Nec tamen didici ex oratione tua, istam ipsam rem publicam, quam laudas, qua disciplina, quibus²⁰ moribus aut legibus constituere vel conservare possumus.

³⁹
⁶⁵ Hic Africanus: Puto nobis mox de instituendis et conservandis civitatibus aptiorem, Tubero, fore disserundi locum; de optimo autem statu equidem arbi-²⁵ p. 143] trabar me satis respon|disse ad id, quod quaesierat Laelius. Primum enim numero definieram genera civitatum tria probabilia, perniciosam autem tribus illis totidem contraria, nullumque ex eis unum esse opti-

imum, sed id praestare singulis, quod e tribus primis³⁰ p. 144] esset modice temperatum. Quod | autem exemplo nostrae civitatis usus sum, non ad definiendum optimum statum valuit (nam id fieri potuit sine exemplo), sed ut civitate maxima reapse cerneretur quale esset id, quod ratio oratioque describeret. Sin³⁵

autem sine ullius populi exemplo genus ipsum exquiris optimi status, naturæ imagine utendum est nobis, quoniam tu hanc imaginem urbis et populi ni....

[*Multa desiderantur.*]

. quem iam dudum quaero et ad [p. 19⁴⁰
 5 quem cupio pervenire. *L.* Prudentem fortasse quaeris? Tum ille: Istum ipsum. *L.* Est tibi ex eis ipsis, qui adsunt, bella copia, vel ut a te ipso ordiare. Tum Scipio: Atque utinam ex omni senatu pro rata parte esset! Sed tamen est ille prudens, qui, ut saepe in
 10 *Africa* vidimus, immani et vastae insidens beluae coërcet et regit beluam, quocumque vult, levi admonitu † non actu inflectit illam feram. *L.* Novi et, tibi cum [p. 20
 15 *manis* moribus adsuetam; at vero ea, quae latet in animis hominum quaeque pars animi mens vocatur, non unam aut facilem ad subigendum frenat et domat, si quando id efficit, quod perraro potest. Namque et illa tenenda est ferox....

[*Desiderantur quattuor minimum paginae.*]

20 *M. Tullius de re publica lib. II:* quae sanguine⁴¹
 alitur, quae in omni crudelitate sic exultat, ut vix hominum acerbis funeribus satietur. (*Nonius p. 300. 24.*)

M. Tullius de re publ. lib. II: cupido autem et appetenti et lubricinoso et volutabundo in voluptatibus.
 25 (*Nonius p. 491. 16.*)

M. Tullius de re publ. lib. II: quartaque anxietudo prona ad luctum et maerens semperque ipsa se sollicitans. (*Nonius p. 72. 30.*)

30 *M. Tullius de re publ. lib. II:* esse autem angore, esse miseria afflictas aut abiectas timiditate et ignavia. (*Nonius p. 228. 19.*)

M. Tullius de re publ. lib. II: Ut auriga indoctus e curru trahitur, opteritur, laniatur, eliditur. (*Nonius p. 292. 32 Merc., 292. 3 Quich.*)

42 p. 25] dici possit. Tum Laelius: Video iam,
 69 illum, quem expectabam, virum cui praeficias officio
 et muneri. Huic scilicet, Africanus, uni paene (nam
 in hoc fere uno sunt cetera), ut numquam a se ipso
 intuendo contemplandoque discedat, ut ad imitatio-
 nem sui vocet alios, ut sese splendore animi et vitae
 suae sicut speculum praebeat civibus. Ut enim in
 p. 26] fidibus aut | tibiis atque ut in cantu ipso ac
 vocibus concentus est quidam tenendus ex distinctis
 sonis, quem inmutatum aut discrepantem aures eru-
 ditae ferre non possunt, isque concentus ex dissimilli-
 marum vocum moderatione concors tamen efficitur et
 congruens, sic ex summis et infimis et mediis inter-
 iectis ordinibus ut sonis moderata ratione civitas con-
 sensu dissimillimorum concinit; et quae harmonia a
 musicis dicitur in cantu, ea est in civitate concordia,
 artissimum atque optimum omni in re publica vincu-
 lum incolumitatis, eaque sine iustitia nullo pacto esse
 potest. (*August. de civ. dei II 21.*)

43 *Ac deinde cum aliquanto latius et uberius disseruis-*
set (Scipio), quantum prodesset iustitia civitati quantum-
que obsesset, si afuisset, suscepit deinde Philus, unus eo-
rum, qui disputationi aderant, et poposcit, ut haec ipsa
quaestio diligentius tractaretur ac de iustitia plura dice-
rentur propter illud, quod iam vulgo ferebatur, rem pu-
blicam geri sine iniuria non posse. (August. l. l.)

44 p. 9] plenam esse iustitiae. Tum Scipio: Ad-
 70 sentior vero renuntioque vobis nihil esse, quod adhuc
 de re publica dictum putemus aut quo possimus lon-
 gius progredi, nisi erit confirmatum non modo falsum
 illud esse, sine iniuria non posse, sed hoc verissimum
 esse, sine summa iustitia rem publicam geri nullo
 p. 10] modo posse. Sed, si placet, | in hunc diem hac-
 tenus; reliqua (satis enim multa restant) differamus
 in crastinum. Cum ita placuisset, finis disputandi in
 eum diem factus est.

M. TULLII CICERONIS
 DE RE PUBLICA
 LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM AUGUSTINI (de civ. dei II 21).

Cuius quaestionis explicatio cum in diem consequentem dilata esset, in tertio libro magna confictione res acta est. Suscepit enim Philus ipse disputationem eorum, qui sentirent sine iniustitia geri non posse rem publicam, purgans praecipue, ne hoc ipse sentire crederetur, egitque sedulo pro iniustitia contra iustitiam, ut hanc esse utilem rei publicae, illam vero inutilem veri similibus rationibus et exemplis velut conaretur ostendere. Tum Laelius rogantibus omnibus iustitiam defendere adgressus est asseruitque, quantum potuit, nihil tam inimicum quam iniustitiam civitati, nec omnino nisi magna iustitia geri aut stare posse rem publicam. Qua quaestione, quantum satis visum est, pertractata Scipio ad intermissa revertitur recoliturque suam atque commendat brevem rei publicae definitionem, qua dixerat eam esse rem populi; populum autem non omnem coetum multitudinis, sed coetum iuris consensu et utilitatis communione sociatum esse determinat. Docet deinde, quanta sit in disputando definitionis utilitas, atque ex illis suis definitionibus colligit tunc esse rem publicam, id est rem populi, cum bene ac iuste geritur sive ab uno rege sive a paucis optimatibus sive ab universo populo. Cum vero iniustus est rex, quem tyrannum more Graeco appellavit, aut iniusti optimates, quorum consensum dixit esse factionem, aut iniustus ipse populus, cui nomen usitatum non repperit, nisi ut etiam ipsum tyrannum vocaret, non iam vitiosam, sicut pridie fuerat disputatum, sed, sicut ratio ex illis definitionibus conexa docuisset, omnino nullam esse rem publicam, quoniam non esset res populi, cum tyrannus eam factiove capesseret, nec ipse populus iam populus esset, si esset iniustus, quoniam non esset multitudo iuris consensu et utilitatis communione sociata, sicut populus fuerat definitus.

¹ *In libro tertio de re publica Tullius hominem dicit non ut a matre, sed ut a noverca natura editum in vitam, corpore nudo, fragili et infirmo, animo autem anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines, in quo tamen inesset tamquam obrutus quidam divinus ignis ingenii et mentis. (Augustinus contra Iulianum Pelag. IV 12. 60 T. X p. 112 Ben.)*

² *(Homo) cum fragilis imbecillisque nascatur, tamen et a mutis omnibus tutus est et ea omnia, quae firmiora nascuntur, etiamsi vim caeli fortiter patiuntur, ab homine tamen tuta esse non possunt. Ita fit, ut plus homini conferat ratio quam natura mutis, quoniam in illis nec magnitudo virium neque firmitas corporis efficere potest, quo minus aut opprimantur a nobis aut nostrae subiecta sint potestati etc. Plato, ut hos, credo, ingratos refelleret, naturae gratias egit, quod homo natus esset etc. (Lactantius de opificio dei 3. 16.)*

[Desiderantur hic paginae minimum quattuor.]

² p. 3] et vehiculis tarditati, eademque cum accepisset homines inconditis vocibus inchoatum quidam et confusum sonantes, incidit has et distinxit in partis et ut signa quaedam sic verba rebus inpressit hominesque antea dissociatos iucundissimo inter se sermonis vinclo conligavit. A simili etiam mente vocis, qui videbantur infiniti, soni paucis notis inventis | sunt omnes signati et expressi, quibus et conloquia cum absentibus et indicia voluntatum et monumenta rerum praeteritarum tenerentur. Accessit eo numerus, res cum ad vitam necessaria, tum una immutabilis et aeterna; quae prima inpulit etiam, ut suspiceremus in caelum nec frustra siderum motus tueremur dinumerationibusque noctium ac dierum. . . .

[Desiderantur fere octo paginae.]

³ p. 207] quorum animi altius se extulerunt et ⁴ aliquid dignum dono, ut ante dixi, deorum aut efficere

aut excogitare potuerunt. Quare sint nobis isti, qui de ratione vivendi disserunt, magni homines, ut sunt, sint eruditi, sint veritatis et virtutis magistri, dum modo sit haec quaedam, sive a viris in rerum publicarum varietate versatis inventa sive etiam in istorum otio ac litteris tractata res, sicut est, minime quidem contemnenda, ratio civilis et disciplina [p. 208 populorum, quae perficit in bonis ingeniis, id quod iam persaepe perfecit, ut incredibilis quaedam et divina virtus exsisteret. Quodsi quis ad ea instrumenta animi, quae natura quaeque civilibus institutis habuit, adiungendam sibi etiam doctrinam et uberiores rerum cognitionem putavit, ut ii ipsi, qui in horum librorum disputatione versantur, nemo est, quin eos ante- [p. 201 ferre omnibus debeat. Quid enim potest esse praeclarius, quam cum rerum magnarum tractatio atque usus cum illarum artium studiis et cognitione coniungitur? aut quid P. Scipione, quid C. Laelio, quid L. Philo perfectius cogitari potest? qui, ne quid praetermitterent, quod ad summam laudem clarorum virorum pertineret, ad domesticum maiorumque morem etiam hanc a Socrate adventiciam doctrinam [p. 202 adhibuerunt. Quare qui utrumque voluit et potuit, id est ut cum maiorum institutis, tum doctrina se instrueret, ad laudem hunc omnia consecutum puto. Sin altera est utra via prudentiae deligenda, tamen, etiamsi cui videbitur illa in optimis studiis et artibus quieta vitae ratio beatior, haec civilis laudabilior est certe et inlustrior, ex qua vita sic summi viri ornantur, ut vel M'. Curius,

Quem nemo ferro potuit superare nec auro,
vel....

[*Desiderari videntur paginae sex.*]

...fuisse sapientiam, tamen hoc in ratione [p. 23
utriusque generis interfuit, quod illi verbis et artibus
aluerunt naturae principia, hi autem institutis et legi-

bus. Pluris vero haec tulit una civitas, si minus sapientis, quoniam id nomen illi tam restricte tenent, at certe summa laude dignos, quoniam sapientium praecepta et inventa coluerunt. Atque etiam, quot p. 24] et sunt laudandae civitates et fuerunt, quoniam 5 id est in rerum natura longe maximi consilii, constituere eam rem publicam, quae possit esse diuturna, si singulos numeremus in singulas, quanta iam reperiat virorum excellentium multitudo! Quodsi aut Italiae Latium aut eiusdem Sabinam aut Volscam 10 gentem, si Samnium, si Etruriam, si magnam illam Graeciam conlustrare animo voluerimus, si deinde Assyrios, si Persas, si Poenos, si haec. . .

[*Desiderantur paginae duodecim.*]

5 p. 21]cati. Et Philus: Praeclaram vero causam ad me defertis, cum me improbitatis patrocinium 15 suscipere voltis. Atqui id tibi, inquit Laelius, verendum est, si ea dixeris, quae contra iustitiam dici solent, ne sic etiam sentire videare, cum et ipse sis quasi unicum exemplum antiquae probitatis et fidei neque sit ignota consuetudo tua contrarias in partis 20 disserendi, quod ita facillume verum inveniri putes. p. 22] Et Philus: Heia vero, inquit, geram | morem vobis et me oblinam sciens; quod quoniam, qui aurum quaerunt, non putant sibi recusandum, nos, cum iustitiam quaeramus, rem multo omni auro cariorem, nul- 25 lam profecto molestiam fugere debemus. Atque utinam, quem ad modum oratione sum usus aliena, sic mihi ore uti liceret alieno! Nunc ea dicenda sunt L. Furio Philo, quae Carneades, Graecus homo et consuetus, quod commodum esset, verbis. . . . 30

[*Desiderari videntur paginae quattuor.*]

9 *M. Tullius de re publ. lib. II: ut Carneadi respondeatis, qui saepe optimas causas ingenii calumnia ludificari solet. (Nonius p. 263. 14.)*

Carneades, Academicæ sectæ philosophus, cuius in 6
disserendo quæ vis fuerit, quæ eloquentia, quod acumen,
qui nescit, ipsum ex prædicatione Ciceronis intelletet aut
Lucilii, apud quem disserens Neptunus de re difficillima
ostendit non posse id explicari, 'nec si Carneadem
ipsum Orcus remittat' — is cum legatus ab Athe-
niensibus Romam missus esset, disputavit de iustitia co-
piose audiente Galba et Catone Censorio, maximis tunc
oratoribus. Sed idem disputationem suam postridie con-
traria disputatione subvertit et iustitiam, quam pridie
laudaverat, sustulit non quidem philosophi gravitate,
cuius firma et stabilis debet esse sententia, sed quasi
oratorio exercitii genere in utramque partem disserendi;
quod ille facere solebat, ut alios quilibet adserentes pos-
set refutare. Eam disputationem, qua iustitia evertitur,
apud Ciceronem L. Furius recordatur, credo, quoniam
de re publica disserebat, ut defensionem laudationemque
eius induceret, sine qua putabat regi non posse rem pu-
blicam. Carneades autem, ut Aristotelem refelleret ac
Platonem, iustitiæ patronos, prima illa disputatione col-
legit ea omnia, quæ pro iustitia dicebantur, ut posset
illa, sicut fecit, evertere. (Lactantius inst. div. V 14. 3—5.)

Plurimi quidem philosophorum, sed maxime Plato et 7
Aristoteles de iustitia multa dixerunt adserentes et ex- 10
tollentes eam summa laude virtutem, quod suum cuique
tribuat, quod aequitatem in omnibus servet; et cum cete-
rae virtutes quasi tacitæ sint et intus inclusæ, solam
esse iustitiam, quæ nec sibi tantum conciliata sit nec
occulta, sed foras tota promineat et ad bene faciendum
prona sit, ut quam plurimis prosit. Quasi vero in iudi-
cibus solis atque in potestate aliqua constitutis iustitia
esse debeat et non in omnibus! Atquin nullus est homi- 11
num ne infimorum quidem ac mendicorum, in quem
iustitia cadere non possit. Sed quia ignorabant, quid esset,
unde proflueret, quid operis haberet, summam illam vir-
tutem, id est commune omnium bonum, paucis tribuerunt
eamque nullas utilitates proprias aucupari, sed alienis

tantum commodis studere dixerunt. Nec immerito extitit Carneades, homo summo ingenio et acumine, qui refelleret istorum orationem et iustitiam, quae fundamentum stabile non habebat, everteret, non quia vituperandam esse iustitiam sentiebat, sed ut illos defensores eius ostenderet nihil certi, nihil firmi de iustitia disputare. (Lactantius epitom. 55. 5—8.)

M. Tullius de re publica lib. II: Iustitia foras spectat et proiecta tota est atque eminet. (Nonius p. 373. 25.)

M. Tullius de re publ. lib. II: Quae virtus praeter ceteras totam se ad alienas porrigit utilitatis atque explicat. (Nonius p. 299. 30.)

⁸
¹² p. 205] . . . et reperiret et tueretur, alter autem de ipsa iustitia quattuor implevit sane grandis libros. Nam ab Chrysippo nihil magnum nec magnificum desideravi, qui suo quodam more loquitur, ut omnia verborum momentis, non rerum ponderibus examinet. Illorum fuit heroum eam virtutem, quae est una, si modo est, maxime munifica et liberalis, et quae omnis magis p. 206] quam sepe diligit, aliis nata potius | quam sibi, excitare iacentem et in illo divino solio non longe a sapientia conlocare. Nec vero illis aut voluntas defuit (quae enim iis scribendi alia causa aut quod omnino consilium fuit?) aut ingenium, quo omnibus praestiterunt; sed eorum et voluntatem et copiam causa vicit. Ius enim, de quo quaerimus, civile est aliquod, naturale nullum; nam si esset, ut calida et frigida, ut amara et dulcia, sic essent iusta et p. 17] iniusta eadem omnibus.

⁹
¹⁴ Nunc autem, si quis illo Pacuviano 'invehens alitum anguim curru' multas et varias gentis et urbes despiciere et oculis conlustrare possit, videat primum in illa incorrupta maxime gente Aegyptiorum, quae plurimorum saeculorum et eventorum memoriam litteris continet, bovem quendam putari deum, quem Apim Aegyptii nominant, multaue alia portenta apud

eosdem et cuiusque generis | beluas numero con- [p. 18
 secratas deorum; deinde Graeciae, sicut apud nos, de-
 lubra magna humanis consecrata simulacris, quae
 Persae nefaria putaverunt; eamque unam ob causam
 5 Xerses inflammari Atheniensium fana iussisse dicitur,
 quod deos, quorum domus esset omnis hic mundus,
 inclusos parietibus contineri nefas esse duceret. Post 15
 autem cum Persis et Philippus, qui cogitavit, et
 Alexander, qui gessit, hanc bellandi causam infe-
 0 rebat, quod vellet Graeciae fana poenire; quae [p. 27
 ne reficienda quidem Graii putaverunt, ut esset po-
 steris ante os documentum Persarum sceleris sem-
 piternum. Quam multi, ut Tauri in Axino, ut rex
 Aegypti Busiris, ut Galli, ut Poeni, homines immo-
 5 lare et pium et dis immortalibus gratissimum esse
 duxerunt! Vitae vero instituta sic distant, ut Cretes
 et Aetoli latrocinari honestum putent, Lacedaemonii
 suos omnes agros esse dictitarint, | quos spiculo [p. 28
 possent attingere. Athenienses iurare etiam publice
 10 solebant omnem suam esse terram, quae oleam fru-
 gesve ferret; Galli turpe esse ducunt frumentum
 manu quaerere, itaque armati alienos agros deme-
 tunt; nos vero iustissimi homines, qui Transalpi- 16
 nas gentis oleam et vitem serere non sinimus, quo
 25 pluris sint nostra oliveta nostraeque vineae; quod
 cum faciamus, prudenter facere dicimur, iuste non
 dici|mur, ut intellegatis discrepare ab aequitate [p. 203
 sapientiam. Lycurgus autem, ille legum optumarum
 et aequissimi iuris inventor, agros locupletium plebi
 30 ut servitio colendos dedit.

Genera vero si velim iuris, institutorum, morum 10
 consuetudinumque describere, non modo in tot genti- 17
 bus varia, sed in una urbe, vel in hac ipsa, milliens
 mutata demonstrarem, ut hic iuris noster interpret alia
 35 nunc Manilius iura dicat esse de mulierum [p. 204
 legatis et hereditatibus, alia solitus sit adulescens di-
 cere nondum Voconia lege lata; quae quidem ipsa

lex utilitatis virorum gratia rogata in mulieres plena est iniuriae. Cur enim pecuniam non habeat mulier? cur virgini Vestali sit heres, non sit matri suae? cur autem, si pecuniae modus statuendus fuit feminis, P. Crassi filia posset habere, si unica patri esset, aeris milliens salva lege, mea triciens non posset....

[*Desiderari videntur paginae duae.*]

11 p. 13]sanxisset iura nobis, et omnes isdem et
18 iidem non alias aliis uterentur. Quaero autem, si iusti hominis et si boni est viri parere legibus, quibus? an quaecumque erunt? At nec inconstantiam virtus recipit, nec varietatem natura patitur, legesque poena, non iustitia nostra comprobantur; nihil habet igitur naturale ius; ex quo illud efficitur, ne iustos quidem esse natura. An vero in legibus varietatem esse di-
p. 14] cunt, natura autem viros bonos eam iustitiam | se-
qui, quae sit, non eam, quae putetur? esse enim hoc
boni viri et iusti, tribuere id cuique, quod sit quoque
19 dignum. Ecquid ergo primum mutis tribuimus be-
luis? non enim mediocres viri, sed maximi et docti,
Pythagoras et Empedocles, unam omnium animantium
condicionem iuris esse denuntiant clamantque inex-
piabilis poenas impendere iis, a quibus violatum sit
animal. Scelus est igitur nocere bestiae, quod scelus
qui velit....

[*Multa desiderantur.*]

12 [13. 22] Vel si iustitiam sequi volet dei, divini tamen
20 iuris ignarus gentis suae leges tamquam verum ius am-
plectetur, quas non utique iustitia, sed utilitas repperit.
Cur enim per omnes populos diversa et varia iura sunt
condita, nisi quod una quaeque gens id sibi sancit, quod
putavit rebus suis utile? Quantum autem a iustitia re-
cedat utilitas, populus ipse Romanus docet, qui per fe-
tiales bella indicendo et legitime iniurias faciendo sem-
perque aliena cupiendo atque rapiendo possessionem sibi
totius orbis comparavit. (*Lactantius inst. div. VI 9. 2—4.*)

Ni fallor enim, omne regnum vel imperium bellis quaeritur et victoriis propagatur. Porro bella et victoriae captis et eversis plurimum urbibus constant. Id negotium sine deorum iniuria non est; eadem strages moenium et templorum, pares caedes civium et sacerdotum nec dissimiles rapinae sacrarum divitiarum et profanarum. Tot igitur sacrilegia Romanorum, quot troepaea, tot de dis, quot de gentibus, triumpho, tot manubiae, quot manent adhuc simulacra captorum deorum etc.

¹⁰ (*Tertullianus apolog. 25 p. 164 Oehl.*)

[15. 24] *Carneades, quoniam erant infirma, quae a philosophis adserebantur, sumsit audaciam refellendi, quia refelli posse intellexit. Eius disputationis summa haec fuit: iura sibi homines pro utilitate sancisse, scilicet varia pro moribus et apud eosdem pro temporibus saepe mutata, ius autem naturale esse nullum; omnes et homines et alias animantes ad utilitates suas natura ducente ferri; proinde aut nullam esse iustitiam aut, si sit aliqua, summam esse stultitiam, quoniam sibi noceret alienis modis consulens. Et inferebat haec argumenta: omnibus populis, qui florerent imperio, et Romanis quoque ipsis, qui totius orbis potirentur, si iusti velint esse, hoc est si aliena restituant, ad casas esse redeundum et in egestate ac miseriis iacendum. (Lactantius inst. div. V 16. 2—4.)*

²⁰ *Sublata hominum concordia virtus nulla est omnino. Quae sunt enim patriae commoda nisi alterius civitatis aut gentis incommoda? id est fines propagare aliis violenter ereptos, augere imperium, vectigalia facere meliora.... Haec itaque, ut ipsi appellant, bona quisquis patriae adquisierit, hoc est eversis civitatibus gentibusque deletis aera-rium pecunia referserit, agros ceperit, cives suos locupletiores fecerit, hic laudibus fertur in caelum, in hoc putatur summa et perfecta esse virtus; qui error non modo populi et imperitorum, sed etiam philosophorum est, qui praecipua quoque dant ad iniustitiam, ne stultitiae ac malitiae disciplinae auctoritas desit. (Lactantius inst. div VI 6. 19 et 23.)*

13²³[14] p. 57] . . . Sunt enim omnes, qui in populum vitae necisque potestatem habent, tyranni, sed se Iovis optimi nomine malunt reges vocari. Cum autem certi propter divitias aut genus aut aliquas opes rem publicam tenent, est factio, sed vocantur illi optimates. Si vero populus plurimum potest omniaque eius arbitrio reguntur, dicitur illa libertas, est vero licentia. Sed cum alius alium timet, et homo hominem et ordo ordinem, tum quia sibi nemo confidit, quasi pactio p. 58] fit | inter populum et potentis; ex quo existit id, quod Scipio laudabat, coniunctum civitatis genus; etenim iustitiae non natura nec voluntas, sed inbecillitas mater est. Nam cum de tribus unum est optandum, aut facere iniuriam nec accipere aut et facere et accipere aut neutrum, optimum est facere, impune si possis, secundum nec facere nec pati, miserrimum digladiari semper tum faciendis, tum accipiendis iniuriis. Ita qui primum illud adsequi. . . .

[*Aliquot paginae desunt.*]

14²⁴ [12. 20] *M. Tullius de re publ. lib. III*: Nam cum quaereretur ex eo, quo scelere impulsus mare haberet infestum uno myoparone, 'Eodem', inquit, 'quo tu orbem terrae.' (*Nonius p. 125. 12, p. 318. 16, p. 534. 16.*)

15 [12. 21] p. 47] omni tote. Sapientia iubet augere opes, amplificare divitias, proferre finis (unde enim esset illa laus in summorum imperatorum incisa monumentis: FINIS IMPERII PROPAGAVIT, nisi aliquid de alieno accessisset?), imperare quam plurimis, frui voluptatibus, pollere, regnare, dominari; iustitia autem praecipit parcere omnibus, consulere generi hominum, suum cuique reddere, *sacra, publica, aliena non tantum* p. 48] gere. | Quid igitur efficitur, si sapientiae pareas? divitiae, potestates, opes, honores, imperia, regna vel privatis vel populis. Sed quoniam de re publica loquimur, sunt inlustriora, quae publice

fiunt, quoniamque eadem est ratio iuris in utroque, de populi sapientia dicendum puto. Ut iam omittam^[25] alios, noster hic populus, quem Africanus hesterno sermone a stirpe repetivit, cuius imperio iam orbis terrae tenetur, iustitia an sapientia est e minimo omnium *maximus factus?*

[*Desiderantur minimum quattuor paginae.*]

praeter Arcadas et Atheniensis, qui, credo, [p. 1 25] timentes hoc interdictum iustitiae ne quando existeret, commenti sunt se de terra tamquam hos ex arvis musculos extitisse.

Ad haec illa dici solent primum ab iis, qui mi¹⁶ nime sunt in disserendo mali, qui in ea causa eo plus²⁶ auctoritatis habent, quia, cum de viro bono quaeritur, quem apertum et simplicem volumus esse, non sunt in disputando vafri, non veteratores, non malitiosi; negant enim sapientem idcirco virum bonum [p. 2] esse, quod eum sua sponte ac per se bonitas et iustitia delectet, sed quod vacua metu, cura, sollicitudine, periculo vita bonorum virorum sit, contra autem improbis semper aliqui scrupus in animis haereat, semper iis ante oculos iudicia et supplicia versentur; nullum autem emolumentum esse, nullum iniustitia partum praemium tantum, semper ut timeas, semper ut adesse, semper ut impendere aliquam poenam putes,²⁵ damna....

[*Desiderantur in cod. Vat. quattuor minimum paginae, sed una fere pagina loco ab Lactantio adlato suppletur.*]

(*Lactantius inst. div. lib. V 12. 5, 6.*) Est apud¹⁷ Ciceronem non abhorrens a vero locus in ea disputatione,²⁷ quae habetur a Furio contra iustitiam: Quaero, inquit, si duo sint, quorum alter optimus vir, aequissimus, summa³⁰ iustitia, singulari fide, alter insigni scelere et audacia, et si in eo sit errore civitas, ut bonum illum virum sceleratum, facinorosum, nefarium putet, contra autem,

qui sit improbissimus, existimet esse summa probitas ac fide, proque hac opinione omnium civium bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique adferantur effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, uratur, exterminetur, p. 11] neget, postremo iure etiam optimo omnibus miserimus esse videatur, contra autem ille improbus laudetur, colatur, ab omnibus diligatur, omnes ad eum honores, omnia imperia, omnes opes, omnes undique copiae conferantur, vir denique optimus omnium existimatione et dignissimus omni fortuna optima iudicetur, quis tandem erit tam demens, qui dubitet, utrum se esse malit?

18 Quod in singulis, idem est in populis: nulla est
28 p. 12] tam stulta civitas, | quae non iniuste imperare malit quam servire iuste. Nec vero longius abibo. Consul ego quaesivi, cum vos mihi essetis in consilio, de Numantino foedere. Quis ignorabat Q. Pompeium fecisse foedus, eadem in causa esse Mancinum? alter, vir optimus, etiam suasit rogationem me ex senatus consulto ferente, alter acerrime se defendit. Si pudor quaeritur, si probitas, si fides, Mancinus haec attulit, si ratio, consilium, prudentia, Pompeius antistat. Utrum....

[Aliquot desunt paginae.]

19 Tum omissis communibus ad propria veniebat (Carneades). Bonus vir, inquit, si habeat servum fugitivum 25
29 vel domum insalubrem ac pestilentem, quae vitia solus sciat et ideo proscribat, ut vendat, utrumne profitebitur fugitivum servum vel pestilentem domum se vendere an celabit emptorem? Si profitebitur, bonus quidem, quia non fallet, sed tamen stultus iudicabitur, quia vel parvo 30
vendet vel omnino non vendet; si celaverit, erit quidem sapiens, quia rei consulet, sed idem malus, quia fallet. Rursus si reperiat aliquem, qui aurichalcum se putet vendere, cum sit illud aurum, aut plumbum, cum sit argentum, tacebitne, ut id parvo emat, an indicabit, ut 35

magno? Stultum plane videtur malle magno. Unde intellegi volebat et eum, qui sit iustus ac bonus, stultum esse et eum, qui sapiens, malum; et tamen sine pernicie fieri posse, ut sint homines paupertate contenti.

Transcendebat ergo ad maiora, in quibus nemo posset sine periculo vitae iustus esse; dicebat enim: Nempe iustitia est hominem non occidere, alienum prorsus non attingere. Quid ergo iustus faciet, si forte naufragium fecerit et aliquis imbecillior viribus tabulam ceperit? nonne illum tabula deturbabit, ut ipse conscendat eaque nixus evadat, maxime cum sit nullus medio mari testis? Si sapiens est, faciet; ipsi enim pereundum est, nisi fecerit; si autem mori maluerit quam manus inferre alteri, iam vero iustus ille, sed stultus est, qui vitae suae non parcat, dum parcat alienae. Item si acie suorum fusa hostes insequi coeperint et iustus ille nactus fuerit aliquem saucium equo insidentem, eum parcat, ut ipse occidatur, an deiciet ex equo, ut ipse possit hostem effugere? quod si fecerit, sapiens, sed idem malus, si non fecerit, iustus, sed idem stultus sit necesse est. Ita ergo iustitiam cum in duas partes divisisset alteram civilem esse dicens, alteram naturalem, utramque subvertit, quod illa civilis sapientia sit quidem, sed iustitia non sit, naturalis autem illa iustitia sit quidem, sed non sit sapientia. Arguta haec plane ac venenata sunt, et quae M. Tullius non potuerit refellere; nam cum faciat Laelium Furio respondentem pro iustitiaque dicentem, inrefutata haec tamquam foveam praetergressus est, ut videatur idem Laelius non naturalem, quae in crimen stultitiae venerat, sed illam civilem defendisse iustitiam, quam Furius sapientiam esse concesserat, sed iniustam. (Lactantius inst. div. V 16. 5—13.)

In libro quoque de re publica secundo id ipsum verbum Cicero ponit non temere transeundum. Verba ex eo libro haec sunt: Non gravarer, Laeli, nisi et hos velle putarem et ipse cuperem te quoque aliquam partem huius nostri sermonis attingere, praesertim cum heri

ipse dixeris te nobis etiam superfuturum. Verum id quidem fieri non potest; ne desis, omnes te rogamus. (*Gellius I 22. 8.*)

M. Tullius de re publ. lib. III: sed iuventuti nostrae minime audiendus; quippe, si ita sensit, ut loquitur, est homo impurus; sin aliter, quod malo, oratio est tamen immanis. (*Nonius p. 323. 17 et 324. 15.*)

22
33

Suscipienda igitur dei lex est, quam M. Tullius in libro de re publica tertio paene divina voce depinxit; cuius ego, ne plura dicerem, verba subieci: Est quidem vera lex recta ratio naturae congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quae vocet ad officium iubendo, vetando a fraude deterreat; quae tamen neque probos frustra iubet aut vetat nec improbos iubendo aut vetando movet. Huic legi nec obrogari fas est neque derogari ex hac aliquid licet neque tota abrogari potest, nec vero aut per senatum aut per populum solvi hac lege possumus, neque est quaerendus explanator aut interpret eius alius, nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia posthac, sed et omnes gentes et omni tempore una lex et sempiterna et immutabilis continebit, unusque erit communis quasi magister et imperator omnium deus, ille legis huius inventor, disceptator, lator; cui qui non parebit, ipse se fugiet ac naturam hominis aspernatus hoc ipso luet maximas poenas, etiamsi cetera supplicia, quae putantur, effugerit. (*Lactantius inst. div. lib. VI 8. 6—9.*)

23
34

Scio in libro Ciceronis tertio, nisi fallor, de re publica disputari: nullum bellum suscipi a civitate optima nisi aut pro fide aut pro salute. *Quid autem dicat 'pro salute' vel intellegi quam salutem velit, alio loco demonstrans:* Sed his poenis, *inquit,* quas etiam stultissimi sentiunt, egestate, exilio, vinculis, verberibus, elabuntur saepe privati oblata mortis celeritate, civitatibus autem mors ipsa poena est, quae videtur a poena singulos vindicare; debet enim constituta sic

esse civitas, ut aeterna sit. Itaque nullus interitus est rei publicae naturalis ut hominis, in quo mors non modo necessaria est, verum etiam optanda persaepe. Civitas autem cum tollitur, deletur, extinguitur, simile est quodam modo, ut parva magnis conferamus, ac si omnis hic mundus intereat et concidat. (*Augustinus de civ. dei XXII 6.*)

Quattuor autem sunt genera bellorum, id est iustum, iniustum, civile et plus quam civile. Iustum bellum est, quod ex praedicto ingeritur de rebus repetitis aut propulsandorum hostium causa. Iniustum bellum est, quod de furore, non de legitima ratione initur; de quo in re publica Cicero dixit: Illa iniusta bella sunt, quae sunt sine causa suscepta. Nam extra ulciscendi aut propulsandorum hostium causam bellum geri iustum nullum potest. Et hoc idem Tullius parvis interiectis subdidit: Nullum bellum iustum habetur nisi denuntiatum, nisi indictum, nisi repetitis rebus. (*Isidorus orig. XVIII 1. 2 sq.*)

M. Tullius de re publ. lib. III: Noster autem populus sociis defendendis terrarum iam omnium potitus est. (*Nonius p. 498. 13.*)

Disputatur certe acerrime atque fortissime in eisdem ipsis de re publica libris adversus iniustitiam pro iustitia. Et quoniam, cum prius ageretur pro iniustitiae partibus contra iustitiam et diceretur nisi per iniustitiam rem publicam stare gerique non posse, hoc veluti validissimum positum erat, iniustum esse, ut homines hominibus dominantibus serviant; quam tamen iniustitiam nisi sequatur imperiosa civitas, cuius est magna res publica, non eam posse provinciis imperare: responsum est a parte iustitiae ideo iustum esse, quod talibus hominibus sit utilis servitus, et pro utilitate eorum fieri, cum recte fit, id est cum improbis aufertur iniuriarum licentia, et domiti melius se habebunt, quia indomiti deterius se habuerunt, subditumque est, ut ista ratio firmaretur, veluti a natura sumptum nobile exemplum atque dictum est:

Cur igitur deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini ceterisque vitiosis animi partibus? (*Augustinus de civ. dei XIX 21.*)

25
37 *Audi manifestiora quae dicat (Tullius) in libro de re publica tertio, cum ageret de causa imperandi: An non, inquit, cernimus optimo cuique dominatum ab ipsa natura cum summa utilitate infirmorum datum? Cur igitur deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini iracundiaeque et ceteris vitiosis eiusdem animi partibus? Adhuc audi; paulo post enim: Sed et impe- 10 randi et serviendi, inquit, sunt dissimilitudines cognoscendae. Nam ut animus corpori dicitur imperare, dicitur etiam libidini, sed corpori ut rex civibus suis aut parens liberis, libidini autem ut servis dominus, quod eam coërcet et frangit, sic regum, sic impera- 15 torum, sic magistratum, sic patrum, sic populorum imperia civibus sociisque praesunt ut corporibus animus, domini autem servos ita fatigant, ut optima pars animi, id est sapientia, eiusdem animi vitiosas imbecillasque partes, ut libidines, ut iracundias, ut perturbationes ceteras. (Augustinus contra Iulianum Pelag. IV 12. 61. T. X p. 613 Ben.)*

Nonne Cicero in libris de re publica, cum de imperiorum differentia disputaret et huius rei similitudinem ex natura hominis adsumeret, ut filiis dixit imperari 25 corporis membris propter oboediendi facilitatem, vitiosas vero animi partes ut servos asperiore imperio coërceri? (Augustinus de civ. dei XIV 23.)

M. Tullius de re publica lib. III: Est enim genus iniustae servitutis, cum ii sunt alterius, qui sui pos- 30 sunt esse; cum autem ii famulantur (Nonius p. 109. 1.)

26
88 *Si scieris, inquit Carneades, aspidem occulte latere uspiam, et velle aliquem imprudentem super eam assidere, cuius mors tibi emolumentum futura sit, improbe feceris, 35 nisi monueris, ne assidat, sed impunitè tamen; scisse enim te quis coarguere possit? Sed nimis multa. Per-*

spicuum est enim, nisi aequitas, fides, iustitia profisciscantur a natura, et si omnia haec ad utilitatem referantur, virum bonum non posse reperiri; deque his rebus satis multa in nostris de re publica libris sunt dicta a Laelio.

5 (Cicero de fin. II 18. 59.)

Et si, ut nos a te admonemur, recte in illis libris diximus nihil esse bonum, nisi quod honestum, nihil malum, nisi quod turpe sit. . . . (Cicero ad Att. X 4. 4.)

*Filiola tua te delectari laetor, et probari tibi φουσι-²⁷
20 κήν esse τήν πρὸς τὰ τέχνα. Etenim, si hoc non est, nulla potest homini esse ad hominem naturae adiunctio; qua sublata vitae societas tollitur. ‘Bene eveniat’, inquit Carneades, spurce, sed tamen pudentius quam Lucius noster et Patron; qui cum omnia ad se referant,
15 numquam quicquam alterius causa fieri putent, et cum ea re bonum virum oportere esse dicant, ne malum habeat, non quo id natura rectum sit, non intellegant se de callido homine loqui, non de bono viro. Sed haec, opinor, sunt in iis libris, quos tu laudando animos mihi
20 addidisti. (Cicero ad Att. VII 2. 4.)*

Cicero de re publica: in quibus adsentior sollicitam et periculosam iustitiam non esse sapientis. (Priscianus VIII 6. 32 p. 399. 13 Hertz.)

*Apud Ciceronem idem ille iustitiae defensor Laelius:²⁸
25 Vult, inquit, plane virtus honorem, nec est virtutis ulla alia merces. Est plane, et quidem virtute dignissima, quam tu, Laeli, numquam poteras suspicari; nihil enim divinarum noveras litterarum. Quam tamen illa, inquit, accipit facile, exigit non acerbe. Erras vehementer, si
30 putas ab homine praemium solvi posse virtuti, cum ipse alio loco verissime dixeris: Huic tu viro quas divitias obicies? quae imperia? quae regna? qui ista putat humana, sua bona divina iudicat. Quis ergo te sapientem, Laeli, putet, cum ipse tibi loquere contraria et
35 paulo post virtuti adimas, quae dedisti? Sed videlicet ignorantia veri facit incertam labantemque sententiam. Deinde quid adiungis? Sed si aut ingrati universi aut*

invidi multi aut inimici potentes suis virtutem praemiis spoliant (*O quam fragilem, quam inanem virtutem induxisti, si spoliari praemio suo potest! Quae si bona sua divina iudicat, ut aiebas, qui possunt existere tam ingrati, tam invidi, tam potentes, qui virtutem spoliare valeant iis* ⁵ *bonis, quae fuerint in eam collata divinitus?*), ne illa se, *inquit*, multis solaciis oblectat maximeque suo decore se ipsa sustentat. (*Lactant. inst. div. V 18. 4—8.*)

Sed videlicet homines docti atque sapientes contra vim tantae auctoritatis... acute sibi argumentari videntur ¹⁰ *adversus corporum resurrectionem et dicere, quod in tertio de re publica libro a Cicerone commemoratum est. Nam cum Herculem et Romulum ex hominibus deos esse factos asseveraret, Quorum non corpora, inquit, sunt in caelum elata; neque enim natura pateretur, ut id,* ¹⁵ *quod esset e terra, nisi in terra maneret. (Augustinus de civ. dei XXII 4.)*

M. Tullius de re publ. lib. III: Numquam viri fortissimi fortitudinis, inpigritatis, patientiae.... (*Nonius p. 125. 20.*) ²⁰

M. Tullius de re publ. lib. III: Pyrrhi videlicet largitas Fabricio aut Samnitium copiae Curio defuerunt. (*Non. p. 132. 17.*)

M. Tullius de re publ. lib. III: Cuius etiam focum Cato ille noster, cum venerat ad se in Sabinos, ut ex ²⁵ ipso audiebamus, visere solebat, apud quem sedens ille Samnitium, quondam hostium, tum iam clientium suorum, dona repudiaverat. (*Non. p. 522. 28 et p. 68. 17.*)

²⁹ p. 249] . . . Asia Ti. Gracchus, perseveravit in civi-
⁴¹ bus, sociorum nominisque Latini iura neglexit ac foe- ³⁰
 dera. Quae si consuetudo ac licentia manare coeperit
 latius imperiumque nostrum ad vim a iure traduxerit,
 ut, qui adhuc voluntate nobis oboediunt, terrore te-
 neantur, etsi nobis, qui id aetatis sumus, evigilatum
 fere est, tamen de posteris nostris et de illa immor- ³⁵
 talitate rei publicae sollicitor, quae poterat esse per-
 p. 250] petua, si pa|triis viveretur institutis et moribus.

Quae cum dixisset Laelius, etsi omnes, qui aderant, significabant ab eo se esse admodum delectatos, tamen praeter ceteros Scipio quasi quodam gaudio elatus: Multas tu quidem, inquit, Laeli, saepe causas ita defendisti, ut ego non modo tecum Servium Galbam, collegam nostrum, quem tu, quoad vixit, omnibus anteponebas, verum ne Atticorum quidem oratorum quemquam aut suavitate.....

[*Desiderantur paginae duodecim.*]

M. Tullius de re publ. lib. III: duas sibi res, quo minus in vulgus et in foro diceret, confidentiam et vocem, defuisse... (*Nonius p. 262. 22.*)

De quo (tauro Phalaridis) Cicero dixit: inclusorum hominum gemitu mugiebat taurus. (*Schol. Iuvenal. ad sat. VI 480.*)

....reportare. Ergo illam rem populi, id [p. 251] est rem publicam, quis diceret tum, cum crudelitate unius oppressi essent universi, neque esset unum vinculum iuris nec consensus ac societas coetus, quod est populus? Atque hoc idem Syracusis. Urbs illa praeclara, quam ait Timaeus Graecarum maxumam, omnium autem esse pulcherrimam, arx visenda, portus usque in sinus oppidi et ad urbis crepidines infusi, viae latae, porticus, | templa, muri nihilo [p. 252] magis efficiebant, Dionysio tenente ut esset illa res publica; nihil enim populi et unius erat populus ipse. Ergo ubi tyrannus est, ibi non vitiosam, ut heri dicebam, sed, ut nunc ratio cogit, dicendum est plane nullam esse rem publicam.

Praeclare quidem dicis, Laelius; etenim video iam, quo pergat oratio. *S.* Vides igitur ne illam quidem, quae tota sit in factionis potestate, posse vere dici rem publicam. *L.* Sic plane iudico. *S.* Et | rec- [p. 109] tissime quidem iudicas; quae enim fuit tum Atheniensium res, cum post magnum illud Peloponnesiacum bellum triginta viri illi urbi iniustissime praefuerunt?

num aut vetus gloria civitatis aut species praeclara oppidi aut theatrum, gymnasia, porticus aut propylaea nobilia aut arx aut admiranda opera Phidiae aut Piraeus ille magnificus rem publicam efficiebat? Minime p. 110] vero, Laelius, quoniam quidem populi | res non 5 erat. S. Quid? cum decemviri Romae sine provocatione fuerunt tertio illo anno, cum vindicias amisisset ipsa libertas? L. Populi nulla res erat, immo vero id 10 populus egit, ut rem suam recuperaret.

33
45 S. Venio nunc ad tertium genus illud, in quo esse 10 videbuntur fortasse angustiae. Cum per populum agi dicuntur et esse in populi potestate omnia, cum, de quocumque volt, supplicium sumit multitudo, cum | p. 299] agunt, rapiunt, tenent, dissipant, quae volunt, potesne tum, Laeli, negare rem esse illam publicam? 15 cum populi sint omnia, quoniam quidem populi esse rem volumus rem publicam. Tum Laelius: Ac nullam quidem citius negaverim esse rem publicam, quam istam, quae tota p. pu. ni. s. ls. mo. obis non placuit Syracusis fuisse rem 20 publicam neque Agrigenti neque Athenis, cum essent p. 300] tyranni, nec hic, cum decemviri; nec | video, qui magis in multitudinis dominatu rei publicae nomen appareat, quia primum mihi populus non est, ut tu optime definisti, Scipio, nisi qui consensu iuris 25 continetur, sed est tam tyrannus iste conventus, quam si esset unus, hoc etiam taetrius, quia nihil ista, quae populi speciem et nomen imitatur, immanius belua est. Nec vero convenit, cum furiosorum bona legibus in adgnatorum potestate sint, quod eorum iam. . . . 30

[*Desiderantur paginae octo.*]

34
46 p. 297] dici possint, cur illa sit res publica res- que populi, quae sunt dicta de regno. Et multo etiam magis, inquit Mummius; nam in regem potius cadit domini similitudo, quod est unus; plures vero boni in qua re publica rerum potentur, nihil poterit esse illa 35

beatius. Sed tamen vel regnum malo quam liberum populum; id enim tibi restat genus vitiosissimae rei publicae tertium.

- Hic Scipio: Adgnosco, inquit, tuum morem istum, ³⁵
⁵ Spuri, aversum a ratione populi; et quamquam [p. 298 ⁴⁷
 potest id lenius ferri, quam tu soles ferre, tamen ad-
 sentior nullum esse de tribus his generibus, quod sit
 probandum minus. Illud tamen non adsentior tibi,
 praestare regi optimates; si enim sapientia est, quae
¹⁰ gubernet rem publicam, quid tandem interest, haec in
 unone sit an in pluribus? Sed errore quodam falli-
 mur ita disputando; cum enim optimates appellantur,
 nihil potest videri praestabilius; quid enim [p. 116
 optumo melius cogitari potest? cum autem regis est
¹⁵ facta mentio, occurrit animis rex etiam iniustus. Nos
 autem de iniusto rege nihil loquimur nunc, cum de
 ipsa regali re publica quaerimus. Quare cogitato Ro-
 mulum aut Pompilium aut Tullium regem, fortasse
 non tam illius te rei publicae paenitebit. *M.* Quam ⁴⁸
²⁰ igitur relinquis populari rei publicae laudem? *S.* Tum
 ille: Quid? tibi tandem, Spuri, Rhodiorum, apud quos
 nuper fuimus una, nullane videtur esse res [p. 116
 publica? *M.* Mihi vero videtur, et minime quidem
 vituperanda. *S.* Recte dicis; sed, si meministi, omnes
²⁵ erant iidem tum de plebe, tum senatores vicissitudines-
 que habebant, quibus mensibus populari munere fun-
 gerentur, quibus senatorio; utrobique autem conven-
 ticiam accipiebant, et in theatro et in curia res capi-
 talis et reliquas omnis iudicabant iidem; tantum po-
³⁰ terat tantique erat, quanti multitudo, *senatus*....

[*Multa desiderantur.*]

LIBRI III DE RE PUBLICA

FRAGMENTA INCERTAE SEDIS.

1. *Nonius p. 301. 6 M. Tullius de re publica: Est igitur quiddam turbulentum in hominibus singulis, quod vel exultat voluptate vel molestia frangitur.*

2. *Non. p. 364. 8 M. Tullius de re publ. lib. III: Sed ut ipsi † seu animum periclitentur sum vident, quid se putent esse facturos.*

3. *Non. p. 431. 15 M. Tullius de re publ. lib. III: Poeni primi mercaturis et mercibus suis avaritiam et magnificentiam et inexplebiles cupiditates omnium rerum inportaverunt in Graeciam.*

4. *Scholiastes Iuvenalis ad sat. X 362 Sardanapallus, rex Assyriorum luxuriosus, de quo Tullius in tertio de re publica sic ait: Sardanapallus ille vitiis multo quam nomine ipso deformior.*

5. *Priscianus lib. VI 13. 70 p. 255. 9 Hertz. 'Athos, Athonis' protulit Cicero in III de re publica: nisi si quis Athonem pro monumento vult funditus efficere. Quis enim est Athos aut Olympus tantus?*

6. *Augustinus de civ. dei II 21 Enitar suo loco, ut ostendam secundum definitiones ipsius Ciceronis, quibus, quid sit res publica, et quid sit populus, loquente Scipione breviter posuit, adtestantibus etiam multis sive ipsius sive eorum, quos loqui fecit in eadem disputatione, sententiis numquam illam fuisse rem publicam, quia numquam in ea fuit vera iustitia. Secundum probabiliores autem definitiones pro suo modo quodam res publica fuit et melius ab antiquioribus Romanis quam a posterioribus administrata est.*

M. TULLII CICERONIS
DE RE PUBLICA
LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Quoniam civitas hominum est beate honesteque vivendi societas, haud sane potuit fieri, quin, cum de iustitia, qua vitae beatæ condicio continetur, libro superiore disputatum esset, iam de moribus et conformandis et tuendis sermo institueretur. Ac præterquam quod duo illa, quæ sola codex Vaticanus præstat, huius libri fragmenta publicam iuventutis disciplinam attingunt, qui ab aliis scriptoribus vel ex hoc ipso libro adferuntur vel Maii quidem iudicio ex eodem sunt repetiti, loci eodem pertinent omnes. Sunt enim partim de tuendis institutis, moribus, virtutibus, partim de earundem rerum tuendarum rationibus. Hinc sermo de virorum notandorum iure poetis, præsertim in scaena, denegando et solis censoribus concedendo, de mulierum autem censura solis viris relinquenda.

Tentabo tamen, quoniam corporis et animi facta mentio¹ est, utriusque rationem, quantum pusillitas intellegentiæ meæ pervidet, explicare. Quod officium hac de causa maxime suscipiendum puto, quod M. Tullius, vir ingenii¹ singularis, in quarto de re publica libro, cum id facere tentasset, materiam late patentem angustis finibus terminavit leviter summa quæque decerpens. Ac ne ulla esset excusatio, cur eum locum non fuerit exsecutus, ipse testatus est nec voluntatem sibi defuisse nec curam. In¹⁰ libro enim de legibus primo, cum hoc idem summatim stringeret, sic ait: Hunc locum satis, ut mihi videtur, in iis libris, quos legistis, expressit Scipio. (Lactantius de opificio dei 1. 11—13.)

M. Tullius de re publ. IV: Atque ipsa mens ea, quæ futura videt, præterita meminit. (Non. p. 500. 9.)

Praeclare M. Tullius: Etenim, si nemo est, inquit,

quin emori malit quam converti in aliquam figuram bestiae, quamvis hominis mentem sit habiturus, quanto est miserius in hominis figura animo esse efferato! Mihi quidem tanto videtur, quanto praestabilior est animus corpore. (*Lactantius inst. div. V 11. 2.*)

Ait quodam loco Tullius se non putare idem esse arietis et P. Africani bonum. (Augustinus contra Iulian. Pelag. IV 12. 59 T. X p. 612 Ben.)

M. Tullius de re publ. lib. IV: eademque obiectu suo umbram noctemque efficiat cum ad numerum dierum aptam, tum ad laborum quietem. (Non. p. 234. 12.)

M. Tullius de re publ. lib. IV: Cumque autumnus terra se ad concipiendas fruges patefecerit, hieme ad concipiendas relaxarit, aestiva maturitate alia mitigaverit, alia torruerit. (Nonius p. 343. 18.)

M. Tullius de re publ. lib. IV: cum adhibent in pecuda pastores. (Nonius p. 159. 13.)

²₂ p. 111] . . . gratiam. Quam commode ordines descripti, aetates, classes, equitatus, in quo suffragia sunt etiam senatus, nimis multis iam stulte hanc utilitatem tolli cupientibus, qui novam largitionem quaerunt aliquo plebei scito reddendorum equorum.

³₃ Considerate nunc, cetera quam sint provisae sapienter ad illam civium beate et honeste vivendi societatem; ea est enim | prima causa coeundi, et id hominibus effici ex re publica debet partim institutis, alia legibus. Principio disciplinam puerilem ingenuis, de qua Graeci multum frustra laborarunt, et in qua una Polybius noster hospes nostrorum institutorum negligentiam accusat, nullam certam aut destinatum legibus aut publice expositam aut unam omnium esse voluerunt. Nam . . .

[*Desiderantur paginae minimum quattuor.*]

Secundum Tullium, qui dicit ad militiam euntibus dari solitos esse custodes, a quibus primo anno regantur. (Servius ad Verg. Aen. V 546.)

M. Tullius de re publ. lib. IV: non modo ut Sparta, rapere ubi pueri et clepere discunt. (Non. p. 20. 4.)

De Cretensibus accepimus, quod in amores puerorum intemperantes fuerint, quod postea in Laconas et in totam Graeciam translatum est, adeo ut et Cicero dicat in libris de re publica opprobrio fuisse adulescentibus, si amatores non haberent. (Servius ad Verg. Aen. X 325.)

... nudari puberem. Ita sunt alte repetita [p. 113] quasi fundamenta quaedam verecundiae. Iuventutis vero exercitatio quam absurda in gymnasiis! quam levis ephoborum illa militia! quam contrectationes et amores soluti et liberi! mitto apud Eleos et Thebanos, apud quos in amore ingenuorum libido etiam permissam habet et solutam licentiam; Lacedaemonii ipsi, cum omnia concedunt in amore iuvenum [p. 114] praeter stuprum, tenui sane muro dissaepiunt id, quod excipiunt; complexus enim concubitusque permittunt palliis interiectis. Hic Laelius: Praeclare intellego, Scipio, te in iis Graeciae disciplinis, quas reprendis, cum populis nobilissimis malle quam cum tuo Platone luctari, quem ne attingis quidem, praesertim cum....

Plato . . quia deum ignoravit, in multis ita lapsus est, ut nemo deterius erraverit, in primis quod in libris civilibus omnia omnibus voluit esse communia. De patrimoniis tolerabile est, licet sit iniustum; nec enim aut obesse cuiquam debet, si sua industria plus habet, aut prodesse, si sua culpa minus; sed, ut dixi, potest aliquo modo ferri. Etiamne coniuges, etiamne liberi communes erunt? Non erit sanguinis ulla distinctio nec genus certum nec familiae nec cognationes nec adfinitates, sed sicut in gregibus pecudum confusa et indiscreta omnia, nulla erit in viris continentia, nulla in feminis pudicitia. Quis esse in utrisque amor coniugalis potest, in quibus non est certus aut proprius affectus? quis erit in patrem pius ignorans, unde sit natus? quis filium diliget, quem putabit alienum? Quin etiam feminis curiam reseravit, militiam et magistratus et imperia permisit. Quanta erit infelicitas urbis illius,

in qua virorum officia mulieres occupabunt! (*Lactantius epit.* 38. 1—5.)

M. Tullius de re publ. lib. IV: et noster Plato magis etiam quam Lycurgus, omnia qui prorsus iubet esse communia, ne quis civis propriam aut suam rem ullam queat dicere. (*Non. p. 362. 9 Merc., 361. 27 Quich.*)

M. Tullius de re publ. lib. IV: Ego vero eodem, quo ille Homerum redinitum coronis et delibutum unguentis emittit ex ea urbe, quam sibi ipse fingit.

(*Non. p. 308 sq.*)

M. Tullius de re publ. lib. IV: Censoris iudicium nihil fere damnato nisi ruborem offert. Itaque, ut omnis ea iudicatio versatur tantum modo in nomine, animadversio illa ignominia dicta est. (*Non. p. 24 in.*)

Idem de re publ. lib. IV: Horum † in severitatem dicitur inhorruisse primum civitas. (*Non. p. 423. 4.*)

M. Tullius de re publ. lib. IV: Nec vero mulieribus praefectus praepnatur, qui apud Graecos creari solet, sed sit censor, qui viros doceat moderari uxori-
bus. (*Non. p. 499. 13.*)

M. Tullius de re publ. lib. IV: Ita magnam habet vim disciplina verecundiae; carent temeto omnes mulieres. (*Non. p. 5. 14.*)

M. Tullius de re publ. lib. IV: Atque etiam si qua erat famosa, ei cognati osculum non ferebant. (*Non. p. 306. 3.*)

M. Tullius de re publ. lib. IV: Itaque a petendo petulantia, a procando, id est poscendo, procacitas nominata est. (*Non. p. 23 v. 18 et v. 24.*)

M. Tullius de re publ. lib. IV: Nolo enim eundem populum imperatorem et portitorem esse terrarum. Optimum autem et in privatis familiis et in re publica vectigal duco esse parsimoniam. (*Non. p. 24. 21.*)

Fidei proprietatem exemplo manifestavit M. Tullius de re publ. lib. IV: Fides enim nomen ipsum mihi videtur habere, cum fit, quod dicitur. (*Non. p. 24. 18.*)

Cicero de re publ. lib. IV: In cive excelso atque

homine nobili blanditiam, adsentationem, ambitionem
† meam esse levitatis. (*Non. p. 194. 27.*)

Intuere paululum ipsos de re publica libros, unde illum adfectum amantissimi civis ebibisti, quod nullus sit patriae consulendi modus aut finis bonis, intuere, obsecro te, et cerne, quantis ibi laudibus frugalitas et continentia praedicetur et erga coniugale vinculum fides castique, honesti ac probi mores. (*Augustinus epist. 91. 3 T. II p. 223 Bened.*)

10 *M. Tullius de re publ. lib. IV:* Admiror, nec re-
rum solum, sed verborum etiam elegantiam. Si iur-
gant, inquit. Benivolorum concertatio, non lis inimi-
corum, iurgium dicitur. *Et in sequenti:* Iurgare igitur
lex putat inter se vicinos, non litigare. (*Non. p. 430 sq.*)

15 *M. Tullius de re publ. lib. IV:* eosdem terminos
hominum curae atque vitae, sic pontificio iure sancti-
tudo sepulturae. (*Non. p. 174. 5.*)

M. Tullius de re publ. lib. IV: quod insepultos
reliquissent eos, quos e mari propter vim tempestatis
20 excipere non potuissent, innocentes necaverint. (*Non.*
p. 293. 24 Merc., 293. 43 Quich.)

M. Tullius de re publ. lib. IV: nec in hac dissen-
sione suscepi populi causam, sed bonorum. (*Nonius*
p. 519. 14.)

25 *Cic. in IV de re publ.:* Non enim facile valenti
populo resistitur, si aut nihil iuris impertias aut pa-
rum. (*Priscianus XV 4. 20 p. 76. 14 Hertz.*)

M. Tullius de re publ. lib. IV: Cui quidem utinam
vere fideliter † abundiente auguraverim. (*Nonius p.*
30 *469. 14.*)

Frustra hoc exclamante Cicerone, qui cum de poëtis
ageret: Ad quos cum accessit, inquit, clamor et ad-
probatio populi quasi magni cuiusdam et sapientis
magistri, quas illi obducunt tenebras, quos invehunt
35 metus, quas inflammant cupiditates! (*Augustinus de*
civ. dei II 14 ext.)

Negat Cicero, si duplicetur sibi aetas, habiturum se tempus, quo legat lyricos. (Seneca ep. 49. 5.)

- 10 *Sicut apud Ciceronem Scipio loquitur:* Cum artem
 10 ludicram scaenamque totam in probro ducerent, genus
 id hominum non modo honore civium reliquorum ca-
 rere, sed etiam tribu moveri notatione censoria vo-
 luerunt (*Romani*). (*Augustinus de civ. dei II 13.*)
- 11 *Quid autem hinc senserint Romani veteres, Cicero
 testatur in libris, quos de re publica scripsit, ubi Scipio
 disputans ait:* Numquam comoediae, nisi consuetudo
 vitae pateretur, probare sua theatris flagitia potuissent.
*Et Graeci quidem antiquiores vitiosae suae opinionis
 quandam convenientiam servaverunt, apud quos fuit etiam
 lege concessum, ut, quod vellet, comoedia, de quo vellet,
 nominatim diceret. Itaque, sicut in eisdem libris loqui-
 tur Africanus, quem illa non adtigit vel potius quem
 non vexavit? cui pepercit? Esto, populares homines
 improbos, in re publica seditiosos, Cleonem, Cleophon-
 tem, Hyperbolum laesit. Patiamur, inquit, etsi eius
 modi cives a censore melius est quam a poëta notari;
 sed Periclen, cum iam suae civitati maxima auctori-
 tate plurimos annos domi et belli praefuisset, violari
 versibus, et eos agi in scaena non plus decuit, quam
 si Plautus, inquit, noster voluisset aut Naevius Publico
 et Gnaeo Scipioni aut Caecilius Marco Catoni male
 25 dicere. Deinde paulo post:* Nostrae, inquit, contra duo-
 decim tabulae cum perpaucas res capite sanxissent,
 in his hanc quoque sancendam putaverunt, si quis
 occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam
 faceret flagitiumve alteri. Praeclare; iudiciis enim
 30 magistratum, disceptationibus legitimis propositam
 vitam, non poëtarum ingeniis, habere debemus nec
 probum audire nisi ea lege, ut respondere liceat et
 iudicio defendere. *Haec ex Ciceronis quarto de re pu-
 blica libro ad verbum excerpanda arbitratus sum non
 nullis propter faciliorem intellectum vel praetermissis vel
 paululum commutatis.... Dicit deinde alia et sic con-*

cludit hunc locum, ut ostendat veteribus displicuisse Romanis vel laudari quemquam in scaena vivum hominem vel vituperari. (Augustinus de civ. dei II 9.)

*Comoediam esse Cicero aut imitationem vitae, speculum 11
13
consuetudinis, imaginem veritatis. (Donat. de com. in. p. LVII Terent. ed. Westerh., p. XVI 9 Klotz.)*

Ad hanc convenientiam pertinet, quod etiam scaenicos actores earundem fabularum non parvo civitatis honore dignos existimarunt, siquidem, quod in eo quoque de re publica libro commemoratur, Aeschines Atheniensis, vir eloquentissimus, cum adulescens tragoedias actitavisset, rem publicam capessivit, et Aristodemum, tragicum item actorem, maximis de rebus pacis et belli legatum ad Philippum Athenienses saepe miserunt. (Augustinus de civ. dei II 11.)

Οὔτε γὰρ ἅπανα τέρψις μεμπτὸν οὔτε τῆς μουσικῆς 12
14
αὕτη τέλος, ἀλλ' ἡ μὲν ψυχαγωγία κατὰ τὸ συμβεβηκός, σκοπὸς δὲ ὁ προκειμένος ἢ πρὸς ἀρετὴν ἀφέλεια· ὅπερ πολλοὺς τε ἄλλους ἔλαθε καὶ τὸν ἐν τοῖς
20 Κικέρωνος τοῦ Ῥωμαίου πολιτικοῖς τὰ κατὰ μουσικῆς † ῥηθέντα· οὐ γὰρ ἔργω' ἂν φαίην ἐκείνω τὰ τοιαῦτα εἰρησθαι· πῶς γὰρ ἂν τις αὐτὸν ἰσχυρίζαιτο μουσικὴν λαιδορεῖν τε καὶ ὡς φαύλην εὐθύνειν τέχνην ἀρμονιῶν τε καὶ ῥυθμῶν ἀρετὰς τε καὶ κακίας διο-
25 ρίζουσαν; ἄνδρα, ὃς τὸ τηρικαῦτα ῥυθμοῖς μόνοις καὶ τούτοις ἀγεννέσι καὶ φαύλοις ἐπιδεικνύμενον Ῥώσκιον τὸν ὀρχηστὴν οὕτω σφόδρα ἐξεπλήττετο, ὥστε φάσκειν αὐτὸν προνοία θεῶν ἐς ἀνθρώπους παρελθεῖν. Καὶ γὰρ εἰ τις αὐτὸν φάσκει τὰ μὲν ἐν ἧ' συγγέγραφε πο-
30 λιτεία λέγειν ἔκουσίως, τὰ δὲ περὶ Ῥώσκιον προκειμένης ἔνεκεν ὑποθέσεως, ἀντιστρέφειν μὲν καὶ ἡμᾶς οὐδὲν κωλύσει τὸν αὐτὸν λόγον. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὕτως λάθοι τις ἂν ἀποδοκιμάζων μᾶλλον, ὅσον εἰς τὴν παροῦσαν σκέψιν, ἢ συνιστὰς τὸν ῥήτορα· ἀναξιόπιστος
35 γὰρ πρὸς ἀληθείας εὔρεσιν ἢ δικαίαν κρίσιν ὁ ταῖς

κατ' αὐλήν ἢ κατὰ τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν, ἀλλὰ μὴ ταῖς κατ' οὐσίαν δουλεύων ὑποθέσεσιν. Οἶμαι δὲ, ὡς οὐδ' ἂν αὐτὴν ἔψεγε ῥητορικὴν διὰ τοὺς δεκαζομένους τῶν ῥητόρων. Οὕτω δὴ καὶ εἰ τινες τῶν τεχνιτῶν διὰ τὸ τοῖς πολλοῖς ἀρέσκουσιν τὰ ἀγεννῆ μελωδοῦσιν, οὐ τῆς τέχνης τὸ αἰτίαμα. Ἀλλὰ καὶ ἡ πατρίς αὐτοῦ τοὺς μὲν ἐπὶ Νομᾶ καὶ τοὺς ὀλίγῳ μετ' αὐτὸν ἐπιτυγχάνοντας ἀγριωτέρους μουσικῆ παιδευομένους εἶχε, καθὰ καὶ αὐτὸς φησιν, ἰδίᾳ τε ἐν εὐωχίαις κοινῆ τε ἐν ἀπάσαις τελεταῖς σφίσι συνοργιαζούσῃ. (*Aristides Quint. de musica II p. 69—71. ed. Meibom.*)

Fac derivativa ab eo (ab armis): armarium, armamentum, armamentarium, armillae, quae nunc brachialia vocant. Sic Cicero in quarto de re publica. (Priscian. partit. XII vers. Aen. 1. 14 p. 462. 31.)

15

M. TULLII CICERONIS
DE RE PUBLICA
LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

Hoc libro Scipio, cum ad unum principem summam totius rei publicae administrationem ac procurationem deferri vellet, id maxime egisse videtur, ut perfectam eius imaginem informaret. Itaque, quantum videre licet, de paranda rei publicae gerendae scientia, de imperio summi magistratus sapienter definiendo, de officiorum rationibus exposuit. Ad hunc de ineundis cautionibus locum Maius recte referre videtur Quintiliani declamationem CCLXVIII contra contionatores seditiosos ex hoc Ciceronis libro repetitam. Ipse quidem Tullius, ut supra in adumbrando civitatis gubernatore Politicum Platonis, sic eiusdem librum de Legibus undecimum in impugnandis imperitibus illis oratoribus ob oculos habuisse videtur.

Quando res publica Romana talis erat, qualem illam¹
 describit Sallustius, non iam pessima ac flagitiosissima,
 sicut ipse ait, sed omnino nulla erat secundum istam
 rationem, quam disputatio de re publica inter magnos
 eius tum principes habita patefecit, sicut etiam ipse Tul-
 lius non Scipionis nec cuiusquam alterius, sed suo ser-
 mane loquens in principio quinti libri commemorato prius
 Ennii poetæ versu, quo dixerat:

Moribus antiquis res stat Romana virisque,
 quem quidem ille versum, inquit, vel brevitate vel
 veritate tamquam ex oraculo mihi quodam esse effa-
 tus videtur. Nam neque viri, nisi ita morata civitas
 fuisset, neque mores, nisi hi viri prae fuissent, aut fun-
 dare aut tam diu tenere potuissent tantam et tam
 fuse lateque imperantem rem publicam. Itaque ante
 nostram memoriam et mos ipse patrius praestantes
 viros adhibebat, et veterem morem ac maiorum in-
 stituta retinebant excellentes viri. Nostra vero aetas
 cum rem publicam sicut picturam accepisset egregiam,
 sed iam evanescentem vetustate, non modo eam co-
 loribus eisdem, quibus fuerat, renovare neglexit, sed
 ne id quidem curavit, ut formam saltem eius et ex-
 tremam tamquam liniamenta servaret. Quid enim ma-
 net ex antiquis moribus, quibus ille dixit rem stare
 Romanam? quos ita oblivione obsoletos videmus, ut
 non modo non colantur, sed iam ignorentur. Nam de
 viris quid dicam? Mores enim ipsi interierunt viro-
 rum penuria, cuius tanti mali non modo reddenda
 ratio nobis, sed etiam tamquam reis capitibus quodam
 modo dicenda causa est. Nostris enim vitiis, non casu
 aliquo, rem publicam verbo retinemus, re ipsa vero
 iam pridem amisimus. Haec Cicero fatebatur longe qui-
 dem post mortem Africani, quem in suis libris fecit de
 re publica disputare. (Augustinus de civ. dei II 21,
 Non. 417. 7.)

nihil esse tam regale quam explanationem [p. 247
 aequitatis, in qua iuris erat interpretatio, quod ius²
³

privati petere solebant a regibus, ob easque causas agri arvi et arbusti et pascui lati atque uberes definiebantur, qui essent regii [qui] colerenturque sine regum opera et labore, ut eos nulla privati negotii cura a populorum rebus abduceret. Nec vero quisquam privatus erat disceptator aut arbiter litis, sed p. 248] omnia conficiebantur iudiciis regiis. Et mihi quidem videtur Numa noster maxime tenuisse hunc morem veterem Graeciae regum. Nam ceteri, etsi hoc quoque munere fungebantur, magnam tamen partem bella gesserunt et eorum iura coluerunt; illa autem diuturna pax Numae mater huic urbi iuris et religionis fuit, qui legum etiam scriptor fuisset, quas scitis extare, quod quidem huius civis proprium, de quo agimus....

³
⁴ *M. Tullius de re publ. lib. V:* sed tamen ut bono patri familias colendi, aedificandi, ratiocinandi quidam usus opus est. (*Nonius p. 497. 19.*)

⁵ p. 253] radicum seminumque cognoscere num te offendet? *M.* Nihil, si modo opus extabit. *S.* Num id studium censes esse vilici? *M.* Minime; quippe cum agri culturam saepissime opera deficiat. *S.* Ergo, ut vilicus naturam agri novit, dispensator litteras scit, uterque autem se a scientiae delectatione ad efficiendi utilitatem refert, sic noster hic rector studuerit sane iuri et legibus cognoscendis, fontis quidem earum uti- p. 254] que perspexerit, sed se responsitando et lectitando et scriptitando ne impediatur, ut quasi dispensare rem publicam et in ea quodam modo vilicare possit, summi iuris peritissimus, sine quo iustus esse nemo ³⁰ potest, civilis non inperitus, sed ita, ut astrorum gubernator, physicorum medicus; uterque enim illis ad artem suam utitur, sed se a suo munere non inpedit. Illud autem videbit hic vir....

⁴
⁶ p. 199] civitatibus, in quibus expetunt laudem ³⁵ optumi et decus, ignominiam fugiunt ac dedecus. Nec vero tam metu poenae terrentur, quae est consti-

ta legibus, quam verecundia, quam natura homini
 edit quasi quendam vituperationis non iniustae timo-
 m. Hanc ille rector rerum publicarum auxit opi-
 tionibus perfecitque institutis et disciplinis, ut pudor
 ivis non minus a delictis arceret quam metus. Atque
 aec | quidem ad laudem pertinent, quae dici [p. 200
 atius uberiusque potuerunt.

Ad vitam autem usumque vivendi ea discripta ratio ⁵
 est iustis nuptiis, legitimis liberis, sanctis penatium ⁷
 deorum Larumque familiarium sedibus, ut omnes et
 communibus commodis et suis uterentur, nec bene
 vivi sine bona re publica posset nec esse quicquam
 civitate bene constituta beatius. Quocirca permirum
 mihi videri solet, quae sit tanta doc....

⁵ *Consumo igitur omne tempus considerans, quanta vis* ⁶
sit illius viri, quem nostris libris satis diligenter, ut tibi ⁸
quidem videmur, expressimus. Tenesne igitur, moderato-
rem illum rei publicae quo referre velimus omnia? Nam
sic quinto, ut opinor, in libro loquitur Scipio: Ut enim
²⁰ gubernatori cursus secundus, medico salus, imperatori
 victoria, sic huic moderatori rei publicae beata civium
 vita proposita est, ut opibus firma, copiis locuples,
 gloria ampla, virtute honesta sit; huius enim operis
 maximi inter homines atque optimi illum esse per-
²⁵ factorem volo. (*Cicero ad Att. VIII 11. 1.*)

Et ubi est, quod et vestrae litterae illum laudant
 patriae rectorem, qui populi utilitati magis consulat
 quam voluntati? (*Augustinus ep. 104. 7 ext. T. II p.*
292 Ben.)

³⁰ *Etiam Tullius hinc dissimulare non potuit in eisdem* ⁷
libris, quos de re publica scripsit, ubi loquitur de in- ⁹
stituendo principe civitatis, quem dicit alendum esse
gloria, et consequenter commemorat maiores suos multa
*mira atque praeclara gloriae cupiditate fecisse. (*Augu-**

³⁵ *stinus de civ. dei V 13.)*

Tullius in libris de re publica scripsit scilicet prin-
 cipem civitatis gloria esse alendum, et tam diu stare

rem publicam, quam diu ab omnibus honor principi exhiberetur. (*Petrus Pictaviensis ad calumn. Bibl. PP. Lugd. Tom. XXII p. 824.*)

M. Tullius de re publ. lib. V: Tum virtute, labore, industria tueretur summi viri indolem, nisi nimis animose ferox natura illum nescio quo... (*Nonius p. 233. 25.*)

M. Tullius de re publ. lib. V: quae virtus fortitudo vocatur, in qua est magnitudo animi, mortis dolorisque magna contemptio. (*Non. p. 201. 29.*)

8
10 *M. Tullius de re publ. lib. V:* Marcellus ut acer et pugnax, Maximus ut consideratus et lentus. (*Nonius p. 337. 30.*)

'Orbi' pro orbe Ciceronem de re publica libro V: orbi terrarum comprehensos... et frequenter antiquos ita locutos Plinius eodem libro VI notat. (*Charisius I p. 139. 17 Keil.*)

M. Tullius de re publ. lib. V: quod molestiis senectutis suae vestras familias impertire posset. (*Nonius p. 37. 25.*)

9
11 *Postea hoc etiam addidit insulsissime (Seneca):* 'Apud ipsum quoque', inquit, 'Ciceronem invenies etiam in prosa oratione quaedam, ex quibus intellegas illum non perdidisse operam, quod Ennium legit.' Ponit deinde, quae apud Ciceronem reprehendat quasi Enniana, quod ita scripserit in libris de re publica: ut Menelao Laconi quaedam fuit suaviloquens iucunditas, et quod alio loco dixerit: breviloquentiam in dicendo colat. (*Gellius XII 2. 6 sq.*)

Horum obstinatione libertatem temeritas, constantiam audacia praeceps, eloquentiam inanis quaedam imitatur fluentia loquendi, quarum artium scaevitate, ut Tullius adseverat, nefas est religionem decipi iudicantis. Ait enim: Cumque nihil tam incorruptum esse debeat in re publica quam suffragium, quam sententia, non intellego, cur, qui ea pecunia corruperit, poena dignus sit, qui eloquentia, laudem etiam ferat. Mihi quidem hoc plus

mali facere videtur, qui oratione, quam qui pretio iudicem corrumpit, quod pecunia corrumpere pudentem nemo potest, dicendo potest. (*Ammianus Marcellinus XXX 4. 10.*)

⁵ *M. Tullius de re publ. lib. V:* Quae cum Scipio dixisset, admodum probans Mummius; erat enim odio † quorum rhetorum inbutus... (*Nonius p. 521. 12.*)

Cicero de re publica libro V: tum in optimam segetem praeclara essent sparsa semina. (*Comment. anon. ad Verg. Georg. I in. apud Bandin. catal. lat. bibl. Laur. II p. 348.*)

M. TULLII CICERONIS

DE RE PUBLICA

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

Quas res sexto libro complexus sit Cicero, maxima ex parte ignoramus; nam minutiora et dissoluta fragmenta parum nos edocent. Quamquam, si ea emendate a grammaticis adferuntur, constat in sexto quoque libro continuatum esse de rei publicae rectore sermonem; item dictum de seditionibus rerumque publicarum conversionibus earumque causis, ut luxu, ambitione, libidine, depravatis moribus. Sed tamen de religione certe in hac postrema operis parte quin disputatum fuerit, dubium non videtur; nam et Laelii de religione oratio commemoratur, nec ad illum somnii admirabilem epilogum potuit nisi hac ratione perveniri. Actum praeterea est de praemiis virtutis et de immortalitate animorum, cuius utriusque rei testem habemus Macrobius in commentatione somnii, eaque Platonis imitatio fuit, qui postremam eamque satis magnam librorum de re publica partem in eo argumento consumpsit. Enumeratis igitur iis, quae inter homines habentur, virtutis praemiis, cum ea satis facere non viderentur, immo nulla aliquando essent, sermo Ciceronis paulatim eo delapsus est, ut

in dialogo bonis viris et bene de re publica meritis post obitum aeterna praemia et caelestia esse rependenda adseveraret. Quod cum ita sit, immortales esse animos necesse est; de quo praecepto cum aliis locis praeclare disseruit Cicero, tum in hoc libro non perfunctoria oratione disputavisse censendus est. Tum quia Plato in Politiae suae extrema parte virum quandam ad vitam revocatum finxit eumque praemia bonorum et malorum supplicia, quae viderat, narrantem induxit, Cicero quoque defensa Platonis narratione contra derisores quosdam aliam similis artificii fabulam componit hominis non illius quidem reviviscentis, sed narrantis somnium, quo demonstraret ampliora virtutum manere praemia, quam orbis vitae humanae habere soleret. Atque ita haec de re publica disputatio nobilissima conclusa est.

¹
1 *M. Tullius de re publ. lib. VI:* Totam igitur expectas prudentiam huius rectoris, quae ipsum nomen hoc nacta est ex providendo. (*Nonius p. 42. 3.*)

In Politia sua dicit Tullius rei publicae rectorem summum virum et doctissimum esse debere, ita ut sapiens sit et iustus et temperans et eloquens, ut possit facile currente eloquentia animi secreta ad regendam plebem exprimere. Scire etiam debet ius, Graecas nosse litteras, quod Catonis facto probatur, qui in summa senectute Graecis litteris operam dans indicavit, quantum utilitatis haberent. (Commentarius ms. in Cic. de invent. ap. Osann. p. 349.)

M. Tullius de re publ. lib. VI: Quam ob rem se comparet hic civis ita necesse est, ut sit contra haec, quae statum civitatis permovent, semper armatus. 15 (*Nonius p. 256. 23.*)

Seditionis proprietas a M. Tullio manifestata est in lib. de re publica VI: Eaque dissensio civium, quod seorsum eunt alii ad alios, seditio dicitur. (*Nonius p. 25. 3 et Servius ad Verg. Aen. I 149.*) 20

M. Tullius de re publ. lib. VI: Et vero in dissensione civili, cum boni plus quam multi valent, expendendos civis, non numerandos puto. (*Non. p. 519. 14.*)

M. Tullius de re publ. lib. VI: Graves enim do-

minae cogitationum lubricitates infinita quaedam cogunt atque imperant, quae quia nec expleri nec satiari ullo modo possunt, ad omne facinus impellunt eos, quos inlecebris suis incenderunt. (*Non. 424. 28.*)

⁵ 'Ferocia' pro ferocitate. *M. Tullius de re publica lib. VI*: qui contuderit eius vim et ecfrenatam illam ferociam. (*Non. 492. 1.*)

Cicero in libro sexto de re publica ita scripsit: Quod ² quidem eo fuit maius, quia, cum causa pari collegae ² essent, non modo invidia pari non erant, sed etiam ¹⁰ Claudii invidiam Gracchi caritas deprecabatur. (*Gellius VII 16. 11, Nonius p. 290. 15.*)

M. Tullius de re publ. lib. VI: Qui † numero optumatum et principum optulit is vocibus et gravitatis ¹⁵ suae liquit illum tristem et plenum dignitatis sonum. (*Nonius p. 409. 26.*)

M. Tullius de re publ. lib. VI: ut, quem ad modum scribit ille, cotidiano in forum mille hominum cum palliis conchylio tinctis descenderent. (*Nonius* ²⁰ *p. 501. 27.*)

M. Tullius de re publ. lib. VI: in his, ut meminitis, concursu levissimae multitudinis et aere congesto funus desubito esset ornatum. (*Non. p. 517. 32.*)

M. Tullius de re publ. lib. VI: Firmiter enim ²⁵ iores nostri stabilita matrimonia esse voluerunt. (*Non. p. 512. 24 et Priscian. XV 3. 13 p. 70. 11 Hertz.*)

M. Tullius de re publ. lib. VI: Oratio Laelii, quam omnes habemus in manibus, quam simpuvia pontificum dis immortalibus grata sint Samiaequae, ut ³⁰ is scribit, capudines. (*Nonius p. 398. 26.*)

Imitatione Platonis Cicero de re publica scribens locum etiam de Eris Pamphili reditu in vitam, qui, ut ³ ait, rogo impositus revixisset multaue de inferis secreta narrasset, non fabulosa, ut ille, assimilatione ³ compositus est, sed sollertis somnii rationabili quadam ³⁵ imaginatione composuit videlicet scite significans haec, quae de animae immortalitate dicerentur caeloque, non

somniantium philosophorum esse commenta nec fabulas incredibiles, quas Epicurei derident, sed prudentium coniecturas. *Insinuat Scipionem illum, qui Karthagine subiugata cognomen familiae peperit Africanum, huic Scipioni, Pauli filio, futuras a propinquis insidias et fatalis metae denuntiare curriculum, quod necessitate numerorum in vitae perfectae tempora coartetur, ponitque illum aetatis suae quinquagesimo ac sexto anno duobus in se coëuntibus numeris absolutam caelo animam, unde acceperat, redditurum, quod et immortalis esset animi mentisque substantia et bene meritis de re publica patriaeque custodibus lactei circuli lucida ac candens habitatio deberetur. (Favonius Eulogius comm. ad somn. Scip. p. 401 Or.)*

⁴ *Non nulli nostri propter quoddam praeclarissimum loquendi genus et propter non nulla, quae veraciter sentit, amantes Platonem dicunt eum aliquid simile nobis etiam de mortuorum resurrectione sensisse. Quod quidem sic tangit in libris de re publica Tullius, ut eum lusisse potius quam † quod id verum esse adfirmet dicere voluisse. Inducit enim hominem revixisse et narrasse quaedam, quae Platonice disputationibus congruebant. (Augustinus de civ. dei XXII 28.)*

⁵ *In hoc vel maxime operis similitudinem servavit imitatio, quod, cum Plato in voluminis (de re publ.) conclusione a quodam vitae reddito, quam reliquisse videbatur, indicari faciat, qui sit exutarum corporibus status animarum, adiecta quadam sphaerarum vel siderum non otiosa descriptione, rerum facies non dissimilia significans a Tulliano Scipione per quietem sibi ingesta narratur. (Macrobius in somn. Scip. I 1. 2.)*

⁶ *Hunc ordinem Tullius non minore iudicio reservans quam ingenio repertus est. Postquam in omni rei publicae otio ac negotio palmam iustitiae disputando dedit, sacras immortalium animarum sedes et caelestium arcana regionum in ipso consummati operis fastigio locavit indicans, quo his perveniendum vel potius reverten-*

dum sit, qui rem publicam cum prudentia, iustitia, fortitudine ac moderatione tractaverint. Sed ille Platonicus secretorum relator Er quidam nomine fuit, natione Pamphylus, miles officio, qui cum vulneribus in proelio acceptis vitam effudisse visus duodecimo demum die inter ceteros una peremptos ultimo esset honorandus igne, subito seu recepta anima seu retenta, quicquid emensis inter utramque vitam diebus egerat videratve, tamquam publicum professus indicium humano generi enuntiavit. Hanc fabulam Cicero licet ab indoctis quasi ipse veri conscius doleat irrisam, exemplum tamen stolidae reprehensionis vitans excitari narraturum quam reviviscere maluit.

Ac prius quam somnii verba consulamus, enodandum nobis est, a quo genere hominum Tullius memoret vel irrisam Platonis fabulam vel, ne sibi idem eveniat, non vereri. Nec enim his verbis vult inperitum vulgus intellegi, sed genus hominum veri ignarum sub peritiae ostentatione, quippe quos et legisse talia et ad reprehendum animatos constaret. Dicemus igitur, et quos in tantum philosophum referat quandam censurae exercuisse levitatem, quisve eorum etiam scriptam reliquerit accusationem.... Epicureorum tota factio aequo semper errore a vero devia et illa semper existimans ridenda, quae nesciat, sacrum volumen et augustissima irrisit naturae seria. Colotes vero inter Epicuri auditores loquacitate notabilior etiam in librum rettulit, quae de hoc amarius cavillatus est. Sed cetera, quae iniuria notavit, siquidem ad somnium, de quo hic procedit sermo, non attinent, hoc loco nobis omittenda sunt; illam calumniam persequemur, quae nisi supplotetur, manebit Ciceroni cum Platone communis. Ait a philosopho fabulam non oportuisse confingi, quoniam nullum figmenti genus veri professoribus conveniret. Cur enim, inquit, si rerum caelestium notionem, si habitum nos animarum docere voluisti, non simplici et absoluta hoc insinuatione curatum est, sed quaesita persona casusque excogitata novitas et composita advocati scaena figmenti ipsam quaerendi veri

ianuam mendacio polluerunt? Haec quoniam, dum de Platonico Ere iactantur, etiam quietem Africani nostri somniantis incusant, . . . resistamus urgenti, et frustra arguens refellatur, ut una calumnia dissoluta utriusque factum incolumem, ut fas est, retineat dignitatem. (Ma- 5

crobius comment. in somn. Scip. I 1. 8—2. 5.)

8
8 *Scipionem ipsum haec occasio ad narrandum somnium provocavit, quod longo tempore se testatus est silentio condidisse. Cum enim Laelius quereretur nullas Nasicae statuas in publico in interfecti tyranni remunerationem 10 locatas, respondit Scipio post alia in haec verba: Sed quamquam sapientibus conscientia ipsa factorum egregiorum amplissimum virtutis est praemium, tamen illa divina virtus non statuas plumbo inhaerentes nec triumphos arescentibus laureis, sed stabiliora quae- 15 dam et viridiora praemiorum genera desiderat. Quae tandem ista sunt, inquit Laelius? Tum Scipio: Patimini me, quoniam tertium diem iam feriatum sumus, et cetera, quibus ad narrationem somni venit docens illa esse stabiliora et viridiora praemiorum genera, quae ipse 20 vidisset in caelo bonis rerum publicarum servata rectoribus. (Macrob. I 4. 2 sq.)*

SOMNIUM.

9(1) *Cum in Africam venissem M'. Manilio consuli ad quartam legionem tribunus, ut scitis, militum, nihil mihi fuit potius, quam ut Masinissam convenirem 25 regem, familiae nostrae iustis de causis amicissimum. Ad quem ut veni, complexus me senex conlacrimavit aliquantoque post suspexit ad caelum et: Grates, inquit, tibi ago, summe Sol, vobisque, reliqui Caelites, quod, ante quam ex hac vita migro, conspicio in meo 30 regno et his tectis P. Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor; itaque numquam ex animo meo discedit illius optimi atque invictissimi viri memoria. Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra re*

publica percontatus est, multisque verbis ultro citroque habitis ille nobis consumptus est dies.

Post autem apparatu regio accepti sermonem in¹⁰
 multam noctem produximus, cum senex nihil nisi de
 5 Africano loqueretur omniaque eius non facta solum,
 sed etiam dicta meminisset. Deinde, ut cubitum dis-
 cessimus, me et de via fessum, et qui ad multam
 noctem vigilassem, artior quam solebat somnus com-
 plexus est. Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod
 10 eramus locuti; fit enim fere, ut cogitationes sermones-
 que nostri pariant aliquid in somno tale, quale de
 Homero scribit Ennius, de quo videlicet saepissime
 vigilans solebat cogitare et loqui) Africanus se osten-
 dit ea forma, quae mihi ex imagine eius quam ex
 15 ipso erat notior; quem ubi agnovi, equidem cohorrui,
 sed ille: Ades, inquit, animo et omitte timorem, Scipio,
 et, quae dicam, trade memoriae.

Videsne illam urbem, quae parere populo Romano¹¹⁽²⁾
 coacta per me renovat pristina bella nec potest qui-
 20 escere? (ostendebat autem Karthaginem de excelso et
 pleno stellarum illustri et claro quodam loco) ad
 quam tu oppugnandam nunc venis paene miles. Hanc
 hoc biennio consul evertes, eritque cognomen id tibi
 per te partum, quod habes adhuc a nobis heredita-
 25 rium. Cum autem Karthaginem deleveris, triumphum
 egeris censorque fueris et obieris legatus Aegyptum,
 Syriam, Asiam, Graeciam, deligere iterum consul ab-
 sens bellumque maximum conficies, Numantiam ex-
 cindes. Sed cum eris curru in Capitolium invectus,
 30 offendes rem publicam consiliis perturbatam nepotis mei.

Hic tu, Africane, ostendas oportebit patriae lumen¹²
 animi, ingenii consiliique tui. Sed eius temporis an-
 cipitem video quasi fatorum viam. Nam cum aetas
 tua septenos octiens solis anfractus reditusque con-
 35 verterit, duoque ii numeri, quorum uterque plenus
 alter altera de causa habetur, circuitu naturali sum-
 mam tibi fatalem confecerint, in te unum atque in

tuum nomen se tota convertet civitas, te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur, tu eris unus, in quo nitatur civitatis salus, ac, ne multa, dictator rem publicam constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cum exclamasset Laelius ingemuissentque vehementius ceteri, leniter arridens Scipio: St! quaeso, inquit, ne me e somno excitetis, et parumper audite cetera.

13 (3) Sed quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rem
13 publicam, sic habeto: omnibus, qui patriam conserva- 10
verint, adiuverint, auxerint, certum esse in caelo de-
finitum locum, ubi beati aevo sempiterno fruuntur;
nihil est enim illi principi deo, qui omnem mun-
dum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius quam
concilia coetusque hominum iure sociati, quae civitates 15
appellantur; harum rectores et conservatores hinc pro-
fecti huc revertuntur.

14 Hic ego, etsi eram perterritus non tam mortis metu
14 quam insidiarum a meis, quaesivi tamen, viveretne
ipse et Paulus pater et alii, quos nos extinctos arbi- 20
traremur. Immo vero, inquit, hi vivunt, qui e corpo-
rum vinculis tamquam e carcere evolaverunt, vestra
vero, quae dicitur, vita mors est. Quin tu aspicias ad
te venientem Paulum patrem? Quem ut vidi, equi-
dem vim lacrimarum profudi, ille autem me complexus 25
atque osculans flere prohibebat.

15 Atque ego ut primum fletu represso loqui posse
15 coepi, Quaeso, inquam, pater sanctissime atque optime,
quoniam haec est vita, ut Africanum audio dicere, quid
moror in terris? quin huc ad vos venire propero? 30
Non est ita, inquit ille. Nisi enim deus is, cuius hoc
templum est omne, quod conspicias, istis te corporis
custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest.
Homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur
illum globum, quem in hoc templo medium vides, 35
quae terra dicitur, iisque animus datus est ex illis
sempiternis ignibus, quae sidera et stellas vocatis,

quae globosae et rotundae, divinis animatae mentibus,
 circulos suos orbesque conficiunt celeritate mirabili.
 Quare et tibi, Publi, et piis omnibus retinendus ani-
 mus est in custodia corporis nec iniussu eius, a quo
 5 ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est,
 ne munus humanum adsignatum a deo defugisse vi-
 deamini. Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, ¹⁶
 qui te genui, iustitiam cole et pietatem, quae cum ¹⁶
 magna in parentibus et propinquis, tum in patria
 10 maxima est; ea vita via est in caelum et in hunc
 coetum eorum, qui iam vixerunt et corpore laxati
 illum incolunt locum, quem vides, (erat autem is
 splendidissimo candore inter flammam elucens)
 quem vos, ut a Graiis accepistis, orbem lacteum nun-
 15 cupatis; ex quo omnia mihi contemplanti praeclara
 cetera et mirabilia videbantur. Erant autem eae stel-
 lae, quas numquam ex hoc loco vidimus, et eae ma-
 gnitudines omnium, quas esse numquam suspicati su-
 mus, ex quibus erat ea minima, quae ultima a caelo,
 20 citima a terris luce lucebat aliena. Stellarum autem
 globi terrae magnitudinem facile vincebant. Iam ipsa
 terra ita mihi parva visa est, ut me imperii nostri,
 quo quasi punctum eius attingimus, paeniteret.

Quam cum magis intuerer, Quaeso, inquit Africa-¹⁷⁽⁴⁾
 25 nus, quousque humi defixa tua mens erit? Nonne ¹⁷
 aspicias, quae in templa veneris? Novem tibi orbi-
 bus vel potius globis conexas sunt omnia, quorum
 unus est caelestis, extumus, qui reliquos omnes com-
 plectitur, summus ipse deus arcens et continens ce-
 30 teros; in quo sunt infixi illi, qui volvuntur, stella-
 rum cursus sempiterni; cui subiecti sunt septem, qui
 versantur retro contrario motu atque caelum; ex
 quibus unum globum possidet illa, quam in terris
 Saturniam nominant. Deinde est hominum generi
 35 prosperus et salutaris ille fulgor, qui dicitur Iovis;
 tum rutilus horribilisque terris, quem Martium dici-
 tis; deinde subter mediam fere regionem sol obtinet,

dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret et compleat. Hunc ut comites consequuntur Veneris alter, alter Mercurii cursus, in infimoque orbe luna radiis solis accensa convertitur. 5
 Infra autem iam nihil est nisi mortale et caducum praeter animos munere deorum hominum generi datos, supra lunam sunt aeterna omnia. Nam ea, quae est media et nona, tellus, neque movetur et infima est, et in eam feruntur omnia nutu suo pondera. 10

18(5) Quae cum intuerer stupens, ut me recepi, Quid?
 18 hic, inquam, quis est, qui complet aures meas tantus et tam dulcis sonus? Hic est, inquit, ille, qui intervallis disiunctus imparibus, sed tamen pro rata parte ratione distinctis impulsu et motu ipsorum orbium efficitur et acuta cum gravibus temperans varios aequabiliter concentus efficit; nec enim silentio tanti motus incitari possunt, et natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acute sonent. Quam ob causam summus ille caeli stellifer cursus, 20 cuius conversio est concitator, acuto et excitato movetur sono, gravissimo autem hic lunaris atque infimus; nam terra nona immobilis manens una sede semper haeret complexa medium mundi locum. Illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est duorum, 25 septem efficiunt distinctos intervallis sonos, qui numerus rerum omnium fere nodus est; quod docti homines nervis imitati atque cantibus aperuerunt sibi reditum in hunc locum, sicut alii, qui praestantibus 19 ingeniis in vita humana divina studia coluerunt. Hoc sonitu oppletas aures hominum obsurduerunt; nec est ullus hebetior sensus in vobis, sicut, ubi Nilus ad illa, quae Catadupa nominantur, praecipitat ex altissimis montibus, ea gens, quae illum locum adcolit, propter magnitudinem sonitus sensu audiendi caret. Hic vero 35 tantus est totius mundi incitatissima conversione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint,

sicut intueri solem adversum nequitis, eiusque radiis acies vestra sensusque vincitur. Haec ego admirans referebam tamen oculos ad terram identidem.

Tum Africanus: Sentio, inquit, te sedem etiam ¹⁹⁽⁶⁾
⁵ nunc hominum ac domum contemplari; quae si tibi ²⁰
 parva, ut est, ita videtur, haec caelestia semper spec-
 tato, illa humana contemnit. Tu enim quam cele-
 britatem sermonis hominum aut quam expetendam
¹⁰ consequi gloriam potes? Vides habitari in terra raris
 et angustis in locis et in ipsis quasi maculis, ubi
 habitat, vastas solitudines interiectas, eosque, qui
 incolunt terram, non modo interruptos ita esse, ut
 nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit, sed
¹⁵ partim obliquos, partim transversos, partim etiam ad-
 versos stare vobis; a quibus expectare gloriam certe
 nullam potestis.

Cernis autem eandem terram quasi quibusdam redi-²⁰
 mitam et circumdatam cingulis, e quibus duos maxime ²¹
 inter se diversos et caeli verticibus ipsis ex utraque
²⁰ parte subnixos obriguisse pruina vides, medium autem
 illum et maximum solis ardore torreri. Duo sunt
 habitabiles, quorum australis ille, in quo qui insistunt,
 adversa vobis urgent vestigia, nihil ad vestrum ge-
 nus; hic autem alter subiectus aquiloni, quem inco-
²⁵ litis, cerne quam tenui vos parte contingat. Omnis
 enim terra, quae colitur a vobis, angustata verticibus,
 lateribus latior, parva quaedam insula est circumfusa
 illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quem Ocea-
 num appellatis in terris, qui tamen tanto nomine
³⁰ quam sit parvus, vides. Ex his ipsis cultis notisque ²²
 terris num aut tuum aut cuiusquam nostrum nomen vel
 Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit vel
 illum Gangem tranare? Quis in reliquis orientis aut
 obeuntis solis ultimis aut aquilonis austrive partibus
³⁵ tuum nomen audiet? quibus amputatis cernis profecto
 quantis in angustiis vestra se gloria dilatari velit. Ipsi
 autem, qui de nobis loquuntur, quam loquentur diu?

21(7) **Quin etiam si cupiat proles illa futurorum ho-**
 23 **minum deinceps laudes unius cuiusque nostrum a pa-**
tribus acceptas posteris prodere, tamen propter elu-
viones exustionesque terrarum, quas accidere tempore
certo necesse est, non modo [non] aeternam, sed ne diu- 5
turnam quidem gloriam adsequi possumus. Quid autem
interest ab iis, qui postea nascentur, sermonem fore
de te, cum ab iis nullus fuerit, qui ante nati sunt?
 22 **qui nec pauciores et certe meliores fuerunt viri, prae-**
 24 **sertim cum apud eos ipsos, a quibus audiri nomen** 10
nostrum potest, nemo unius anni memoriam consequi
possit. Homines enim populariter annum tantum modo
solis, id est unius astri, reditu metiuntur; cum autem
ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra
redierint eandemque totius caeli discriptionem longis 15
intervallis rettulerint, tum ille vere vertens annus
appellari potest; in quo vix dicere audeo quam multa
hominum saecula teneantur. Namque ut olim deficere
sol hominibus exstinguique visus est, cum Romuli ani-
mus haec ipsa in templa penetravit, quandoque ab 20
eadem parte sol eodemque tempore iterum defecerit,
tum signis omnibus ad principium stellisque revocatis
expletum annum habeto; cuius quidem anni nondum
vicesimam partem scito esse conversam.
 23 **Quocirca si reditum in hunc locum desperaveris,** 25
 25 **in quo omnia sunt magnis et praestantibus viris,**
quanti tandem est ista hominum gloria, quae perti-
nere vix ad unius anni partem exigam potest? Igitur
alte spectare si voles atque hanc sedem et aeternam
domum contueri, neque te sermonibus vulgi dedideris 30
nec in praemiis humanis spem posueris rerum tua-
rum; suis te oportet inlecebris ipsa virtus trahat ad
verum decus, quid de te alii loquantur, ipsi videant,
sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille et an-
gustiis cingitur iis regionum, quas vides, nec umquam 35
de ullo perennis fuit et obruitur hominum interitu et
oblivione posteritatis extinguitur.

Quae cum dixisset, Ego vero, inquam, Africane,²⁴⁽⁸⁾
 siquidem bene meritis de patria quasi limes ad caeli²⁶
 aditum patet, quamquam a pueritia vestigiis ingressus
 patris et tuis decori vestro non defui, nunc tamen
 5 tanto praemio exposito enitar multo vigilantius. Et
 ille: Tu vero enitere et sic habeto, non esse te mor-
 talem, sed corpus hoc; nec enim tu is es, quem forma
 ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque, non
 ea figura, quae digito demonstrari potest. Deum te
 10 igitur scito esse, siquidem est deus, qui viget, qui
 sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit et
 moderatur et movet id corpus, cui praepositus est,
 quam hunc mundum ille princeps deus; et ut mun-
 dum ex quadam parte mortalem ipse deus aeternus,
 15 sic fragile corpus animus sempiternus movet.

Nam quod semper movetur, aeternum est; quod²⁵
 autem motum adfert alicui, quodque ipsum agitur²⁷
 aliunde, quando finem habet motus, vivendi finem ha-
 beat necesse est. Solum igitur, quod sese movet,
 20 quia numquam deseritur a se, numquam ne moveri
 quidem desinit; quin etiam ceteris, quae moventur,
 hic fons, hoc principium est movendi. Principii autem
 nulla est origo; nam ex principio oriuntur omnia,
 ipsum autem nulla ex re alia nasci potest; nec enim
 25 esset id principium, quod gigneretur aliunde; quodsi
 numquam oritur, ne occidit quidem umquam. Nam
 principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur
 nec ex se aliud creabit, siquidem necesse est a principio
 oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo sit,
 30 quod ipsum a se movetur; id autem nec nasci potest
 nec mori; vel concidat omne caelum omnisque natura
 et consistat necesse est nec vim ullam nanciscatur,
 qua a primo impulsa moveatur.

Cum pateat igitur aeternum id esse, quod a se²⁶⁽⁹⁾
 35 ipso moveatur, quis est, qui hanc naturam animis esse
 tributam neget? Inanimum est enim omne, quod pulsu
 agitur externo; quod autem est animal, id motu

cietur interiore et suo; nam haec est propria natura animi atque vis; quae si est una ex omnibus, quae sese moveat, neque nata certe est et aeterna est.

29 Hanc tu exerce optimis in rebus! sunt autem optimae curae de salute patriae, quibus agitatus et exercitatus 5 animus velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit; idque ocius faciet, si iam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras et ea, quae extra erunt, contemplans quam maxime se a corpore abstrahet. Namque eorum animi, qui se corporis voluptatibus 10 dederunt earumque se quasi ministros prae-buerunt impulsuque libidinum voluptatibus oboedientium deorum et hominum iura violaverunt, corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur nec hunc in locum nisi multis exagitati saeculis revertuntur. Ille 15 discessit; ego somno solutus sum.

LIBRORUM DE RE PUBLICA INCERTORUM FRAGMENTA.

1. *Nonius p. 321. 17 M. Tullius de re publica*: idque ipsa natura non invitaret solum, sed etiam cogeret.

2. *Diomedes I p. 339. 31 Keil. Non nulli veterum etiam activo more tempus futurum imperativo modo ex 20 verbis quoque passivae declinationis usurpaverunt, ut Tullius in dialogis de re publica nitito, cum 'nitor' sit positio verbi.*

3. *Diomedes I p. 374. 17 'Extello' legimus crebro apud veteres, ut Cicero de re publica excellunt.* 25

4. *Victorinus explanat. in rhetoricam Cic. p. 156. 4 Halm. (p. 3. 4 schol. Cic. Orell.) Haec virtus in rhetoricis a Cicerone eadem ponitur, quae sapientia. Alibi vero, id est in libris de re publica, ab eodem Cicerone illa virtus dicitur, quae prudentia.* 30

5. *Servius ad Verg. Aen. VI 877 Rhetorice spem*

laudat in puero (*Vergilius*), quia facta non invenit. Est autem *Ciceronis* in dialogo: Fanni, causa difficilis laudare puerum; non enim res laudanda, sed spes est.

6. *Lactant. inst. div. I 18. 11 sqq. Apud Ennium sic loquitur Africanus:*

Si fas endo plagas caelestum ascendere cuiquam est,

Mi soli caeli maxima porta patet,

scilicet quia magnam partem generis humani exstinxit ac perdidit. O quantis in tenebris, *Africane*, versatus es!

10 vel potius o poëta, qui per caedes et sanguinem patere hominibus in caelum ascensum putaveris! Cui vanitati etiam *Cicero* adsensit. Est vero, inquit, *Africane*; nam et *Herculi* eadem ista porta patuit.

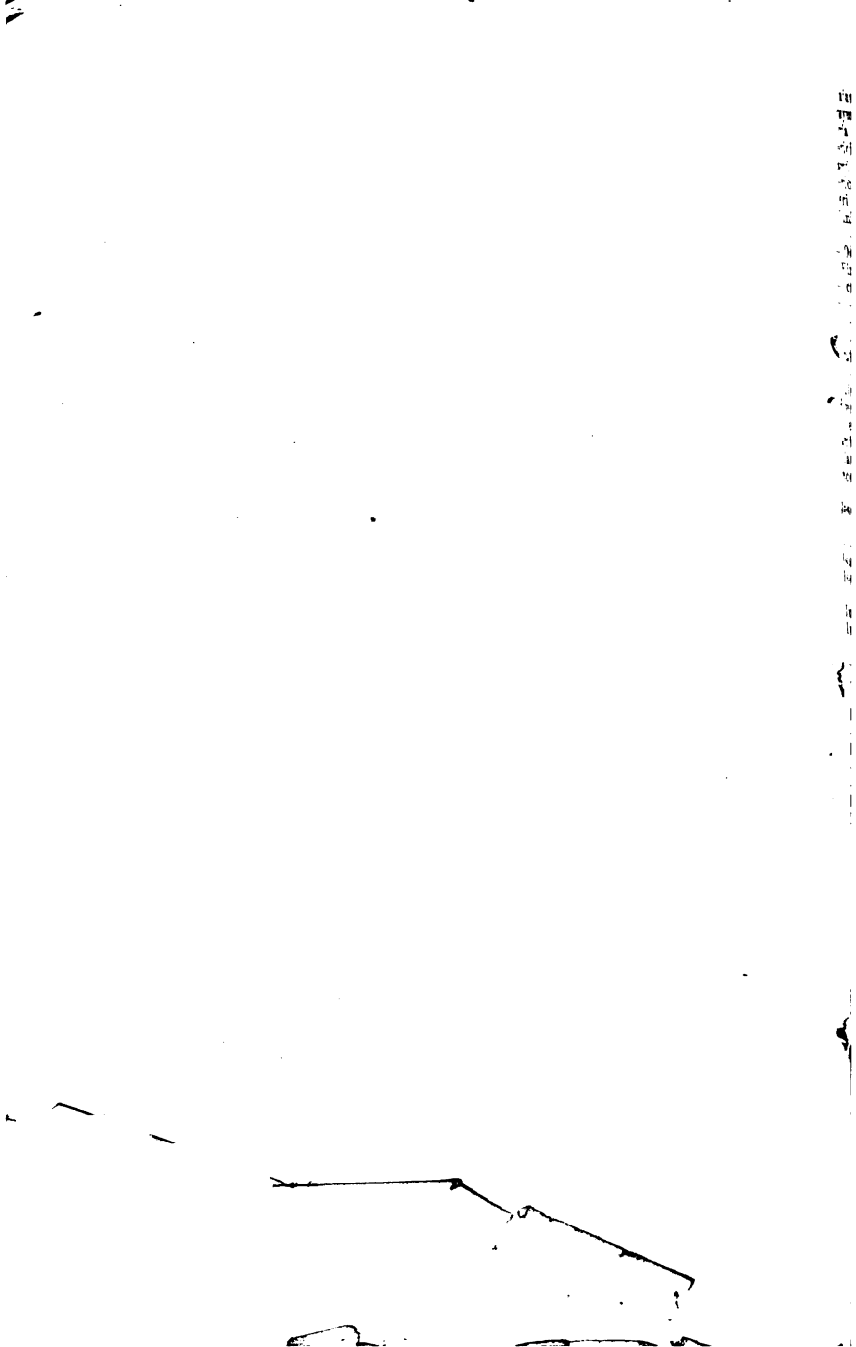
7. *Seneca epist. 108. 32 sq. Eosdem libros (de re publica) cum grammaticus explicuit, primum verba expressa reapse dici a Cicerone, id est 're ipsa', in commentarium refert, nec minus sepe, id est 'se ipse'. Deinde transit ad ea, quae consuetudo saeculi mutavit, tamquam ait Cicero: Quoniam sumus ab ipsa calce*
20 *eius interpellatione revocati. Hanc, quam nunc in circo 'cretam' vocamus, 'calcem' antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus et in primis illos de Africano scriptos:*

cui nemo civis neque hostis

25 Quivit pro factis reddere par pretium.

8. *Anonymus Paradoxa Koronne apud Bielowsk. Pompeii Trogi fragm. p. XV sq. Recte Cicero in libris de re publica scripsit: Quicumque epulis et conviviis et sumptibus existimationem hominum sibi conciliant,*
30 *palam ostendunt sibi verum decus, quod ex virtute ac dignitate nascitur, deficere.*

9. *Cod. manuscr. n. 458 p. 82 biblioth. Ossolinianae: Cicero de re publica: leniter atque placide fides, non vi et impetu, concuti debere...*

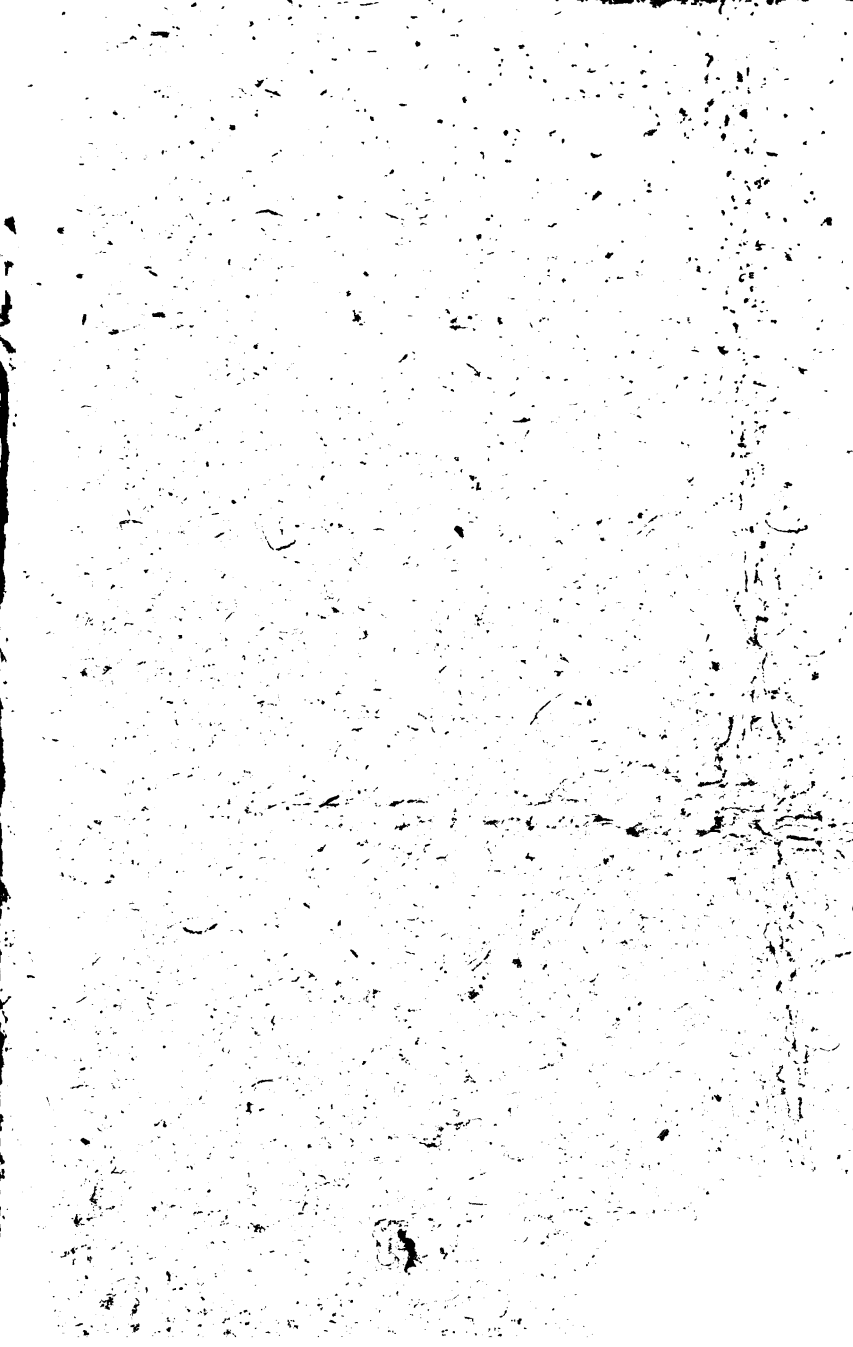
	<i>M. J.</i>
Herophilus Milesius ed. <i>Flach</i>	— 75
Hieronymus ed. <i>Herding</i>	2 40
Historia Apollonii ed. <i>Riese</i>	1 —
Historici Graeci minores ed. <i>Dindorf</i> . 2 voll.	8 25
Historicorum Rom. roll. ed. <i>Peter</i>	4 50
Homeri Ilias , kplt. 1 Band mit Einführung von <i>Sengebusch</i>	2 25
— ed. <i>Henke</i> . 2 voll.	2 25
— Odyssea , kplt. 1 Band mit Einführung von <i>Sengebusch</i>	2 25
— carmina . I. 1 (Ilias I)	— 75
— I. 2 (Ilias II)	— 75
— II. 1 (Odyssea I)	— 75
— II. 2 (Odyssea II)	— 75
Horatius ed. <i>Müller</i> . Ed. maior	1 —
— Ed. minor	— 75
Hygini Grammatici Liber ed. <i>Gemoll</i>	— 75
Hymni Homerici ed. <i>Baummeister</i>	— 75
Hyperides ed. <i>Blafs</i> . Ed. II	1 35
Iamblichi protrepticus ed. <i>Pistelli</i>	— 75
Iliadis carmina ed. <i>Koehly</i>	3 —
Incerti auctoris lib. de Constantino Magno ed. <i>Heydenreich</i>	— 60
Josephus, Flavius , ed. <i>Bekker</i> . 6 voll.	12 60
— ed. <i>Naber</i> . Vol. I.	— 75
Isaëus ed. <i>Scheibe</i>	1 20
Isocrates ed. <i>Benseler et Blafs</i> . 2 voll.	2 70
Juliani imp. op. ed. <i>Hertlein</i> . 2 voll.	6 75
Jurisprudent. anteaust. reliquiae ed. <i>Huschke</i> . Editio V	6 75
— Indices ed. <i>Fabricius</i>	1 80
— Suppl. Bruchstücke a. Schriften röm. Juristen. Von <i>Huschke</i>	— 75
Iustiniani inst. ed. <i>Huschke</i>	1 —
— Novellae ed. <i>Zachariae</i> . 2 voll.	10 50
Iustinus ed. <i>Jesp</i> . Editio maior	2 70
— Editio minor	— 90
— ed. <i>Rühl</i>	1 50
Juvenalis ed. <i>Hermann</i>	— 45
Juvenius, libri evangelior. IIII ed. <i>Carolus Maroid</i>	1 80
Livius ed. <i>Weissenborn</i> . 6 voll.	6 —
— Vol. I—III auch in Heften.	2 60
— Vol. I pars I lib. I—III	— 75
— pars II lib. IV—VI	— 75
— Vol. II pars I lib. VII—X	— 75
— pars II lib. XXI—XXIII	— 75
— Vol. III pars I lib. XXIV—XXVI	— 75
— pars II lib. XXVII—XXX	— 75
— Vol. IV pars I lib. XXXI—XXXV	— 75
— Ferner einzeln: lib. I et II	— 45
Lucian ed. <i>Jacobits</i> . 3 voll.	6 30
— Auch in 6 partes, 2 pars	1 05
Lucretius ed. <i>Bernays</i>	1 50
Lycophron ed. <i>Kinkel</i>	1 80
Lycurgus ed. <i>Scheibe</i>	— 60
Lyds ed. <i>Wachsmuth</i>	2 70
Lysias ed. <i>Scheibe</i>	1 20
Macrobius ed. <i>Eyssenhardt</i>	5 40
Manethon ed. <i>Koehly</i>	1 50
Martialis ed. <i>Schneidewin</i>	1 50
— ed. <i>Gilbert</i>	2 40
Martianus Capella ed. <i>Eyssenhardt</i>	4 50
Maximus et Ammon . ed. <i>Ludwich</i>	1 80
Metrolog. script. ed. Hultsch . 2 voll.	5 10
Minucius Felix ed. <i>Baehrens</i>	1 35
Muretus ed. <i>Frey</i> . Vol. I et II.	2 40

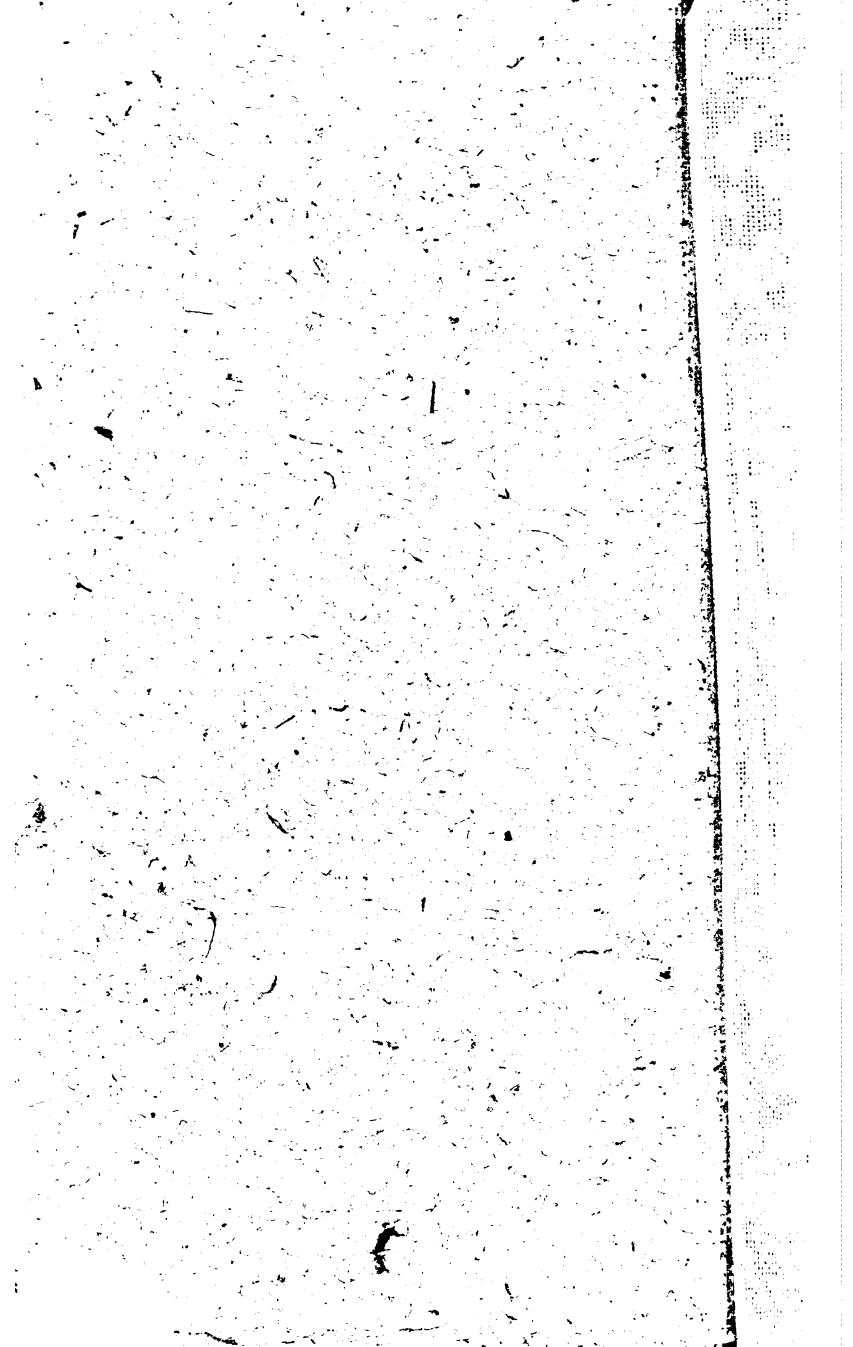
	<i>M. J.</i>
Nicephori opuscula historica ed. <i>de Boor</i>	8 30
Nicomachus ed. <i>Hoche</i>	1 80
Nonnus ed. <i>Koehly</i> . 2 voll.	4 50
— paraphrasis ed. <i>Schindler</i>	4 50
Onosander ed. <i>Koehly</i>	1 20
Ovidii opera ed. <i>Merkel et Ewald</i> . 3 voll.	2 90
— tristia	— 45
— fasti	— 60
— met. delectus ed. <i>Merkel</i>	— 60
— metamorphoseon ed. <i>Polle</i>	— 60
Panegyrici latini XII ed. <i>Baehrens</i>	3 60
Pausanias ed. <i>Schubart</i> . 2 voll.	3 60
Persius ed. <i>Hermann</i>	— 30
Phaedrus ed. <i>Müller</i>	— 30
Philodemi de musica librorum ed. <i>Kemke</i>	1 50
Philostratus ed. <i>Kayser</i> . 2 voll.	8 25
Pludarus ed. <i>Christ</i>	1 —
Plato ed. <i>Hermann et Wohlrab</i> . 6 voll.	10 50
[Auch in 15 einzelnen Heften.]	—
Plautus ed. <i>Fleckeisen</i> . Vol. I. II.	2 70
— einzelne Stücke	— 45
Plini epistolae ed. <i>Keil</i>	1 20
— natur. historia ed. <i>Jan</i> . 6 voll.	13 20
Plinius et Gargilius Mart. ed. <i>Rose</i>	2 70
Plotinus ed. <i>Volkmann</i> . 2 voll.	9 —
Plutarchus ed. <i>Sintenis</i> . 5 voll.	8 40
[Auch in 14 einzelnen Heften.]	—
— moralia ed. <i>Hercher</i> . Vol. I	1 80
— moralia ed. <i>Bernardakis</i> . Vol. I	3 —
Poetae latini min. ed. <i>Baehrens</i> . 5 voll.	15 90
Poetar. roman. fragm. ed. <i>Baehrens</i>	4 20
Polemon ed. <i>Hinck</i>	1 —
Polyaenus ed. <i>Meiber</i>	7 50
Polybius ed. <i>Dindorf</i> . 4 voll.	11 70
Pomponii Melae de chronographia libri tres rec. <i>Frick</i>	1 20
Porphyron ed. <i>Meyer</i>	4 20
Porphyrii op. sel. ed. <i>Nauck</i> . Ed. II.	—
Proclus ed. <i>Friedlein</i>	6 75
Propertius ed. <i>Müller</i>	— 60
Quintilian ed. <i>Bonnell</i> . 2 voll.	2 40
— lib. X ed. <i>Halm</i>	— 30
— declamationes ed. <i>Ritter</i>	4 80
Quintus Smyrnaeus ed. <i>Koehly</i>	1 50
Rerum naturalium script. Graeci ed. <i>Keller</i> . Vol. I.	2 70
Rhetores Graeci ed. <i>Spengel</i> . 3 voll.	9 —
Ruhnkentii elogium Hemsterhusii ed. <i>Frey</i>	— 45
Rutilius Namatianus ed. <i>Müller</i>	— 75
Sallustius ed. <i>Dietsch</i> . Ed. IV	— 45
— ed. <i>Fufsner</i>	— 45
Scholia in Sophoclis tragoedias vetera ed. <i>Papageorgius</i>	—
Scribonii largi compositiones ed. <i>Helmreich</i>	—
Script. histor. Augustae . 2 voll.	7 50
— metrici Graeci ed. <i>Westphal</i> . Vol. I	2 70
Seneca ed. <i>Haase</i> . 3 voll.	7 80
— tragoediae ed. <i>Peiper et Richter</i>	4 50
Seneca rhetor ed. <i>Kiefsting</i>	4 50
Simeo Sethus ed. <i>Langkavel</i>	1 80
Sophocles ed. <i>Dindorf-Mekler</i> . Ed. — einzelne Stücke	—
Soranus ed. <i>Rose</i>	—

	ℳ 3		ℳ 3
Statius Vol. I Silvae ed. <i>Baehrens</i>	1.80	Thucydides ed. <i>Baehrens</i> , 2 voll.	2.40
— Vol. II Fasc. I Achilleis ed. <i>Kohmann</i>	— 75	Tibullus ed. <i>Müller</i>	— 50
— Vol. II, Fasc. II. Thebais ed. <i>Kohmann</i>	4.80	Ulpian ed. <i>Huschke</i> , Ed. II	— 75
Stobaei Florilegium ed. <i>Meineke</i> , 4 voll.	9.60	Valerius Flaccus ed. <i>Baehrens</i>	1.50
— eclogae ed. <i>Meineke</i> , 2 voll.	6.—	— Maximus ed. <i>Halm</i>	3.75
Strabo ed. <i>Meineke</i> , 3 voll.	6.—	— Jul. ed. <i>Kuebler</i>	—
Suetonius ed. <i>Kohm</i>	1.50	Vegetius ed. <i>Lang</i> , Ed. II	3.20
Tacitus ed. <i>Halm</i> , 2 voll.	2.40	Velleius Paterculus ed. <i>Hause</i>	— 60
— Vol. I, auch in 2 Fasc.		— ed. <i>Halm</i>	1.—
— I. Annales, lib. I—VI	— 75	Vergili opera ed. <i>Habcock</i>	1.25
— II. lib. XI—XVI	— 75	— Bucolica et Georgica	— 45
— Germania, Agricola et dialogus ed. <i>Halm</i>	— 45	— Aeneis	— 90
Terentius ed. <i>Fleckeisen</i>	1.20	— ed. <i>Güthling</i> , Vol. I. Bucolica	— 45
— rerum rusticarum libri tres ed. <i>Keil</i>	1.20	— Vol. II. Aeneis	— 90
Testamentum, novum, Graece ed. <i>Büttmann</i>	2.25	— Maronis grammaticae opera ed. <i>Ruemer</i>	2.40
Theophrastus ed. <i>Spengel</i> , 2 voll.	6.—	Xenophontis expeditio ed. <i>Hug</i>	— 75
Theodorus Prodromus ed. <i>Hercher</i>	— 50	Xenoph. expeditio ed. <i>Hug</i> , Ed. maior	1.20
Theophrastus ed. <i>Hiller</i>	3.—	— ed. <i>Dindorf</i>	— 75
Theophrastus ed. <i>Wimmer</i> , 3 voll.	6.60	— historia Gr. ed. <i>Dindorf</i>	— 90
Theophrasti char. ed. <i>Fuchs</i>	1.20	— institutio Cyri ed. <i>Hug</i>	1.20
Theophrasti Simocatae historiae ed. <i>de Boor</i>	6.—	— Ed. maior	— 200
		— Ed. minor	— 200
		— ed. <i>Dindorf</i>	— 200
		— commentarii	— 15
		— comment. ed. <i>Gilbert</i> , Ed. maior	— 1
		— Ed. minor	— 45
		— scripta minora	— 30
		Zonarus ed. <i>Dindorf</i> , 6 vol.	12.00

Verlag von B. G. Teubner in Leipzig.

- Griechisches Schulwörterbuch. 2 Bände. gr. Lex.-8. geh.
 I Griechisch-Deutsch. Von G. E. Benseler. 8. Aufl. Von H. Aurenrieth 1886. geh. 6 ℳ 75 3.
 II Deutsch-Griechisch. Von K. Schenkl. 4. Aufl. 1884. geh. 9 ℳ
- Lateinisches Schulwörterbuch. Von F. A. Heinichen. 2 Bde.
 5. Aufl. Von A. Draeger. gr. Lex.-8. geh.
 I Lateinisch-Deutsch. 1887. 6 ℳ II. Deutsch-Lateinisch. 1883. 5 ℳ
- Wörterbuch zu den Homerischen Gedichten. Von G. Aurenrieth. 5. Auflage. gr. 8. 1887. geh. 3 ℳ
- Wörterbuch zu Xenophons Anabasis. Von F. Vollbrecht. 6. Aufl. gr. 8. 1886. geh. 1 ℳ 80 3.
- Wörterbuch zu Xenophons Hellenica. Von K. Thiemann. 2. Aufl. gr. 8. 1888. geh. 1 ℳ 50 3.
- Schulwörterbuch zu C. J. Cäsar. Von Dr. H. Ebeling. Dritte Auflage, von Dr. A. Draeger. gr. 8. 1884. geh. 1 ℳ
- Wörterbuch zu den Lebensbeschreibungen des Cornelius Nepos. Von S. Haacke. 9. Aufl. 8. 1887. geh. 1 ℳ Mit dem Texte des Nepos 1 ℳ 20 3.
- Wörterbuch zu Ovids Metamorphosen. Von J. Siebelis. Vierte Auflage, von Fr. Volke. gr. 8. 1885. geh. 2 ℳ 70 3.
- Wörterbuch zu den Fabeln des Phädrus. Von W. Schaubach. 3. Aufl. 8. 1888. geh. 60 3. Mit dem Texte des Phädrus 90 3.
- Wörterbuch zu Siebelis' tirocinium poeticum. Von A. Schaubach. 7. Aufl. gr. 8. 1885. geh. 45 3.

Manufactured by
GAYLORD BROS. Inc.
Syracuse, N. Y.
Stockton, Calif.

